

POZITIVNÍ AKCE – INSPIRATIVNÍ CESTA K VYROVNÁNÍ STARTOVACÍCH PODMÍNEK

MARCELA CHOLEVOVÁ

„...Lidstvo bude nepochybně nuceno vyvarovat se slepého partikularismu, který by se snažil vybradit privilegium lidství jedné rase, jedné kultuře nebo jedné společnosti, ale rovněž nikdy nesmí zapomínat na to, že žádná část lidstva nedisponuje recepty, jež jsou použitelné pro všechny ostatní...“

CLAUDE LÉVI-STRAUSS, *Rasa a dějiny*, 1952

Afirmativní akce aneb pozitivní akce se v posledních letech stala jedním z kontroverzních témat v souvislosti s řešením situace romské menšiny v České republice. Myšlenka těchto pomocných programů není nová. Dostala se k nám ze Spojených států, kde jsou takzvané programy pozitivní akce (affirmative action) součástí federální agentury již zhruba od poloviny 60. let. Samotný termín „pozitivní akce“ zde byl od samého počátku provázen jistou vágností a nejednoznačností a různé pohledy na jeho podstatu byly příčinou kontroverzí, které tyto programy dlouhodobě provázejí. V Britské encyklopedii je definován jako *„aktivní snahy, jejichž cílem je napravit diskriminaci“*

*podle rasy, pohlaví a národnostního původu.*¹ Tato vcelku výstižná definice však dostatečně nezdůrazňuje další důležitý rys pozitivních opatření, kterým je jejich dočasná povaha (tuto rovinu proto snad nejlépe vystihuje jiný překlad – vyrovnávací akce). Cílem pozitivní akce není prosté protežování určitých menšin ve společnosti, nebo dokonce diskriminace většiny, nýbrž zahrnutí těchto menšin a také například žen v dostatečné míře do ekonomických, kulturních a politických institucí systému společnosti tak, aby v ní všichni její občané měli skutečně rovné příležitosti. Spojené státy se za více než třicet let existence programů pozitivní akce tomuto ideálu přiblížily, přestože tato cesta přinesla mnohé nečekané zvraty a paradoxy.

Úkolem předložené studie je podpořit tuto tezi, a to především faktograficky. Za tímto účelem si studie klade za cíl vysledovat kořeny myšlenky pozitivní akce na širším pozadí hnutí za občanská práva, zachytit legislativní základ pozitivních opatření, poznat způsob, jakým byly zaváděny do praxe a seznámit se s úskalími, která bylo během tohoto procesu třeba překonat. Práce se zaměřuje především na vývoj programů pozitivní akce v letech 1965–1972, v závěru se zabývá také jejich současností v perspektivě třech uplynulých desetiletí. Pozitivní akci analyzuje ve dvou hlavních oblastech – ve školství a v zaměstnání. Podrobněji je v ní rozebráno postavení černochů a žen, vzhledem k tomu, že boji za rovné příležitosti v letech 1965–1972 tyto dvě skupiny dominovaly. Právě v tomto období došlo k několika základním změnám a modifikacím, které se pro jejich pozdější podobu staly klíčové. Studie zkoumá tento proces tak, jak se odehrával především na úrovních všech vládních výborů a komisí odpovědných za potírání diskriminace a za dohled nad programy pozitivní akce. Toto období také skýtá cenný pohled na způsob, jakým se s problémy diskriminace potýkala vláda demokratického prezidenta Lyndona B. Johnsona v kontrastu s republikánskou vládou prezidenta Richarda Nixona, která přes svoje konservativní zaměření nejenže tyto programy neodstranila, ale naopak ještě rozšířila.

¹ *The New Encyclopaedia Britannica*, Chicago 1990, s. 127.

Americká poválečná idyla a vznik hnutí za občanská práva

Poválečný vývoj v USA zhruba do poloviny 50. let zdaleka nepřipomínal předzvěst vsutku revolučních změn, které mělo následující desetiletí přinést. Životní úroveň v zemi, jež vyšla ze světového válečného konfliktu jako první světová velmoc, šla rapidně nahoru a ekonomický růst trval po celá 50. léta. Během deseti let se hrubý národní produkt téměř zdvojnásobil.² K dramatickému zvýšení produktivity došlo především díky obrovskému technickému pokroku. Vzrůstající počet lidí byl zaměstnán ve službách, což mimo jiné také přispělo k hromadnému poválečnému stěhování do měst. Ve městech přibývalo profesí bílých límečků oproti modrým a na 60 % Američanů se považovalo za příslušníky středních tříd.³

Stěhování obyvatelstva do měst se stalo jedním z nejtypičtějších rysů poválečné éry. Do města za prací odcházeli především lidé z venkovských farem. Velkou část této skupiny tvořili černoši z Jihu, které mechanizace bavlnářského průmyslu postupně vytlačovala z venkova. Americké rodiny si poprvé ve velkém měřítku mohly dovolit přestěhovat se do vlastního domu na předměstí. Tato nová migrace však nebyla jednosměrná. Naprostá většina Američanů se sice stěhovala do měst, byli to ale z 90 % běloši, kteří se zabývali na úhledných, byť třeba uniformních městských předměstích. Ti zde také požadovali přísné dodržování segregace.⁴ Naopak zchátralé centrální části měst (*inner cities*), které se v americké imigrační historii často stávaly první destinací chudých přistěhovalců, se postupně stávaly domovem nové

² V miliardách dolarů činil HDP v roce 1940 – 200 \$, v roce 1950 – 285 \$ a v roce 1955 – 400 \$, po překonání dvou poválečných recesí v letech 1946 a 1948–49 probíhala v následujících čtyřech letech konjunktura krátce přerušovaná recesí způsobenou korejskou válkou, následný krátký pokles v letech 1957–58 pak ve svém důsledku umožnil ještě větší rozmach v 60. letech. Viz CIHELKOVÁ Eva a HOLUB Alois a JAKŠ Jaroslav, *USA, SRN a Japonsko: Komparace ekonomických systémů*, Praha 1998, s. 27–28.

³ Chafe definuje příslušníky středních tříd jako skupinu lidí s ročním příjmem od 3000 do 10 000 \$. Viz CHAFE William H., *The Unfinished Journey: America Since World War II*, New York 1995, s. 112.

⁴ TINDALL George B. a SHI David E., *Dějiny USA*, Praha 1994, s. 655.

vnitřní migrační vlny černošského obyvatelstva. Černoši odcházeli z jižanských farem z donucení či dobrovolně již od konce 30. let. Někteří se nově usazovali v jižanských městech, naprostá většina z nich však směřovala do metropolí na Severu, případně Severozápadě a Západě.⁵ Při hledání práce a lepšího života se však setkávali s podobnými předsudky a pohrdáním jako na Jihu. Propast mezi životní úrovní v centrálních částech měst a na okrajích v následujících letech přispěla k prohlubující se krizi a napětí. Zejména města na Severu se měla stát ohnisky nejdramatičtějších událostí příštího desetiletí.

V 50. letech se o chudobě a diskriminaci ve společnosti téměř nehovořilo. Ekonomický systém zaměřený na obrovskou stimulaci poptávky přímo přispíval k vytvoření kultury masové spotřeby. Ideálem mnoha lidí se stal spokojený rodinný život pokud možno v domku na předměstí plném nejnovějších technických vymožeností. K uniformitě názorů velkou měrou přispěl také nebývalý rozmach masmédií. Televize se stejnými programy a hrdiny se stala běžným večerním společníkem téměř všech domácností. Většina mladých lidí se na svou budoucnost dívala podobně jako jejich rodiče. Muži toužili nejlépe po manažerském povolání. Dívky se i přes vyšší vzdělání měly stát především ženami v domácnosti.⁶ Snad nikdy předtím nebyla tradiční propast mezi generacemi tak malá. Takové přiblížení sebou neslo notnou dávku konformity, která se následně přenášela do veškerého života.

Konformní myšlení se sice stalo předmětem kritiky, zejména v umění, celkově si však sebevědomá společnost pyšnicí se svými materiálními úspěchy nechtěla připouštět hlubší politické a sociální problémy. Přesto již v 50. letech některé aspekty ekonomického vývoje varovně signalizovaly, že bohatství společnosti se zdaleka netýká

⁵ Číslo vydaná Statistickým úřadem Spojených států (*US Census Bureau*) 27. prosince 1961 ukazují, že počet černošů, kteří opustili v letech 1950–60 americký Jih, byl téměř 1 500 000, nejvíce jich odešlo z Mississippi (323 000), z Alabamy (224 000) a z Jižní Karolíny (218 000). Kalifornie během tohoto desetiletí zaznamenala největší příliv nebílých občanů (354 000). Celkový počet černošské populace podle údajů z března 1961 činil 18 871 381 (10,5 % populace USA). Viz *Keesing's Contemporary Archives*, 3.–10. února 1962, s. 18584.

⁶ CHAFE W. H., *The Unfinished Journey*, s. 123–128.

všech jejích občanů. Životní úroveň těch na dně společenského žebříčku se dále snižovala. Jak uvádí historik William Chafe: „*Jestliže měl člověk za sebou méně než 8 let školní docházky, nebo mu bylo nad 65 let, či nebyl bílý, případně vyrůstal v neúplné rodině, pak měl největší naději na to, že se jeho bídná situace trvale zhorší.*“⁷ Především situace amerických černochoů se stávala uprostřed všeobecného blahobytu stále křiklavější. Až na výjimky byli černoši z podílu na rozhodování či řízení vyloučeni. Narozdíl od jiných etnických imigračních skupin, které si musely nepochybně také prožít své období chudoby a jisté diskriminace v relativně chudé společnosti, se černoši stali nejchudším ostrůvkem uprostřed nejbohatší společnosti světa.⁸

Vláda přišla s několika iniciativami. V některých městech například iniciovala programy zaměřené na najímání černochoů do různých služeb. Většina těchto pokusů však končila neúspěšně. Často se tak paradoxně dělo kvůli nezájmu samotných černochoů. Apatie a lhostejnost, které na první pohled čišely z černošských ghett, však měly své psychologické a historické kořeny.

Spojené státy jako země imigrantů v různých dobách různě přijímaly nápory většinou chudých přistěhovalců, přicházejících za americkým snem lepšího života, za zbohatnutím. Černoši však měli proti ostatním imigrantům tři hlavní nevýhody: za prvé přicházeli nedobrovolně, za druhé byli černí v zemi bílých a za třetí byli po generace udržováni v postavení otroků. Zmíněné tři faktory nutně ztížily a na velmi dlouhou dobu poznamenaly úsilí černochoů o zapojení se do širší společnosti.⁹ Pohnutý osud otroků v nebyvalé míře zasáhl celou černošskou komunitu a snad nejvíce se projevil na její základní jednotce, černošské rodině. Tradiční role byly díky instituci otroctví a následujícím historickým okolnostem vážně narušeny. Bezmocný muž neschopný najít si práci mnohdy nebyl schopen uživit svou rodinu

⁷ *Ibid.*, s. 143.

⁸ Srovnání zkušeností a historie černochoů s některými evropskými etnickými skupinami do roku 1964 detailně popisuje SILBERMAN Charles E., *Crisis in Black and White*, New York 1964, s. 17–58.

⁹ COLEMAN James, *Resources for Social Change: Race in the USA*, New York 1971, s. 85–90.

a pocit zbytečnosti jej častokrát donutil k odchodu. Význačným fenoménem se záhy po 2. světové válce stalo přibývání neúplných rodin vedených pouze matkou.¹⁰ Takové rodiny strádaly nejen z ekonomického hlediska, kdy se většina matek stávala v podstatě závislými na sociální podpoře státu, ale měla i četné psychologické následky. Jak o pár let později se zjevnou zlobou přiznával Malcolm X, jedním z nejhorších důsledků otroctví byla sebenenávist.¹¹

Přední sociolog Seymour Martin Lipset¹² poukazuje na výjimečné postavení, které černoši v americké historii zauímají. Zacházení s nimi bylo podle něj největší odchylkou od základních amerických hodnot. Díky své jedinečné zkušenosti otroctví a následné dlouhodobé perzekuci byli černoši přes své vnitřní rozdíly spojeni v jednu skupinu, jejíž boj za odstranění segregace a rasové diskriminace později ze strany federální vlády vyústil ve snahu hledat řešení na celospolečenské bázi: „*U černošů je, vzhledem k tomu, že byli bráni po většinu své historie jako kasta, daleko více pravděpodobné, že budou uznávat hodnoty založené na skupinové bázi v porovnání s individuálními hodnotami bílých Američanů. Tvoří proto také velkou výjimku...*“¹³ Základní hodnoty americké společnosti, jako jsou individualita a spoléhání se sám na sebe, nebylo podle Lipseta možné v případě černošské komunity uplatnit. Díky specifčnosti problémů daných dědictvím otroctví tato skupina podle něj začala oprávněně požadovat zvláštní přístup. Do poloviny 60. let se však prvořadým úkolem černošského hnutí stal boj za získání základních občanských práv.

V poválečném období se o svá práva začaly postupně hlásit i americké ženy. Také pro ně se válka stala předělem v zaměstnanosti. Ženy vstupovaly jak do ozbrojených sil, tak i na místa mužů do továren,

¹⁰ Na podobné patologické jevy uprostřed černé rodiny již v roce 1939 upozornil ve své vyčerpávající a pro pozdější výzkum jedinečné práci významný černošský psycholog a vědec FRAZIER Franklin E., *The Negro Family in the United States*, Chicago 1939.

¹¹ Apatie, sebenenávist, problém identity a jejich kořeny ve specifické černošské historii na severoamerické kontinentu analyzovány v SILBERMAN Ch. E., *Crisis in Black and White*, s. 12–79.

¹² LIPSET Seymour M., *American Exceptionalism: a Double-Edged Sword*, New York 1996, s. 113.

¹³ *Ibid.*, s. 113.

a poprvé si ve větším měřítku měly možnost samy vydělávat. Těto výhody se samozřejmě v poválečných letech nechtěly vzdát. Zhruba dva miliony žen přesto po válce svou práci ať už z donucení, či dobrovolně opustily. Populační exploze je donutila vrátit se k tradiční roli ženy v domácnosti. Muž byl oproti ženě na počátku 50. let až na výjimky považován za jediného živitele rodiny. Nejen z důvodů rostoucích životních nákladů, vyvolaných nakupováním rostoucího počtu spotřebních předmětů, ale i z přirozené touhy nezůstat pouze doma s dětmi, začala postupně pracovat i žena.¹⁴ Často však byla nucena přijmout podřadně placenou, nekvalifikovanou práci na částečný úvazek. Většina pracovních míst byla v té době segregována podle pohlaví. Ke konci 50. let měly ženy možnost vykonávat různé práce, v porovnání s muži však zdaleka neměly přístup ke všem povoláním a jejich platy byly zpravidla nižší, navíc s malou šancí na zlepšení či povýšení. Na vedoucí místa se ženy dostávaly jen ve výjimečných případech.¹⁵

Možnosti ve společnosti tak zůstávaly pro ženy v 50. letech značně omezeny. Jistá nespokojenost se brzy začala projevovat v podobě takových negativních příznaků, jako byl zvýšený počet alkoholiček, nadměrné používání uklidňujících prášků u žen či vysoká rozvodovost.¹⁶ Ženy si začaly uvědomovat zničující tlak stereotypů a postupně je začaly odmítat. Zpočátku šlo o zpochybnění kultu ženy v domácnosti, který byl v 50. letech tak rozšířen. Později ženy spojilo jejich úsilí o dosažení stejné příležitosti především ve vzdělání a v zaměstnání. Povzbuzeny přelomovou prací americké spisovatelky a feministky Betty Friedanové¹⁷ vytáhly ženy po boku černochoů do boje za rovnoprávnost a odstranění diskriminace na základě rasy a pohlaví.

¹⁴ Do roku 1960 pracovalo dvakrát tolik žen než v roce 1940, počet pracujících matek v tomto období vzrostl o 400 % – z 1,5 mil na 6,6 mil. Viz CHAFE W., *The Unfinished Journey*, s. 126.

¹⁵ V roce 1963 si pracující žena v průměru stále ještě vydělávala pouze 63 % z platu muže. Viz *Ibid.*, s. 124.

¹⁶ *Ibid.*, s. 126.

¹⁷ FRIEDAN Betty, *The Feminine Mystique*, New York 1963.

Podobně jako hnutí nejrůznějších rasových a etnických menšin, také nový feminismus byl inspirován černošským hnutím za občanská práva. Toto hnutí, které se rozhořelo na konci 50. let, zcela ovlivnilo charakter následujícího desetiletí. Poprvé se do hnutí za rovnoprávnost zapojily masy černošského i bělošského obyvatelstva. Na přelomu 50. a 60. let, kdy se většina aktivistů zaměřovala na záležitost občanských práv a jejich činnost byla relativně organizovaná, tedy pod kontrolou starších i nově vznikajících organizací, byly uplatňovány ponejvíce metody nenásilného odporu. Zejména v druhé polovině 60. let se však hnutí mohutně radikalizovalo a začalo zasahovat rostoucí počet lidí, zejména mládeže. Mnozí další se cítili být součástí generace šedesátých let, i když nebyli přímo členy organizací. Skutečně aktivní jedinci (účastníci demonstrací, členové organizací) však i v době vrcholících demonstrací tvořili jen menšinu národa. Přesto si díky nim si „tichá většina“ amerických občanů byla záhy nucena klást provokující otázku, zda je Amerika opravdu státem rasistickým, imperialistickým a sexistickým.¹⁸

Nová moderní fáze černošského hnutí se v literatuře nejčastěji datuje od roku 1954, kdy Nejvyšší soud ve svém historickém rozhodnutí v kauze Brownová rozhodl o povinné desegregaci veřejných škol. Od předchozího boje se lišila tím, že dokázala získat širokou podporu a zmobilizovat i ty, kteří do té doby propadali spíše beznaději a pesimismu. Již před rokem 1954 však působila řada faktorů, které v různé míře změny připravily a umožnily. Jedním z nejdůležitějších momentů bylo takzvané Hnutí pochodu na Washington v únoru roku 1941, organizované Philipem A. Randolphem, prezidentem Bratrstva stevardů lůžkových vozů (The Brotherhood of Sleeping Car Porters).¹⁹ Hnutí požadovalo ukončení diskriminace ve vojenském průmyslu a brzy si získalo rozsáhlou podporu. Randolph mistrně využil časového momentu a jeho výhrůžka protestním tažením na Washington přinesla své ovoce. Protest byl odvolán výměnou za exekutivní nařízení

¹⁸ ANDERSON Terry H., *The Movement and the Sixties: Protest in America from Greensboro to Wounded Knee*, New York 1995, s. 120.

¹⁹ BLAUSTEIN Paul A. a ZAGRANRO Robert L. (ed.), *Civil Rights and the American Negro: A Documented History*, New York 1968, s. 356.

číslo 8802, které prezident Roosevelt vydal 25. června 1941.²⁰ Prezident jím dal příkaz k ukončení diskriminace při přijímání zaměstnanců do sektoru obrany a při náboru do výcvikových programů. Vyjádření otevřeného odporu a nebojácné odhodlání ukázaly černošům jednu z možných a efektivních cest ke změně.

Jedním z hlavních faktorů, které nejvíce přispěly k převratnému běhu událostí v 50. letech, byla také činnost v té době patrně nejznámější organizace černošského hnutí – Národní asociace pro povznesení barevného obyvatelstva (National Association for the Advancement of Colored People – NAACP).²¹ Její hlavní soudní poradce z Fondu pro soudní obhajobu a školství Thurgood Marshall od roku 1950 předložil se svým týmem Nejvyššímu soudu několik případů, které útočily na systém segregace. Přelomovým bodem se stal případ Lindy Brownové, která byla nucena dojíždět do segregované školy daleko od místa bydliště, přestože v jeho blízkosti existovala bližší škola. Ta však byla určena pouze pro bílé děti. Její otec Oliver Brown se v roce 1952 rozhodl podat žalobu na topeckou školskou správu a NAACP se jeho případu ochotně ujala. Kauza Brownová se stala velkým vítězstvím nejen pro NAACP, ale pro celou černošskou komunitu. Jádrem rozsudku vyneseno tehdejším předsedou Nejvyššího soudu Earlem Warrenem bylo přesvědčení, že „v oblasti veřejné výchovy nemá doktrína odděleného avšak rovného místa,“ jelikož „oddělená vzdělávací zařízení jsou samou svou podstatou nerovná.“²² Případ Brownová tak v podstatě zvrátil rozhodnutí případu Plessy versus Ferguson z roku 1896.²³ Soudce Harlan, který v tomto sporu jako jediný vystoupil proti doktríně

²⁰ GRANT Joanne (ed.), *Black Protest: History, Documents and Analysis 1916 to the Present*, New York 1968, s. 243–250.

²¹ NAACP byla formálně založena v roce 1910 v reakci na rasové nepokoje ve Springfieldu ve státě Illinois v roce 1908 a to jak bílými, tak i černými intelektuály, kteří se společně dohodli na strategii legislativního nátlaku a lobování v Kongresu a sponzorování soudních případů proti segregaci. Tato elitní organizace se soustředila především na soudní nátlak prostřednictvím svého Fondu pro legální obhajobu a školství (*Legal Defence and Educational Fund*). Viz LOWELY Charles D. a MARZSALEK John F., *Encyclopedia of Afro-American Civil Rights*, New York 1992, s. 381.

²² UROFSKY Melvin I. (ed.), *Basic Readings in US Democracy*, Washington 1994, s. 221–222.

„oddělený, ale rovný“ (separate but equal), tehdy svůj nesouhlas zdůvodnil poznámkou, že ústava je „barvoslepá“ (colorblind). Rozsudek v případě Lindy Brownové z roku 1953 známý jako Brownová I., tak pro mnohé zároveň stvrdil tuto Harlanovu myšlenku.

Rozsudek v kauze Brownová byl převratný z několika významných důvodů. Jelikož se jednalo o rozhodnutí na základě žaloby ve veřejném zájmu (class action), netýkalo se pouze Lindy Brownové, nýbrž všech dětí v podobné situaci. Pro Jižany a jejich vládní představitele však byla tato představa neúnosná. Školství bylo vždy tradiční doménou státních a místních úřadů, bez jejichž spolupráce by započetí revolučního procesu desegregace ve školství bylo nereálné. Ovšem nejpodivnějším a pro mnohé soudní teoretiky nejvíce zarážejícím rysem tohoto rozhodnutí byly argumenty vycházející nejen z ústavy, ale především z poznatků moderních vědních disciplín. Předseda Nejvyššího soudu Earl Warren v závěrečné zprávě jménem soudu uvedl, že „*oddělovat je /černé děti/ od jiných dětí stejného věku a stejných předpokladů jenom kvůli jejich rase produkuje – pokud jde o jejich postavení ve společnosti – pocity méněcennosti, jež se mohou možná nenapravitelně dotknout jejich myslí i jejich srdcí...*“²⁴ Tento závěr byl podpořen odkazem na vědecké výzkumy vlivu segregace na černošské děti obsaženým v 11. poznámce pod čarou, ve které Warren citoval z několika studií uznávaných vědců, jakými byli například černošský psycholog Kenneth B. Clark a švédský vědec Gunnar Myrdal.²⁵

Nejvyšší soud překvapivě nereagoval na dřívější Harlanovu poznámku z případu Plessy a neopřel své rozhodnutí o argument, že z klauzule o stejné ochraně před zákony obsažené ve 14. dodatku vyplývá barvoslepost ústavy a tedy zároveň i barvoslepost zákonů jednotlivých států k rasové příslušnosti. Předseda soudu výslovně neřekl,

²³ V kauze Plessy bylo rozhodnuto, že stát Louisiana má právo požadovat „oddělené, ale rovné“ (*separate, but equal*) železniční vozy pro černé a bílé pasažéry, podle soudců tehdejšího Nejvyššího soudu byl tento požadavek v souladu s klauzulí o rovné ochraně před zákony (*equal protection*), obsaženou ve 14. dodatku. Viz BORK Robert H., *Amerika v pokušení: Právo vystavené svodům politiky*, Praha 1989, s. 82–83.

²⁴ UROFSKY M.I. (ed.), *Basic Readings in U.S. Democracy*, s. 221–222.

²⁵ Srov. poznámka pod čarou č. 11 (Footnote Eleven), *Brown v. Board of Education*.
http://www2.law.cornell.edu/cgi-.../bit_headings/words=4/hits-only?

že rasa nehraje žádnou roli, čímž se zároveň vyhnul případnému zákazu ohlížení se na rasovou příslušnost, který by jinak ze zvrácení případu Plessy mohl vyplynout. Nejvíce negativním rysem segregovaných škol tak nebylo rasistické chování států, ale spíše vnímání stigma, které v srdcích černošských dětí vytvářely. Ve svém důsledku to pak znamenalo, že jedině federální soudy mohly do budoucna rozhodovat o tom, jaké chování států je přípustné a jaké už ne.²⁶

Obava z tvrdého odporu bílých Jižanů k desegregaci škol na Jihu a jejich podpora v Kongresu vedla Nejvyšší soud v roce 1955 k rozhodnutí v případě známém jako *Brownová II.*, podle kterého měly být dohledem nad desegregací a vytvářením místních plánů pověřeny okresní federální soudy. Ty zároveň měly dohlédnout na to, aby se vše dělo „s veškerou uvážlivou rychlostí“ (with all deliberate speed). Nejvyšší soud nepožadoval po veřejných školách přijímání svých žáků na nediskriminační bázi, pouze jim přikazoval co nejdříve začít s procesem desegregace. Ostatním soudům bylo zároveň dáno právo schvalovat či neschvalovat dobrovolné desegregační programy (free-choice plans) veřejných škol. Warrenovi se tak podařilo uklidnit protestující Jižany a také některé konzervativní soudce z vlastních řad, neboť státním a místním federálním soudům nebylo dáno konečné datum ani přibližný časový plán, v jejichž rámci měla být desegregace ukončena. Tato benevolence se paradoxně projevila i v případě samotné Lindy Brownové, která přestože svůj případ vyhrála, opouštěla po ukončení školní docházky svou školu v Topece stále ještě segregovanou.

Samotné federální soudy zhruba do poloviny 60. let spíše ustupovaly a trpělivě vyčkávaly.²⁷ Fakt, že Nejvyšší soud přímo neurčil přesný termín pro ukončení desegregace, reálné změny v podstatě oddálil. Na Jihu začalo docházet ke vzniku takzvaných Rad bílých občanů (White Citizens' Councils), které se proti tomuto rozsudku ostře stavěly. Jednotlivé státní legislativy začaly přijímat zvláštní opatření na

²⁶ GRAHAM Hugh D., *The Civil Rights Era: Origins and Development of National Policy 1965–1972*, New York 1990, s. 368.

²⁷ CARTER Henry, *Segregation's Way in One Southern Town*, *The New York Times Magazine*, 5. dubna 1953, s. 3.

omezení jeho dopadu.²⁸ S nárůstem bílé opozice vůči uplatnění tohoto soudního výnosu se počátkem každého školního roku stupňovalo napětí. V září roku 1957 dokonce bylo nutné, aby kvůli odporu místních úřadů v Little Rocku proti desegregaci zakročila Národní garda. Tento rázný zákrok federální vlády narážel v myslích mnoha Jižanů na nechápavý a útočný odpor.²⁹ Monolitní jižanská opozice, která bránila jakýmkoli snahám o desegregaci, byla příčinou selhání běžných politických a legislativních cest k uskutečnění změny. Federální soudy proto začaly postupně rozhodovat takovým způsobem, který byl myšlenkou o barvoslepé ústavě velmi vzdálen.

Vedle NAACP, která stála v čele hnutí za občanská práva až do konce 50. let, se postupně začaly prosazovat i další organizace. V roce 1957 založil kazatel Martin Luther King Konferenci křesťanského vedení Jihu (Southern Christian Leadership Conference – SCLC). V roce 1960 vznikl za Kingovy asistence také Studentský koordinační výbor nenásilného odporu (Student Nonviolent Coordinating Committee – SNCC). Již v roce 1942 byl Jamesem Farmerem založen Kongres za rasovou rovnost (Congress of Racial Equality – CORE). SNCC a CORE se v roce 1961 společně podílely na organizaci takzvaných Jízd svobody (Freedom Rides). Tyto jízdy byly zcela novou a ve svém důsledku úspěšnou metodou přímé akce. Nikdy předtím se ovšem její účastníci nesetkali s takovou brutalitou, zejména ze strany státních a policejních zaměstnanců na Jihu. Jezdci svobody se pouštěli autobusy do segregovaných bašt Jihu, jako byly Birmingham, Atlanta a Montgomery, aby vyzkoušeli dodržování federálního zákona, který zrušil segregaci v autobusech, vlacích a jiných dopravních prostředcích. Teprve až brutální násilí, kterému byli aktivisté vystave-

²⁸ Odpor Jižanů se projevil také např. znovuoživením činnosti KKK a vznikem tzv. Národní asociace na podporu bílého obyvatelstva. Podrobněji o bílém odporu na Jihu SITKOFF Harvard, *The Struggle for Black Equality 1954–1992*, New York 1993, s. 27–29.

²⁹ Pro celkové pochopení síly odporu vůči změně zavedeného pořádku na Jihu je třeba brát v úvahu několik faktorů. Segregace měla pro Jižany velmi emocionální náplň, byla pro ně spojena s významnou, byť pochybenou koncepcí patriotismu, nemísení ras, náboženství, skupinové solidarity, statutu a osobní pýchy. Federální příkaz k desegregaci byl navíc považován za vměšování se do práv jednotlivých států. Srov. LEWIS Anthony, *Portrait of a Decade: The Second American Revolution*, New York 1964, s. 42–53.

ni a o kterém se prostřednictvím televizních obrazovek měl možnost dozvědět celý národ, přinutilo federální vládu k zásahu. V průběhu 60. let se tak mělo stát ještě několikrát.

Kingova strategie nenásilí v kontextu rostoucí a brutální jižanské opozice nicméně nepřitahovala všechny stoupence hnutí. Mnozí se na ni postupem času dívali dokonce jako na neproduktivní, nemožnou až sebevražednou. V roce 1959 byl například americký národ šokován téměř dvouhodinovým televizním dokumentem o organizaci Černých Muslimů nazvaným „Nenávist, která produkuje nenávist“. Černí Muslimové v něm naprosto odmítli možnosti integrace s bílými. Pozornost národa se od té doby stále více soustředila především kolem osobnosti Malcolma X, který se stal stoupencem myšlenek nacionalismu a separatismu.

Federální vláda byla nakonec nucena na kritickou situaci reagovat. K tomu, aby mohla začít prosazovat jakýkoli program, v tomto případě zaměřený na odstraňování segregace a rasové diskriminace, nutně potřebovala podporu občanů – voličů. Většina černochoů byla až do 2. světové války koncentrována na Jihu, kde jí bylo upíráno základní občanské právo volit. Tento fakt do velké míry přispěl k dlouhodobému udržování daného stavu. Migrace na Sever, kde černoši volebním právem disponovali, tuto situaci změnila. Rozdíl, který černošští voliči představovali, byl najednou citelný.³⁰ Černoši začali hrát ve volebním procesu důležitou roli, postupně se budilo jejich sebevědomí a začali se domáhat svých ústavou daných práv.

Jižanské státy od počátku považovaly nařízení Nejvyššího soudu o desegregaci především za útok na práva států.³¹ Ve vztahu k nim se

³⁰ Po prvé se projevil při prezidentských volbách v roce 1948, kdy prezident Truman k volebnímu vítězství potřeboval podporu jak středozápadních a západních zemědělských oblastí, tak i podporu dělníků a černochoů z měst.

³¹ Skupina jižanských kongresmanů nedlouho po rozhodnutí Nejvyššího soudu v případě Brownová vyjádřila svůj protest v tzv. Jižanském manifestu vydaném 12. dubna 1956, kde se mimo jiné píše: „*Odmítáme rozhodnutí Nejvyššího soudu jako neoprávněný zásah do práv vyhrazených státům a lidem, který se protíví americké ústavě*“. Viz Jižanský manifest (The Southern Manifesto: Declaration of Constitutional Principles), in: BLAUSTEIN A. P. a ZAGRANNO R. (ed.), *Civil Rights and the American Negro*, s. 451–453.

desegregace a odstraňování rasové diskriminace staly citlivou otázkou, neboť ve federálním systému jsou to právě jednotlivé státy, do jejichž kompetence spadají rozhodnutí týkající se školství, knihoven, parků a také například registrace voličů. V americkém federálním systému jsou samy státy zodpovědné za dohled nad dodržováním zákona a pořádku. Z rozsudku případu *Brownová* vyplynulo, že k odstranění segregace černochoů je zapotřebí federálního dohledu nad uplatněním zákonů. To však znamenalo, že dřívější postupy, kdy byly žaloby týkající se segregace řešeny na úrovni jednotlivý občan versus stát, v tomto případě nebyly jediné možné. Zároveň také platilo, že jakékoliv exekutivní zásahy federální vlády musí být odsouhlaseny na prvním místě Kongresem. Za situace, kdy měla vláda zasahovat v oblastech, které byly předtím výhradně doménou jednotlivých států, se otázka občanských práv nutně stávala také testem trvanlivosti a odolnosti federálního systému.³² Federální vláda, která má obecně právo zasáhnout pouze v případě selhání státní ochrany či odmítnutí uposlechnout nařízení soudu, nicméně do počátku 60. let projevovala jednoznačnou nechuť k vydání příkazu pro federální zásah a snažila se ho jakkoli obejít či maximálně oddálit.

Napětí, frustrace a rostoucí netrpělivost až militantnost u černých i bílých aktivistů na Jihu narůstaly. (Extrémem byli zmínění Černí muslimové, kteří měli odpor k nenásilným metodám a separatistické tendence přímo ve svém programu).³³ Především Kingova SCLC a Wilkinsova NAACP nepřestávaly apelovat na nutnost nenásilí a stálého tlaku na federální vládu. Martin Luther King si byl od počátku vědom, že přinutit vládu k jednání je možné jen „...vytvořením plně krizové situace, která by nevyhnutelně otevřela dveře k jednání.“³⁴ Roy

³² Marshall Burke, Kennedyho poradce ve věci občanských práv, upozorňoval na to, že prakticky od 70. let 19. stol. nevznikla situace, kdy by bylo ochrany federální vlády zapotřebí. Situace na Jihu byla podle něj kritická také vzhledem k tomu, že stranou, která se vzpírala vládě, nebyl jednotlivec či např. korporace, ale samotné státy. Viz BURKE Marshall, *Federalism and Civil Rights*, New York 1964, s. 7.

³³ *Ibid.*, s. 76.

³⁴ KING Martin L., *Letter from Birmingham Jail*, in: EASTMAN Amy M. (ed.), *The Norton Reader*, New York 1990, s. 791.

Wilkins se sice netěšil takové popularitě jako King, byl ale především vynikajícím znalcem washingtonských poměrů, a snažil se proto ovlivnit vládní kruhy zevnitř. Předkládal návrhy exekutivních nařízení a formuloval komplexní požadavky jménem většiny organizací za občanská práva. Ty byly předneseny veřejně na jedné z největších demonstrací za občanská práva v americké historii, během takzvaného Pochodu na Washington, který se konal 28. srpna 1963 a kterého se zúčastnilo na 200 000 lidí.³⁵

Zatímco legislativní nátlak a lobování skupin za občanská práva více či méně úspěšně pokračovaly, boj na ulicích jižních měst donutil federální vládu opustit zdrženlivý a umírněný postoj. Podle Kingových předpokladů teprve až zjevné porušování federálních zákonů, nebývalá brutalita a výbuchy otevřeného násilí, mediálně přenášené do celého státu, probudily v širší společnosti zásadní nesouhlas s děním na Jihu a přinutily federální vládu k rozhodným krokům. Prezident si v té době již byl dobře vědom, že jakékoliv oddálení federálního zásahu by velmi pravděpodobně znamenalo propuknutí rasových nepokojů s nepředvídatelnými následky. Jednoznačné přijetí komplexního zákona o občanských právech, který by jednou provždy odsoudil rasovou diskriminaci, se stalo prvním předpokladem nápravy.

Legislativní zákaz diskriminace neznamenal konečné vítězství

Prakticky až do poloviny 60. let bylo postavení černochoů takové, že pro ně bylo obtížné prosazovat své zájmy jakoukoli schůdnou právní cestou. Za prvé proto, že černochoům žijícím na Jihu bylo všemož-

³⁵ Mezi základní požadavky přednesené na demonstraci patřily: 1) komplexní a efektivní legislativa týkající se základních občanských práv, 2) okamžité zadržení federálních fondů v oblastech, v nichž existovala diskriminace, 3) desegregace všech školních distriktů ještě v témže roce, 4) exekutivní nařízení, které by zakazovalo diskriminaci v bydlení, 5) rozšíření pravomocí ministra spravedlnosti. Další požadavky viz *Keesing's Contemporary Archives*, 30. listopad – 7. prosinec 1963, s. 19766.

ně bráněno v právu volit. Těm, kteří toto právo měli, scházely zase materiální a institucionální předpoklady k tomu, aby se politicky organizovali. Za druhé se politika bílé většiny obracela proti nim. Jedním z důvodů pro změnu postoje vlády byla zmíněná obrovská migrace černochoů především do měst na Severu, kde jejich hlasy začínaly mít ve volebním procesu určitou váhu. Do značné míry však působilo i veřejné mínění obyvatel Severu, kteří byli věci občanských práv historicky nakloněni. Vzhledem k tomu, že hnutí za občanská práva začalo na Jihu, byla otázka občanských práv zpočátku vnímána především jako problém jižanských bělochů a černochoů. Tvrdý a často násilný odpor většiny Jižanů ke změně přispěl k rostoucím sympatiím veřejnosti. V dolní komoře Kongresu se rozpolcenost národa odrážela až do poloviny 60. let. Organizace hnutí za občanská práva proto svůj nátlak soustředily zpočátku především na výkonnou a soudní složku. Odtud také zhruba od války přicházely první vstřícné reakce.

Přelom v přístupu federální vlády k záležitosti občanských práv přinesla 2. světová válka, během níž byli příslušníci menšin zaměstnáváni a povoláváni do armády. Brzy se začali dožadovat desegregace ozbrojených složek a poprvé pocítli, že skupinový nátlak může mít na federální vládu vliv. Randolphovo Hnutí pochodu na Washington si jako první vynutilo pádnou odpověď prezidenta Roosevelta a zároveň se stalo významným precedentem metod přímé akce rozšířených v 50. a 60. letech. Exekutivním nařízením číslo 8802 byl mimo jiné zřízen Výbor pro spravedlivé praktiky v zaměstnání (Fair Employment Practice Committee – FEPC).³⁶ Tento výbor však kvůli nedostatku pravomocí a opozici v Kongresu brzy po válce zanikl. Desegregace armády byla dokončena za prezidenta Trumana, což se stalo jeho největším, ale ne jediným triumfem na poli občanských práv. V prosinci 1951 vytvořil Truman na základě exekutivního nařízení Výbor pro

³⁶ Tímto nařízením měla být zrušena diskriminace nejen v armádě a zbrojním průmyslu, ale i ve federální vládě. FEPC byl na základě tohoto nařízení určen k dohledu nad jeho uplatněním a stal se významným precedentem pro vznik budoucích výborů a komisí. Viz GRAHAM D. H., *The Civil Rights Era*, s. 359.

vládní zakázky (Federal Contract Committee – FCC), který měl monitorovat diskriminaci v zaměstnání u všech federálních dodavatelů.³⁷

Ve strategii odstraňování diskriminace pod pohrůžkou zrušení vládní smlouvy pokračovaly všechny následující administrativy. FCC byl o dva roky později přetvořen prezidentem Eisenhowerem na Výbor pro dodržování vládních zakázek (Government Contract Compliance Committee – GCCC).³⁸ Do jeho čela byl jmenován tehdejší viceprezident Richard Nixon. Na doporučení GCCC vydal prezident Eisenhower 3. září 1954 exekutivní nařízení číslo 10577, jímž byli všichni vládní dodavatelé a subdodavatelé zavázáni nediskriminovat zaměstnance či žadatele o zaměstnání na základě rasy, barvy, víry a původu.³⁹ Bez účinných donucovacích mechanismů však měla Eisenhowerova iniciativa ve své době jen velmi omezený účinek. Navíc pod pravomoci GCCC nespádaly odborové svazy, programy federálních dotací a programy pro výstavbu bytů.⁴⁰ Vládní dodavatelé byli pouze donuceni k zanesení klauzule o nediskriminaci do svých smluv a dále k jejímu zveřejnění na žádoucích místech. Eisenhower ve svém druhém volebním období podnikl ještě jeden významný krok. V lednu 1955 vydal exekutivní nařízení číslo 10590, jímž byl založen Prezidentský výbor pro politiku zaměstnání ve vládě (President's Committee on Government Employment Policy – PCGEP).⁴¹ Pětičlenný výbor byl pověřen dohledem nad odstraňováním diskriminace v zaměstnávání ve všech vládních úřadech.

Nátlak organizací za občanská práva se zhruba od poloviny 50. let soustředil nejen na soudnictví a exekutivu, ale také na legislativní složku vlády. K tomu, aby mohlo nově probuzené úsilí černochoů získat podporu zákonodárných sborů jednotlivých států či samotného Kongresu, bylo zapotřebí dvojího: získat ještě větší počet bělošských

³⁷ *Ibid.*, s. 360.

³⁸ *Ibid.*, s. 365.

³⁹ LOWELY D. L. a MARSZALEK F. J. (ed.), *Encyclopedia of African-American Civil Rights*, s. 175–176.

⁴⁰ *Ibid.*, s. 175.

⁴¹ PCGEP byl na základě tohoto nařízení oprávněn prezidentu radit, konzultovat s ním, případně přinášet doporučení. Viz *Ibid.*, s. 176.

spojenců a změnit taktiku boje tak, aby se problém černochoů stal veřejnou záležitostí.⁴²

V Kongresu neměl jakýkoliv návrh týkající se občanských práv dlouhou dobu šanci na přijetí. I kdyby byl prošel Sněmovnou, byl by nutně narazil na odpor jižanských senátorů. Přesto byly ještě před rokem 1964 přijaty dva zákony o občanských právech. Významným průlomem se stal zákon o občanských právech z 9. září 1957. Týkal se především volebního práva černochoů a byla jím založena významná Komise pro občanská práva (Civil Rights Commission – CRC), která měla za úkol radit exekutivě a legislativě na poli občanských práv. Příhodná politická situace pro přijetí dalšího zákona nastala v prezidentském volebním roce 1960. Tím, že se obě soupeřící politické strany nyní snažily ukázat své rozhodné liberální vedení, byla připravena půda pro přijetí dalšího legislativního opatření týkajícího se rasových otázek. Nový zákon o občanských právech byl přijat 6. května 1960.⁴³ Byl zaměřen na mechanismy pro potlačování mezirasového násilí a federální soudy jím byly oprávněny k přísnějšímu dohledu nad dodržováním nediskriminace ve volbách. Zákon nicméně v žádném bodě nesnižoval a nezpochybňoval autoritu příslušných státních a místních orgánů. Od příchodu prezidenta Kennedyho do Bílého domu si sice mnozí slibovali zásadní pokrok v otázce občanských práv, většině svých volebních slibů však nový prezident dostal až ve druhé polovině svého období.⁴⁴

⁴² WILSON James Q., *Jak se vládne v USA*, Praha 1992, s. 276.

⁴³ BLAUSTEIN A.P. a ZAGRANNO R.L. (ed.), *Civil Rights and the American Negro*, s. 477–482.

⁴⁴ Kennedy ve své volební kampani kritizoval vlašný přístup předchozí administrativy a sám sliboval, že diskriminaci v bydlení odstraní „jedním škrtnutím pera“, bude-li zvolen. Tento slib však splnil až po kongresových volbách. Jedinou významnou iniciativou na poli občanských práv do roku 1963 tak bylo nařízení číslo 11063, vydané 20. listopadu 1962, kterým byla zakázána rasová a náboženská diskriminace v pronájmu nebo prodeji bytů postavených s federální finanční pomocí. Viz *Keesing's Contemporary Archives*, 3.–10. prosince 1962, s. 19772.

Organizace za občanská práva nepřestávaly vyvíjet systematický tlak na všechny vládní složky. K nejzkušenějším a nejúspěšnějším organizacím v té době stále patřila NAACP v čele s Royem Wilkinsem. Její představitelé především zdůrazňovali myšlenku nutnosti zákazu rasové diskriminace ve všech federálně financovaných programech. Kongres se zpočátku vzpíral myšlence přijetí jednoznačného zákona o zákazu diskriminace. Wilkins se proto snažil vyvinout tlak na samotného prezidenta. V roce 1961 mu předložil návrh na vydání komplexního exekutivního nařízení, jež by prohlásilo nediskriminaci za jednoznačnou podmínku všech federálně financovaných projektů.⁴⁵ Přestože Kennedy odmítl nařízení v této podobě vydat, 7. března 1961 vydal exekutivní nařízení číslo 10925, kterým byl mimo jiné vytvořen Prezidentský výbor pro spravedlivé zaměstnání (President's Equal Employment Committee – PEEC).⁴⁶

Exekutivní nařízení číslo 10925 je všeobecně považováno za první dokument, v němž se objevilo kontroverzní spojení „pozitivní akce“. PEEC byl pověřen potíráním diskriminace ve vládních institucích a u firem pracujících na vládních zakázkách. Podle tohoto nařízení byli vládní dodavatelé zavázáni podniknout „*pozitivní akci, která zajišťuje, že žadatelé budou zaměstnání a se zaměstnanci se během pracovního poměru bude zacházet bez ohledu na jejich rasu, barvu, náboženské vyznání a původ.*“⁴⁷ Mužem, kterému je často připisováno autorství termínu „pozitivní akce“, byl Hobart Taylor Jr., černošský právník a poradce

⁴⁵ Wilkins předložil prezidentu Kennedymu v únoru 1961 návrh komplexního exekutivního nařízení, kterým mělo být dosaženo 3 důležitých cílů: 1) konce diskriminace ve státním sektoru, 2) zajištění rovné příležitosti v zaměstnání ve všech podnicích, které byly alespoň zčásti financovány federální vládou, 3) ukončení diskriminace ve všech vládou financovaných stavebních projektech. Viz MATUSOW Allen J., *The Unraveling of America: A History of Liberalism in the 60s.*, New York 1986, s. 234.

⁴⁶ Exekutivním nařízením číslo 10925 byly sloučeny dva již dříve vzniklé výbory: Výbor pro dodržování vládních smluv (GCCC) a Prezidentský výbor pro politiku zaměstnání ve vládě (PCGEP). Viz exekutivní nařízení číslo 10925, in: *Public Papers of the Presidents, John F. Kennedy*, Washington D.C., s. 150.

⁴⁷ SHULL Steven A., *The President and Civil Rights Policy: Leadership and Change*, Westport 1989, s. 153.

prezidentů Kennedyho a Johnsona v záležitostech týkajících se rovné příležitosti v zaměstnání.⁴⁸ Tento pojem se však objevoval ve slovníku občanských práv již několik let a jeho kořeny sahají do roku 1935.⁴⁹

Celou koncepci pozitivní akce od počátku poznamenávala jistá dvojznačnost. Na jedné straně byla jasně spojena s cílem nediskriminovat, tedy přijímat do zaměstnání bez ohledu na rasovou příslušnost, na druhé straně měla znamenat zvýšenou ochotu přijímat příslušníky menšin. Žádná z organizací za občanská práva si tehdy pod tímto pojmem nepředstavovala kompenzační či preferenční programy. Jejich společné úsilí mělo jediný cíl – boj za odstranění diskriminace a segregace.

Přestože byl PEEC narozdíl od předchozích podobných výborů obdařen novým posláním (vyžadoval po podnicích „pozitivní akci“), mechanismy pro rozvinutí této koncepce nebyly ještě zdaleka pracovány. Do jeho čela byl prezidentem jmenován tehdejší viceprezident Lyndon B. Johnson. Vedle něj nesl odpovědnost za dohled nad odstraňováním diskriminace ze zaměstnání také ministr práce. PEEC se pod Johnsonovým vedením pustil do eliminování diskriminace ve státních službách a u všech vládních dodavatelů, k čemuž mu byly zákonem dány poměrně účinné donucovací prostředky. Jako zřejmě nejtvrďší sankce smělo být použito pravomoci zrušit smlouvu mezi federální vládou a daným příjemcem. PEEC směl dále publikovat jména dodavatelů a odborů, kteří podmínky tohoto nařízení nesplňovali, případně byl zplnomocněn uložit ministerstvu spravedlnosti, aby daný případ prošetřilo. Brzy po založení vyvinul PEEC vlastní strategii takzvaných Plánů pro pokrok (Plans for Progress). Ty však byly založeny na myšlence dobrovolné iniciativy korporací spíše než na důsledné snaze uplatnit zákon. Vládní dodavatelé navíc nebyli povinni podávat federální vládě zprávu o tom, jakým způsobem je jejich

⁴⁸ Viz článek *Africare Honours Black LBJ Aide with Fellows Program in Washington*, Newsweek, srpen 1992, s. 26–27.

⁴⁹ Spojení „pozitivní akce“ bylo vůbec po prvé užito ve formulaci tzv. Wagnerova zákona z roku 1935, který předepisoval Národní radě pro pracovní právní vztahy (*National Labour Relations Board*), aby podnikla patřičnou pozitivní akci v případě zjištění nespravedlivých pracovních postupů. Viz GRAHAM H.G., *The Civil Rights Era*, s. 33.

nediskriminační program naplňován. Hlavním terčem PEEC se sice stal důležitý sektor soukromých podnikatelů pracujících na vládních zakázkách, v mnoha případech se však firmy pouze přihlásily k Plánům pro pokrok a nechaly se zaregistrovat. PEEC tak docílil jen toho, že získal jen rozsáhlé seznamy jmen. V praxi se ovšem mnohé nezměnilo.⁵⁰

Situace ve školství také zůstávala bez většího pokroku a většina škol převážně na Jihu byla i nadále segregována. Zpráva CRC z počátku roku 1961 kritizovala zejména fakt, že federální finanční pomoc v několika zatvrzelých státech na Jihu proudila výhradně do bělošských škol.⁵¹ Roy Wilkins z NAACP, který nebyl spokojen s Kennedyho odpovědí na svůj návrh exekutivního nařízení, předložil 29. srpna 1961 jménem 35 liberálních organizací Bílému domu studii, která byla pojmenována Federálně podporovaná diskriminace.⁵² Zpráva dokumentovala využívání federálních fondů pro přetrvávající segregaci. Znovu v ní byl prezident žádán o ukončení či přerušování smluv s těmi federálními partnery, kteří se dopouštěli diskriminace.

Teprve ve třetím roce svého volebního období se Kennedy stal přesvědčeným zastáncem hnutí za občanská práva. Hnutí bylo v roce 1960 jen jednou z mnoha nelehkých výzev, jimž musel nový prezident čelit. V roce 1963 se stalo přijetí komplexního zákona zakazujícího diskriminaci jeho jasnou prioritou. Prezident během tohoto roku opakovaně apeloval na Kongres i na americkou veřejnost. Rozhodl se jednat zřejmě i na popud další zprávy CRC z února 1963, která nesla

⁵⁰ *Keesing's Contemporary Archives*, 3.–10. července 1961, s. 18128.

⁵¹ Zpráva CRC o rasové diskriminaci ve školství byla vydána 15. ledna 1961 a obsahovala dvě důležitá doporučení. CRC doporučovala federální vládě, aby zadržela veškerou finanční podporu vysokým školám, které diskriminovaly černochoy a dále, aby byly zákonné procedury pro černochoy žádající o přijetí na desegregované univerzity zjednodušeny. Viz *Keesing's Contemporary Archives*, 3.–10. června 1961, s. 18127–18128.

⁵² Tento dokument napadal pomalý proces odstraňování segregace hlavně ve školách. Bylo otázkou, do jaké míry se může prezident v této otázce angažovat, vzhledem ke znění rozsudku v případě *Brownová*, podle něhož měly být školy desegregovány „s veškerou uvážlivou rychlostí“. Kongres sám v té době pokračoval ve financování podniků nezávisle na tom, zda byly školy desegregovány či ne. Viz MATUSOW J. A., *The Unraveling of America*, s. 67.

název Svobodu svobodným (Freedom to the Free).⁵³ Dne 28. února 1963 vystoupil prezident před Kongres a požádal jej o přijetí nové legislativy.⁵⁴ Ve své zvláštní zprávě předložil některé konkrétní návrhy týkající se upevnění statutu CRC, zvýšení technické a finanční pomoci školství, desegregace veřejně prospěšných zařízení a zákazu diskriminace v odborových organizacích. Kongres na tuto zprávu nereagoval.

Vývoj událostí na Jihu, zejména v Birminghamu, Alabamě a Selmě v té době pobouřil již značnou část veřejnosti. Kennedy byl plně přesvědčen, že neměnný stav legislativy může pouze přispět ke zvýšení rasového napětí ve společnosti. Obrátil se proto na americkou veřejnost v jednom ze svých nejpůsobivějších projevů, v němž apeloval na svědomí celé bílé Ameriky: „*Kdo z nás by si změnil barvu kůže a postavil se na jeho /černocho/ místo? Kdo z nás by se spokojil s radami o trpělivosti a odkladu?*“⁵⁵ Poté Kennedy znovu požádal Kongres o přijetí komplexního zákona zakazujícího diskriminaci, tentokrát s důrazem na rovnou příležitost v zaměstnání.⁵⁶ Kennedy ve svém poselství propojil otázku odstraňování diskriminace a politiku rovných příležitostí s širší otázkou zajišťování plné zaměstnanosti a prosperity celého národa. Zhruba od počátku 60. let bylo totiž stále častěji poukazováno na prohlubující se rozdíl mezi nezaměstnaností bělochů a černochů, u nichž dosahovala více než dvojnásobku.⁵⁷ Tehdejší tajemník

⁵³ Zpráva CRC vycházela ze zákona o občanských právech z roku 1957. Odstranění diskriminace v zaměstnání a zajištění rovného přístupu černochů k síti společenských vztahů v sobě skrývalo podle ní i zřejmé ekonomické výhody. Černoši totiž jako kupci i jako pracující síla představovali velký potenciál z hlediska profitu celé země. Viz zpráva CRC, in: BLAUSTEIN P. a ZAGRANNO R. (ed.), *Civil Rights and the American Negro*, s. 496–500.

⁵⁴ KENNEDY John F., *Special Message to the Congress on Civil Rights*, 28. února 1963, in: *Public Papers of the Presidents, John F. Kennedy*, s. 221–230.

⁵⁵ KENNEDY John F., *Radio and Television Report to the American People on Civil Rights*, 11. června 1963, in: *Ibid.*, s. 468–469.

⁵⁶ Kennedy přednesl v Kongresu projev speciálně věnovaný občanským právům, ve kterém mimo jiné zhodnotil slovně i numericky dosavadní pokrok PEEC. Viz KENNEDY John F., *Special Message to the Congress on Civil Rights and Job Opportunities*, 19. června 1963, *Ibid.*, s. 228.

⁵⁷ V červnu 1963 se nezaměstnanost bílých odhadovala na 5,1 %, zatímco nezaměstnanost černých až na 11,2 %. Viz POMFRET John D., *Economic Factors Underline Negro Discontent*, *The New York Times*, 18. srpna 1963, s. 2.

ministerstva práce W. Willard Wirtz v Kongresu správně argumentoval tím, že americká ekonomika nezaměstnává svou pracovní sílu efektivně, ani demokraticky. Její struktury podle něj historicky znevýhodňovaly černošské dělníky.⁵⁸

Jednou z konkrétních oblastí, ve které prezident navrhoval změny, byly federálně financované programy ve stavebnictví.⁵⁹ Prezident vydal 22. června 1963 exekutivní nařízení číslo 11114, ve kterém rozšířil pravomoci PEEC o dohled nad dodavateli ve stavebním průmyslu.⁶⁰ Jednalo se o politicky obtížné rozhodnutí, neboť dostávalo do konfliktu dvě různé skupiny voličů z demokratického tábora: dělníky z řad příslušníků menšin a členy odborových organizací. Vedení odborové centrály Americká federace práce-Ústředna průmyslových organizací (AFL-CIO) bylo pro zahrnutí odborů do tohoto nařízení, neboť jim umožňovalo lepší kontrolu místních organizací. Tato národní organizace stála již od války rozhodně na straně desegregace v odborech a stejně rozhodně se nyní na počátku 60. let postavila proti diskriminaci státních a místních odborových organizací. Bělochy ovládané místní odborové organizace totiž díky kolektivním smlouvám získaly právo spolurozhodovat o přijímání do zaměstnání. Navíc odborové organizace nebyly přímými vládními dodavateli, ti se pouze na odbory obraceli při hledání pracovní síly.

Zavedení tohoto nařízení do praxe se stalo těžkým oříškem pro všechny následující administrativy. Na půdě Kongresu vzbudila otázka nezaměstnanosti černochoů a diskriminace odborů v roce 1963 bouřlivé debaty týkající se zejména způsobů nápravy a kompenzace. Dvě z organizací za občanská práva přišly v tomto období s myšlenkou

⁵⁸ *Congressional Records*, 4. červen 1963, s. 443.

⁵⁹ V tomto prohlášení Kennedy oznámil rozšíření pole působnosti PEEC o vládní dodavatele při stavbách veřejných budov a jiných veřejně prospěšných zařízeních. Viz KENNEDY John F., *Statement by the President on Equal Opportunity in Federal Apprenticeship and Construction Programs*, in: *Public Papers of the Presidents, John F. Kennedy*, s. 439.

⁶⁰ V pův. znění *Federally Assisted Construction Contracts*. Kennedy tak rozšířil své nařízení číslo 10925 o oblast přijímání do zaměstnání ve stavebním průmyslu. Viz LOWELY Ch. a MARZSALEK J. F. (ed.), *Encyclopedia of African-American Civil Rights*, s. 177–178.

preferenčního zacházení. Jednalo se o CORE pod vedením Jamese Farmera a Národní ligu pro problémy měst (National Urban League – NUL) v čele s Whitney Youngem. Podle nich bylo třeba pro vyřešení nezaměstnanosti černochoů udělat více, než jen legislativně odstranit diskriminaci. Obecně se při přijímání příslušníků menšin do zaměstnání mělo uplatnit „energické úsilí“ tak, aby došlo k viditelnější a tolik potřebné nápravě. Farmer a Young se však při své argumentaci v Kongresu dostali na horkou půdu otázky rasových kvót.⁶¹ Jejich názor odrážel vlnu militantnosti a zvýšeného sebevědomí části černošské komunity. Hlavně však vyvěral z nepopiratelného faktu, že životní úroveň černošského obyvatelstva zůstávala statická, případně se zhoršovala. Bylo tomu tak dokonce i v některých osvícených severních státech, kde byla již po nějakou dobu zavedena jistá protidiskriminační opatření. Jejich argumentace se z tohoto pohledu zdála být pochopitelná a jisté kompenzační programy opodstatněné. Jakákoliv zmínka o preferenčním zacházení však narážela na hluboký odpor nejen na půdě Kongresu, ale i u velké části veřejnosti.

Přijetí přelomového a komplexního zákona o občanských právech napomohly čtyři hlavní faktory. Za prvé došlo ke změně veřejného mínění ve prospěch hnutí za občanská práva. Na Severu k ní přispěli především mladí studenti elitních univerzit, většinou z dobře situovaných rodin. Mnozí z nich aktivně pomáhali v rámci organizací přímo na Jihu. Za druhé se na této změně velkou měrou podepsala masmédiá. Díky velkému rozšíření televize měl prakticky celý národ možnost sledovat vývoj násilných událostí na Jihu. Přijetí zákona o občanských právech dále výrazně urychlila tragická smrt prezidenta Kennedyho, který se prakticky okamžitě po své smrti stal symbolem boje za občanská práva a oblíbeným prezidentem všech příslušníků

⁶¹ Při svém vystoupení ve Sněmovně reprezentantů Farmer na otázku, co si myslí o kvótách řekl: „*Nejsme z těch organizací, které věří v kvóty. Nicméně věříme v energické úsilí při zajišťování zaměstnanosti menšin, ale ne v rámci kvót... Jestliže dva lidé žádají o zaměstnání a mají zhruba srovnatelnou kvalifikaci, přičemž jeden je běloch a jeden černocho, a jedná se o společnost, která historicky nezaměstnávala černocho, potom si myslím, že by měla dát přednost černochovi tak, aby byly napraveny nevýhody minulosti*“. Viz GRAMHAM D. H., *The Civil Rights Era*, s. 108.

menšin. Poslední důležitý faktor souvisel s výměnou administrativ v Bílém domě. Ve volbách v roce 1964 jednoznačně zvítězil Lyndon B. Johnson a demokraté získali většinu jak ve Sněmovně, tak v Senátu.⁶²

Zákon o občanských právech byl podepsán prezidentem Johnsonem 2. června 1964. Tím vyvrcholil boj v zákonodárných sborech.⁶³ Žádný předchozí zákon ve svých důsledcích natolik nepozměnil tvář americké společnosti. Hlavní samostatné kapitoly zákona se týkaly těchto oblastí: hlasování (kap. I.), zneužívání mechanismů typu testů gramotnosti tak, aby černochem bylo zabráněno v hlasování černochem ve volbách se nyní stalo obtížnějším; veřejného ubytování a veřejně prospěšných zařízení (kap. II. a III.), ministr spravedlnosti jimi byl v případech přetrvávající diskriminace oprávněn podat žalobu jménem stěžující si osoby; školství (kap. IV.), ministru spravedlnosti byla svěřena pravomoc prosazovat desegregaci veřejných škol; Komise pro občanská práva (kap. V.), které tak byla prodloužena životnost až do roku 1967; federálních fondů (kap. VI.), podle níž se zákaz diskriminace měl vztahovat na všechny činnosti, jimž se dostávalo finanční podpory ze strany federace; a konečně zaměstnání (kap. VII.), v níž bylo zaměstnavatelům zakázáno diskriminovat na základě rasy, barvy, pohlaví, víry či původu.

Kapitola VII. zákona o občanských právech, která byla při jeho přijímání nejvíce diskutovanou částí, se stala jedním ze základních legislativních kamenů programů pozitivní akce.⁶⁴ Tato kapitola se vztahovala na soukromé zaměstnavatele, vlády států, místní úřady, vládní organizace, vzdělávací instituce, úřady práce a odborové organizace práce, které měly 15 a více členů.⁶⁵ Těm všem zákon zakazoval diskriminovat při přijímání do zaměstnání, při pracovním zaučení

⁶² WILSON J. Q., *Jak se vládne v USA*, s. 281–282.

⁶³ Zákon prošel Sněmovnou reprezentantů 10. února 1964, Senátem ovšem až 19. června. Stalo se tak po nejdéle trvajícím filibustru jižanských demokratů v celé tehdejší historii Senátu. Debata o zákonu na jeho půdě trvala plných 83 dnů. Viz *Keesing's Contemporary Archives*, 1.–8. srpna 1964, s. 20205.

⁶⁴ KATZ Paula A., *Towards the Elimination of Racism*, New York 1976, s. 386.

⁶⁵ § 701, odd. 2000e, (a-e) kap. VII zákona o občanských právech 1964, <http://www.eeoc.gov/laws/vii.html>

a v jakémkoli dalším aspektu zaměstnání. Obsahoval však i několik výjimek. Dvě nejvýznačnější se vztahovaly na zaměstnavatele působící v zahraničí a podnikatele, jejichž firmy pro svůj normální chod nutně vyžadovaly určitou pracovní kvalifikaci.⁶⁶ Tímto článkem byla dále vytvořena Komise pro rovnou příležitost v zaměstnání (Equal Employment Opportunity Commission – EEOC) pro dohled nad uplatňováním zákona a prošetřování v případě jeho porušení. EEOC byla oprávněna obrátit se na federální soudy v případě, že by selhaly její donucovací metody. Při porušení některého z ustanovení kapitoly VII. měly soudy právo zakázat diskriminační praktiky a nařídit „...*takovou pozitivní akci, která by byla adekvátní a mohla zahrnovat... znovupřijetí či přijetí zaměstnanců, včetně finančního vyrovnání nebo bez něj...*“⁶⁷

Dosahování rovné příležitosti v zaměstnání bylo v americké společnosti vždy přímo spojeno se zajištěním rovného přístupu ke vzdělání. Kapitola IV. zákona o občanských právech se zabývala především dokončením procesu desegregace. Školám, které tak neučinily a byly u nich zjištěny diskriminační praktiky, hrozilo odříznutí federálních fondů. Na základě kapitoly IV. byl ministr spravedlnosti zplnomocněn k podání žaloby jménem rodičů či studenta po obdržení jejich písemné stížnosti. Zákonem byla jasně zakázána segregace *de iure*, tedy segregace vzniklá jako přímý následek politiky místních či státních úřadů. Jak však předpověděl deník *The New York Times*, nejzávažnějším problémem příštích let se měla stát segregace *de facto*, často související se soukromým rozhodnutím, dále diskriminace v zaměstnání a segregace v bydlení.⁶⁸

Úřadu školství (Office of Education), spadajícímu pod tehdejší společné ministerstvo zdravotnictví, školství a sociálních věcí (Health, Education and Welfare Department – HEW), byla tímto zákonem dána zodpovědnost za dohled nad desegregací veřejného školství a zajišťováním rovných příležitostí. Narozdíl od jasných cílů a pro-

⁶⁶ *Ibid.*, § 702, odd. 2000e-1 (a-c).

⁶⁷ *Ibid.*, § 706, odd. 2000e-5 (a-k).

⁶⁸ Viz článek *Civil Rights Act: the Larger Problems*, *The New York Times*, 6. července 1964, s. 7.

středků k dosažení desegregace měla být koncepce rovné příležitosti ve vzdělání teprve důkladně analyzována. Výzkumem byl na základě §402 kapitoly IV. zákona o občanských právech explicitně pověřen právě Úřad školství.⁶⁹ Nová studie se podle původních představ Kongresu měla stát nástrojem pro zavedení zákonných opatření k potírání rasové diskriminace ve školství. Francis Keppel, tehdejší ministr školství, požádal tým odborníků vedený Jamesem S. Colemanem, profesorem na Univerzitě Johnse Hopkinse, o vypracování rozsáhlého výzkumného projektu na téma rovných příležitostí ve vzdělávání.⁷⁰

Úspěchy v legislativě a náklonnost federálních soudů přispěly ke zvětšenému očekávání černochoů, které se záhy projevilo v jejich rostoucí nespokojenosti s omezenými dopady legislativních opatření. Přelomovým zákonem o občanských právech byly právní překážky pro účast černochoů na politickém a hospodářském životě teoreticky eliminovány. Po přijetí zákona o volebním právu v roce 1965⁷¹ již černoši nemuseli bojovat o přístup k politickému systému, směli vystupovat jako zájmová politická skupina a reálně se zasazovat o konkrétní změny ve svém každodenním životě. Hnutí za občanská práva se však právě uprostřed těchto úspěchů začalo štěpit. Jeho hlavní představitelé se sice shodovali na dvou základních směrech příštího vývoje – odstraňování ekonomické a sociální diskriminace a využití politického potenciálu černých mas. Nicméně ještě v témž roce došlo k první velké rasové bouři v losangeleské černošské čtvrti Watts, která

⁶⁹ Jak je uvedeno v § 402, kap. IV. zákona o občanských právech 1964 o desegregace ve veřejném školství: „*Ministr školství je pověřen provést výzkum a podat o něm zprávu Prezidentu a Kongresu, do dvou let uplynulých od přijetí tohoto zákona, která se bude zabývat nedostatkem rovné příležitosti ve vzdělání.*“ Viz text zákona o občanských právech 1964, in: BLAUSTEIN A.P. a ZANGRANDO R.L. (ed.), *Civil Rights and the American Negro*, s. 533.

⁷⁰ Výsledkem byla tzv. Colemanova zpráva, ve své době vůbec nejvýznamnější a nejrozsáhlejší vědecká analýza procesu dosahování akademických výsledků u různých etnických a rasových menšin.

⁷¹ Zákon o volebním právu, schválený v roce 1965, umožnil ministru spravedlnosti vyslat federální kontrolu, aby kontrolovala registraci voličů a mimo jiné zrušil i zkoušky gramotnosti. Viz BLAUSTEIN A.P. a ZANGRANDO R.L. (ed.), *Civil Rights and the American Negro*, s. 566–572.

byla jen počátkem rasových nepokojů ve velkých amerických městech v několika příštích letech. Jejich přímou příčinou byla kritická a dále již neúnosná situace většiny černošského obyvatelstva.

V polovině 60. let žilo 70 % amerických černochoů v městech, převážně v ghettech v centrech měst, kterým se vyhnula poválečná prosperita.⁷² Faktická segregace ve školství, obrovská nezaměstnanost, bydlení ve slamech a všeobecná nevraživost vůči černochoům způsobovaly stále častější případy násilného rebelování. Bylo zřejmé, že metody přímé nenásilné akce v ghettech na Severu ve velké míře neuspěly a ani uspět nemohly. Mnoho rasových problémů zde bylo způsobeno segregací v bydlení, jež se dala jen těžko měnit na základě zákona. Segregace v bydlení černochoů byla v porovnání s ostatními menšinami nejrozsáhlejší. Jejich koncentrace v centrálních částech měst byla výsledkem několika sil, mezi nimiž na předním místě figurovala diskriminace v zaměstnání a segregace ve školství. Stinné stránky života v ghettech však nebyly jen důsledkem diskriminace způsobené bělochy. Podle průzkumu deníku *The New York Times*, provedeném v newyorském ghettu Harlem v roce 1964, většina černochoů dávala vinu za svou špatnou situaci bělochům, mnozí z nich však přikládali vinu také nevědomosti, lhostejnosti a nebezpečnému chování opilců, zlodějů a drogově závislých ve vlastní komunitě.⁷³

V polovině 60. let veřejné mínění vyvíjelo nátlak na federální vládu, aby adekvátně řešila situaci v městských ghettech. Pro zajištění správného a účinného postupu bylo třeba situaci a příčiny krize v ghettech nejprve důkladně analyzovat. Daniel Patrick Moynihan, tehdejší tajemník na ministerstvu práce, přišel s vlastní iniciativou, jejímž výsledkem byla zpráva nazvaná Černošská rodina – argumentace ve prospěch celostátní akce.⁷⁴ Tato zpráva byla významná zejména tím, že postihla přelomový moment v černošském hnutí. Po odstranění umělých bariér k rovné příležitosti zákonem o občanských právech a zákonem o volebním právu se emancipační proces černo-

⁷² TINDALL G. B. a SHI E. D., *Dějiny USA*, s. 702.

⁷³ ROBINSON Richard, *The Negroes' View: a N. Y. Poll*, *The New York Times*, 28. července 1964, s. 1.

⁷⁴ MOYNIHAN Daniel P., *The Negro Family: The Case for National Action*, Westport 1981.

chů dostal do své další fáze. Moynihan předpokládal, že černoši v této nové fázi začnou požadovat rovnost nejen jako fakt, ale také jako distribuci výsledků své komunity zhruba srovnatelnou s výsledky bílé komunity. Okamžité naplnění takového cíle však bylo podle něj nereálné. Ve své studii upozorňuje na fakt, že tento cíl zůstane nenaplněn po celé generace, jestliže nebudou podniknuta zvláštní opatření. Moynihan dochází k závěru, že se černoši nejenže k ideálu rovnosti s bílými nepřibližují, nýbrž že se propast mezi bílými a černými dokonce zvětšuje. To vysvětluje zhoršující se situací černošské rodiny, která se ocitla na samém dně společenského žebříčku a nemá daleko k úplnému rozpadu. Největší měrou se podle něj na katastrofální situaci rodiny podílí obrovská nezaměstnanost černých mužů, otců rodin (pro černošskou rodinu bylo a dosud stále ještě je typické velké procento rozpadů a mimomanželských dětí). Otec, který není schopen uživit svou rodinu, od ní v naprosté většině případů odchází a upadá do bludného kruhu nezaměstnanosti, alkoholu, násilí a drog. Moynihanova obecná argumentace ve prospěch celostátní akce proto spočívala v nutnosti přijetí opatření, která by v první řadě posílila černošskou rodinu.⁷⁵

Moynihanova zpráva se téměř okamžitě po svém zveřejnění v srpnu 1965 stala předmětem bouřlivých diskusí a byla ostře odmítnuta především černošskými intelektuály.⁷⁶ Zajímavé přitom bylo, že některé Moynihanovy argumenty byly předtím použity v několika významných analýzách života černochoů v ghettech. Jednalo se téměř výhradně o práce černošských vědců a psychologů, jako byli například Kenneth B. Clark, E. Franklin Frazier a Bayard Rustin.⁷⁷ Moynihanova zpráva se s těmito předešlými analýzami shodovala v tom, že základním problémem černošské komunity opravdu jsou rozvrácené rodiny,

⁷⁵ Viz předmluva k Moynihanově zprávě.

⁷⁶ Diskuse, které tato zpráva vyprovokovala, intenzivně probíhaly také na půdě Kongresu. Viz *Congressional Records*, 5. srpna 1965, s. 19522–19523.

⁷⁷ FRAZIER E. F., *The Negro Family in the United States*; CLARK K. B., *Youth in the Ghetto: A Harlem Youth Opportunities*, in: HARYOU Report, 1964; RUSTIN Bayard, *From Protest to Politics: The Future of the Civil Rights Movement*, in: *Commentary*, 39, 1965, s. 25–31.

ve většině případů závislé na státní podpoře. Tyto práce se shodovaly také v tom, že krizový stav nebylo možné napravit „pouhým“ odstraněním překážek k rovné příležitosti. Většina lídrů hnutí za občanská práva se však přesto proti zprávě ostře postavila. Podle nich totiž dávala vinu hlavní oběti – černošské rodině – a odmítala tak uznat, že její stav je výsledkem nepříznivých vnějších podmínek.⁷⁸

Přes svůj kontroverzní obsah se Moynihanova zpráva stala hned po svém předložení prezidentu Johnsonovi určujícím podkladem pro jeho následné kroky ve vztahu k černošské menšině. Důkazem je především významný Johnsonův projev na černošské Howardově univerzitě, přednesený 4. července 1965.⁷⁹ Moynihan se sám podílel na textu a některé závěry jeho zprávy se přímo odrážejí v okřídlených a často citovaných pasážích projevu. Prezident Johnson v něm přirovnává rovné příležitosti ve společnosti ke stejné startovací čáře, na které si nemohou být všichni rovni vzhledem k tomu, že někteří „běžci závodu“ byli před ním dlouhou dobu drženi v „okovech“. Prezident ve svém projevu oznámil počátek další a důležitější fáze boje za občanská práva, v níž bylo zapotřebí dosáhnout „*rovnosti nejen jako práva a teorie, ale rovnosti jako faktu a rovnosti jako výsledku*.“⁸⁰ Johnson označil za jádro problému situaci černošské rodiny. K odstranění krize rodiny bylo podle něj v první řadě třeba vyhlásit válku bídě. Na dalších konkrétních krocích se mělo intenzivně pracovat. Tom Wicker z *The New York Times* přirovnal ve svém dobovém článku historický

⁷⁸ Rozporuplné reakce, které později Moynihanova zpráva vzbudila, jsou podrobně analyzovány v práci Williama J. Wilsona, profesora sociologie na Chicagské univerzitě. Podle Wilsona zpráva příliš naturalisticky popisovala patologické aspekty černošské rodiny a soustředila se především na její negativní stránky; konkrétní cesty k nápravě však zmiňovala jen okrajově. Ve svém důsledku podle něj tato jinak historicky cenná analýza odradila mnohé vědce od dalšího výzkumu životních podmínek těch opravdu znevýhodněných – nejnižších černošských tříd. Viz WILSON William J., *The Truly Disadvantaged: The Inner City, The Underclass and the Public Policy*, Chicago 1987, s. 4–6, s. 20–21.

⁷⁹ Viz zpráva CRC (*To Fulfill These Rights*), in: *Public Papers of the Presidents, Lyndon B. Johnson*, 4. července 1965, s. 635–640.

⁸⁰ *Ibid.*, s. 637.

význam tohoto prezidentova projevu k přelomovému rozhodnutí Nejvyššího soudu v případě Brownová.⁸¹

Konsensu, jehož v rasových otázkách dosáhla americká společnost v polovině 60. let, využil prezident Johnson záhy po svém howardském projevu k oficiálnímu vyhlášení nové fáze boje za občanská práva, jehož důležitou součástí se měly stát nové programy pozitivní akce. Legislativní jádro těchto programů tvoří tři hlavní složky: ustanovení 14. dodatku ústavy o stejné ochraně, kterou občanům Spojených států poskytují zákony, kapitola VII. zákona o občanských právech z roku 1964 a exekutivní nařízení číslo 11246, jež prezident Johnson vydal 24. září 1965.⁸² Zákonem o občanských právech byla zakázána diskriminace v různých oblastech, federální vláda dostala možnost dohlížet na jeho uplatňování a přímo si je vynucovat zejména u federálně financovaných projektů. Zaměstnání, veřejné školství a smlouvy uzavřené federální vládou s jejími dodavateli byly stěžejními oblastmi, ve kterých si vláda do značné míry mohla diktovat své podmínky.

Exekutivní nařízení číslo 11246 vycházelo z kapitoly VI. zákona o občanských právech o smluvních zakázkách federální vlády. Bylo zaměřeno na odstranění diskriminace ve dvou hlavních bodech: ve vztazích s vládními dodavateli a subdodavateli (government contractors and subcontractors) a ve všech federálně financovaných stavebních programech. Jádrem celého nařízení bylo závazné ustanovení pro firmy podepisující smlouvu s federální vládou, které měla každá tato smlouva obsahovat. Na jeho základě byli příjemci federálních dotací povinni: „(1)...nediskriminovat žádného zaměstnance či žadatele o zaměstnání a... podniknout pozitivní akci, ...která zahrnuje, ale není omezena na: zaměstnání, povýšení, propuštění z práce, sesazení, nebo přeřazení; přijímání nebo v inzerátech na práci, odvolání nebo ukončení pracovního poměru; výši platu nebo jinou formu kompenzace, výběr pro zaškolení, včetně vyučení. Dodavatelé souhlasí s vyvěšením zpráv o zavede-

⁸¹ WICKER Tom, *Civil Rights: The Battle to Come*, The New York Times, 8. června 1965, s. 6.

⁸² Viz Equal Employment Opportunity Executive Order 11246, <http://www.dol.gov/do...tes/ofccp/eo11246.htm>

*ní tohoto nediskriminačního ustanovení... na místech viditelných pro zaměstnance a žadatele o zaměstnání.*⁸³

Tímto ustanovením byly vázány také odborové organizace, se kterými vládní dodavatelé spolupracovali. Ustanovení ve stejném znění mělo být vloženo do všech subdodavatelských smluv či objednávek. Sankce při porušení exekutivního nařízení číslo 11246 zahrnovaly zrušení nebo ukončení smlouvy, její vypovězení v celém rozsahu nebo jen zčásti a zbavení práva na jakoukoli příští smluvní spolupráci s vládou. Veškerá zodpovědnost za dohled nad jeho uplatněním byla přenesena na ministra práce, který byl povinen sledovat dodržování tohoto příkazu, prošetřovat jednotlivé případy a vyřizovat případné stížnosti. Hlavní donucovací pravomoci ministra práce zahrnovaly možnost publikovat jméno dodavatele či odborové organizace, která svůj závazek nediskriminovat nedodržela, doporučit ministerstvu spravedlnosti nebo EEOC přijetí patřičných opatření, nebo přímo trestní stíhání a konečně možnost smlouvu zrušit či ukončit.⁸⁴

Částí III. exekutivního nařízení číslo 11246⁸⁵ byla zakázána diskriminace ve federálně financovaných stavebních programech. Zvláštní pozornost zde byla věnována případu, kdy vládní dodavatel podepíše stavební smlouvu se subdodavatelem, který není přímým příjemcem federální podpory. Dodavatel byl na základě tohoto opatření povinen zajistit uplatnění stejného nediskriminačního ustanovení v jakékoli další smlouvě, kterou by uzavřel. Provedení tohoto kroku se stalo přímou podmínkou pro udělení grantu, podepsání smlouvy, poskytnutí půjčky, pojištění či jiné výhody. Ve všech případech byli vládní dodavatelé nebo subdodavatelé požádáni o zpracování tzv. Zprávy o plnění (Compliance Report), která měla obsahovat informace o praktikách, programech, zaměstnavatelské politice a statistikách zaměstnanců. Ministr práce měl dodatečně určit formu a obsah požadované zprávy.

Tehdejší ministr práce W. Willard Wirtz proto na podzim roku 1965 pod tímto ministerstvem vytvořil Úřad pro dohled nad federálními

⁸³ *Ibid.* § 202 (a).

⁸⁴ *Ibid.* § 209 (d).

⁸⁵ *Ibid.* § 301.

dodavateli (The Office of Federal Contract Compliance – OFCC) v rámci ministerstva práce.⁸⁶ OFCC vznikl na základě exekutivního nařízení číslo 11246 a byl přímo zodpovědný za dohled nad jeho dodržováním. Vedle OFCC působila již existující EEOC. Oba orgány se v příštích letech staly hlavními federálními úřady určenými k dohledu nad plněním programů pozitivní akce v zaměstnání. Tyto programy se měly týkat čtyř hlavních skupin: černochoů, Asijských (Orientals), amerických Indiánů a španělských Američanů (ti byli definováni jako Latinoameričané, Mexičané, Portoričané a Američané španělského původu).

Samotné programy pozitivní akce byly v polovině 60. let pouze jednou ze součástí nebývale rozsáhlých liberálních programů boje s chudobou. Prezident Johnson na samém počátku svého volebního období využil demokratické většiny v Kongresu a celkové atmosféry ve společnosti k prosazení bezprecedentní řady zákonů a programů, kterými měla být realizována jeho vize velké společnosti (Great Society).⁸⁷ Johnson toužil po vybudování partnerského vztahu mezi nejrůznějšími skupinami ve společnosti a po poskytnutí rovné příležitosti opravdu každému občanu tak, aby jednotlivci byli sami motivováni vymanit se z kruhu bídy. Nebývalý rozsah těchto programů nutně přispěl ke zvýšenému očekávání změn ve společnosti. Právě kvůli svému záběru a způsobu uplatnění však v mnoha případech vedl pouze k boji o moc mezi jednotlivými zainteresovanými skupinami, k administrativním zmatkům a korupci. Programy tak zůstaly spíše jen idealistickou představou prezidenta toužícího po veřejném uznání než úspěšnými kroky k nápravě.⁸⁸

⁸⁶ LOWELY Ch. D. a MARSZALEK J. F. (ed.), *Encyclopedia of African-American Civil Rights*, s. 411–412.

⁸⁷ Jádrem Johnsonovy vize velké společnosti byla tzv. válka vyhlášená bídě (War on Poverty), která představovala mnoho různých programů a zároveň i různých taktik k jejich prosazení. Jednalo se např. o programy Medicaid, Head Start, Upward Bound, Job Corps, či CAP (programy místní akce). Viz CHAFE W. H., *The Unfinished Journey*, s. 239–240.

⁸⁸ Některé programy však slavily úspěch, viz TINDALL B. G. a SHI D. E., *Dějiny USA*, s. 700–701. Zejména kvůli spletilé byrokracii nicméně mnohé zkrachovaly. Další důvody pro selhání programů Johnsonovy velké společnosti viz též CHAFE W. H., *The Unfinished Journey*, s. 240–246.

Nespokojenost středních tříd s náklady a mrháním při realizaci programů velké společnosti, rasové výbuchy v ghettech na Severu a stále vlivnější koncepce Černé moci patřily mezi hlavní faktory, které se při listopadových volbách do Kongresu v roce 1966 odrazily v obratu ke konzervatismu.⁸⁹ V roce 1966 vůbec poprvé v tomto desetiletí došlo k tomu, že Kongres nepřijal nový zákon o občanských právech. Násilí v amerických městech však mělo i jiný zdroj. Silným motivem protestů se v té době stala také zvýšená intenzita bojů ve Vietnamu. Kvůli rostoucím výdajům na válku se Johnsonova představa velké společnosti a pomoci chudým a potřebným postupně rozpadávala. Bylo otázkou, nakolik mohly právě v citlivé oblasti odstraňování diskriminace pomoci „pouhé“ mohutné federální finanční injekce. Významná analýza metod pro odstraňování diskriminace ve školách z roku 1967 takové tvrzení do jisté míry popřela.

Na základě kapitoly IV. zákona o občanských právech z roku 1964 měla být do dvou let vypracována podrobná analýza, která se měla stát podkladem pro další opatření Kongresu. V červenci roku 1966 byla zveřejněna takzvaná Zpráva o rovné příležitosti ve vzdělávání vypracovaná týmem pod vedením Jamese S. Colemana.⁹⁰ Přes extrémně krátkou dobu potřebnou k vypracování zprávy (výzkum probíhal až do ledna 1966, poté zůstalo Colemanovu týmu na vypracování zprávy pouhých pět měsíců) se jejím autorům podařilo shromáždit nebyvalé množství dat. To bylo do velké míry umožněno rozvojem počítačové techniky a změnou metodologie výzkumu v sociálních vědách. Výsledkem se stal nejdůležitější a nejrozsáhlejší projekt své doby, který se zabýval vztahem rovných podmínek a rovných výsledků ve školách.⁹¹

Colemanova zpráva znamenala především průlom ve způsobu měření rovnosti příležitostí ve vzdělání. Zhruba do poloviny 60. let se

⁸⁹ Demokratická většina ve Sněmovně byla zredukována o 47 křesel, v Senátu o 3 křesla, čímž byla ukončena krátká éra převahy liberálů v Kongresu. Viz MATUSOW J. A., *The Unraveling of America*, s. 214.

⁹⁰ COLEMAN James S. a kol., *Equality of Educational Opportunity*, Washington D.C. 1966.

⁹¹ MOSTELLER Frederick a MOYNIHAN Daniel P. (ed.), *On Equality of Educational Opportunity*, New York 1972, s. 3–5.

tato rovnost měřila podle zařízení a vybavení škol, podle úrovně učitelů a rasového složení žáků s důrazem na integraci (school input). Všeobecně se mělo za to, že takto měřitelné rovné podmínky jsou předpokladem pro dosažení porovnatelných výsledků. Po zveřejnění Colemanovy zprávy se naopak objevila tendence poměřovat úspěchy či neúspěchy žáků především na základě výsledků akademických testů (school output).⁹²

Tento výzkum překvapil zejména zjištěním, že rozdíly ve školním vybavení mají jen nepatrný vliv na rozdíl v dosažených výsledcích. Navíc okolo 90 % rozdílů tvořily rozdíly mezi žáky v rámci škol a ne mezi školami. Dále bylo zjištěno, že na jejich výsledky má největší vliv rodinné zázemí a nikoli školní prostředí: „*Zdá se, že zdroje nerovnosti... na prvním místě pramení z domova a kulturních vlivů bezprostředně obklopujících domov, až poté spočívají v neschopnosti škol osvobodit výsledky žáků od vlivů rodiny a dále v kulturní homogenitě škol...*“⁹³ Zpráva naznačovala, že tehdejší programy finanční podpory škol v chudých oblastech mohou mít pouze relativně malý vliv na akademické výsledky žáků.

Zpráva dokazovala, že výsledky testů černochoů byly lepší u studentů ve třídách s 50 % nebo větším počtem bílých studentů v porovnání s plně segregovanými třídami. Coleman v této souvislosti později dodal, že „*studenti, kteří vstoupí do desegregovaných škol už na nižším stupni, prokazují lepší výsledky testů než studenti, kteří vstoupí do desegregovaných škol na pozdějším stupni.*“⁹⁴ Jinými slovy to znamenalo, že integrace škol narozdíl od finančních injekcí segregovaným školám může významnou měrou napomoci ke zvýšení úrovně vzdělanosti žáků.⁹⁵

Tyto nečekané závěry Colemanovy zprávy se setkaly v polovině 60. let, kdy se všeobecně mělo za to, že špatné vybavení škol v ghettech má přímý vliv na výsledky žáků, s odmítavou reakcí. Colemanův jednorázový rozsáhlý výzkum se měl původně stát nástrojem federální

⁹² *Ibid.*, s. 6.

⁹³ *Ibid.*, s. 15.

⁹⁴ *Congressional Records*, 2. prosince 1969, s. 36374.

⁹⁵ *Ibid.*, s. 36374.

politiky, přesto neměl do roku 1970 na politiku vlády ve školství téměř žádný vliv. Zpráva byla buď napadána či ignorována a federální vláda pokračovala ve svých programech obecné finanční podpory a kompenzace v chudých oblastech. Úřad školství proto navrhl, aby bylo téma rovnosti příležitostí ve vzdělání dále prozkoumáno univerzitními profesory a dalšími odborníky. Seminář týkající se Colemanovy zprávy proběhl ve školním roce 1966-67 na Harvardu za účasti předních osobností vědy a vzdělávání. Jeho výsledkem se stal soubor přednášek hodnotících metody výzkumu, výsledky a význam Colemanovy zprávy. Byl vydán Frederickem Mostellerem a Danielem Patrickem Moynihanem pod názvem *O rovnosti příležitosti ve vzdělání*.⁹⁶

K plné integraci černochoů do společnosti bylo zapotřebí odstranit diskriminaci nejen ze zaměstnání a školství, ale také z bydlení. Kongres přijal poslední významný zákon týkající se občanských práv v bytové politice v roce 1866.⁹⁷ Po přijetí zákona o občanských právech z roku 1964 se navíc objevily další problémy, které bylo třeba legislativně postihnout. Prezident Johnson předložil svůj návrh nového zákona Kongresu v rámci své zvláštní zprávy 28. dubna 1966.⁹⁸ K tomuto kroku jej vedly nejméně tři hlavní důvody. Hnutí za občanská práva se vedle boje za rychlou desegregaci soustředilo především na lobování za přijetí „bytového“ zákona. Paralelně se objevovalo stále více případů napadání demonstrantů a aktivistů hnutí. Zvýšená činnost rasistické organizace Ku Klux Klan se v té době dokonce stala předmětem intenzivního prošetřování v Kongresu. Navrhovaný zákon měl proto zpřísnit podmínky pro odstraňování segregace a zjednodušit postupy pro podávání žalob ministerstva spravedlnosti, zakázat diskriminaci v bytové politice, zavést efektivnější mechanismy pro potírání rasových nepokojů a přijmout opatření na ochranu napadáných aktivistů.

⁹⁶ MOSTELLER F. a MOYNIHAN D.P. (ed.), *On Equality of Educational Opportunity*.

⁹⁷ Zákon o občanských právech z roku 1866 přisuzoval všem občanům Spojených států stejná práva pro nakládání se svým majetkem, tedy včetně bydlení, neobsahoval však specifický zákaz diskriminace ve službách, prodeji, inzerci, financování apod. Srov. se zákonem z roku 1968, in: KATZ A.P. (ed.), *Towards the Elimination of Racism*, s. 431.

⁹⁸ *Keesing's Contemporary Archives*, 4.–11. června 1966, s. 21431.

Na půdě Kongresu byl intenzivně diskutován především problém diskriminace v prodeji a pronájmu bytů. V dubnu 1966 vyzval Federální výbor proti diskriminaci v bydlení (Federal Committee on Housing Discrimination) Kongres k efektivnější regulaci federálních fondů a přijetí nové legislativy.⁹⁹ Exekutivní nařízení číslo 11063 prezidenta Kennedyho, kterým byla diskriminace v bydlení zakázána, se vztahovalo pouze na byty či programy, jež spadaly pod Federální správu pro bytovou politiku (Federal Housing Administration – FHA) a Správu pro záležitosti veteránů (Veteran’s Administration – VA). Kapitola VI. zákona o občanských právech o neposkytnutí federální podpory podnikům, které se dopouštějí diskriminace, samozřejmě pokrývala i federálně financované programy výstavby a pronájmu bytů. Kapitola nicméně obsahovala řadu výjimek, které bylo třeba po dvou letech přehodnotit. Návrh nového zákona sice prošel Sněmovnou, narazil však na tuhý odpor v Senátu. Tam republikánské křídlo označilo většinu nových opatření přímo za neústavní.¹⁰⁰

Prezident Johnson znovu požádal Kongres o přijetí upravené verze zákona o občanských právech na počátku roku 1967.¹⁰¹ Změny ve znění zákona se týkaly především Senátem zamítnuté části o diskriminaci v bytové politice. Prezident navrhoval, aby nové mechanismy odstraňování diskriminace při prodeji a pronájmu bytů byly zavedeny ve třech postupných fázích a nikoli okamžitě, jak tomu bylo u jeho původního návrhu. Vedle toho navrhoval uzákonit prodloužení mandátu CRC a posílit pravomoci EEOC. Nový zákon však kvůli některým jižanským senátorům opět zůstal zablokovaný.

Po přijetí kompromisních dodatků republikánského senátora za stát Illinois Everetta Dirksena, který byl od roku 1966 jeho hlavním odpůrcem, byl nový zákon o občanských právech konečně schválen i Senátem.¹⁰² Nejdůležitějším ustanovením zákona byl zákaz diskrimi-

⁹⁹ *Congressional Records*, 3. května 1966, s. 9513.

¹⁰⁰ *Ibid.*, s. 9521.

¹⁰¹ Nový zákon předložil Johnson Kongresu 15. února 1967. Viz *Keasing’s Contemporary Archives*, 14.–21. června 1967, s. 22305.

¹⁰² Senát jej schválil 11. března, 10. dubna Sněmovna reprezentantů a 11. dubna 1968 podepsal nový zákon prezident Johnson. *Ibid.*, s. 22653.

nace v prodeji či pronájmu bytů a domů určených k bydlení (kapitola VIII., zákon o spravedlivé bytové politice – Fair Housing Act). Touto kapitolou se veškeré operace související s prodejem či pronájmem bytů, při nichž by došlo k diskriminaci, stávaly nezákonnými.¹⁰³ Ve svém důsledku se měl zákon vztahovat na více než 80% všech bytových jednotek ve Spojených státech, včetně soukromých vlastníků, kteří prodávali nebo pronajímali své domy bez využití služeb realitních kanceláří.¹⁰⁴

Dohled nad uplatňováním kapitoly VIII. byl svěřen HUD, které na něm mělo spolupracovat s příslušnými federálními, státními a místními úřady. Právo podávat soudní žaloby bylo na základě této kapitoly vyhrazeno pouze ministru spravedlnosti. Každý postižený jednotlivec měl dvě možnosti: buď se na soudy obrátit sám, nebo zaslat stížnost HUD. Jestliže toto ministerstvo nebylo schopno zajistit dobrovolné uplatnění zákona a obdobně neuspěly ani státní soudy, celá kauza se posunula na úroveň federálních soudů. Federální soudy měly za úkol celý případ posoudit a po zvážení mohly využít své pravomoci nařídit „*pozitivní akci k nápravě následků diskriminace v minulosti*.“¹⁰⁵ Zákon o občanských právech z roku 1968 nabyl platnosti v atmosféře celospolečenského smutku způsobeného atentátem na Martina Luthera Kinga. Kingova smrt se stala jen dalším podnětem k nepokojům. Naprostý pokles popularity prezidenta Johnsona související

¹⁰³ Souhrn nejdůležitějších bodů obsažených v kap. VIII. viz KATZ A.P. (ed.), *Towards the Elimination of Racism*, s. 433–434.

¹⁰⁴ Okamžitě po nabytí platnosti zákona se měl zákaz vztahovat na všechny federálně vlastněné bytové jednotky, případně na byty, jejichž hypotéky byly vydány FHA nebo VA /1/; od 31. 12 1968 měl zákaz platit pro majitele bytových jednotek obsahujících čtyři či méně bytů /2/; a od 1. 1. 1970 se měl zákaz vztahovat na všechny domy či byty prodávané či pronajímané prostřednictvím makléřů /3/. Podle těchto podmínek se usuzovalo, že zákon postihne přibližně 52 600 000 bytových jednotek z celkového počtu 65 000 000. Zákon však i v těchto případech obsahoval četné výjimky, např. se nevztahoval na byty pro jednotlivce prodané či pronajaté bez pomoci realitních kanceláří, na pokoje či domy, které mají méně než čtyři byty a které obývá vlastník sám, a na náboženské organizace. Viz *Keesing's Contemporary Archives*, 14.–21. června 1967, s. 22653.

¹⁰⁵ Viz § 610 (d.), kap. VIII. zákona o občanských právech 1968, in: KATZ A.P. (ed.), *Towards the Elimination of Racism*, s. 434.

s eskalací války ve Vietnamu, s jeho prohrou ve významných primárkách s Robertem Kennedym a v neposlední řadě také s jeho neschopností zabránit rasovým nepokojům jej těsně před podepsáním zákona donutily vzdát se kandidatury pro nové volební období.¹⁰⁶

Rok 1968 zůstal v americké historii zapsán jako traumatický. Americká společnost byla rozdělena na stoupence války ve Vietnamu a její odpůrce, na příznivce Johnsonových liberálních programů a konzervativně naladěnou „mlčící většinu“, která toužila po vládě zákona a pořádku. Podle takzvané Zprávy Kernerovy komise se Spojené státy ocitly na pokraji rozpadu na dvě oddělené společnosti: černou a bílou. Bílá i černá Amerika byla pobouřena, zastrašena a do velké míry překvapena násilím ve společnosti. Po rozsáhlých rasových nepokojích zahájených v roce 1965 v losangeleském ghettu Watts následovaly ještě destruktivnější nepokoje ve městech Newark, Detroit a Cleveland.¹⁰⁷ Situace v černošských ghettech v těchto městech zůstávala bez vážnější změny, což vedlo černochoy k přesvědčení, že soubor soudních rozhodnutí, zákonů a exekutivních nařízení ve svém důsledku neovlivnil jejich podřadné postavení. Žádná metoda nemohla zákonnou cestou ukončit diskriminaci v odborech a policejní brutalitu. Rostoucí počet obyvatel ghett se začal přiklánět k násilí jako k jedinému možnému prostředku, jak skoncovat se segregací a podřízeným postavením.¹⁰⁸

Prezident Johnson reagoval na tyto události tím, že 29. července 1967 povolal Národní poradní komisi pro občanské nepokoje (National Advisory Commission on Civil Disobedience – NACCD), kterou pověřil úkolem odpovědět na tři základní otázky: „*Co se stalo?*

¹⁰⁶ Prezident Johnson oznámil svůj záměr v nadcházejících volbách dále nekandidovat 30. března 1968. Viz TINDALL B. G. a SHI E. D., *Dějiny USA*, s. 708.

¹⁰⁷ Podrobnosti k průběhu nepokojů v těchto a dalších městech viz Keesing's Contemporary Archives, 14.–21. října 1967, s. 22301–22303.

¹⁰⁸ Vážnost situace postihla ve své zprávě EEOC z 5. srpna 1967. Mimo jiné v ní byla srovnána celostátní míra nezaměstnanosti (2,6 %) s mírou nezaměstnanosti v městských centrech (15,5 %). Průzkum mínění černochoy v losangeleském ghettu Watts v roce 1967 ukázal, že 48,4 % černochoy věří, že rasové nepokoje v roce 1965 zvětšily jejich šanci na rovnost v zaměstnání, bydlení a školství. Viz *Keesing's Contemporary Archives*, 14.–21. října 1967, s. 22301.

*Proč se to stalo? Co může být uděláno proto, aby se podobná situace v budoucnu již neopakovala?*¹⁰⁹ Nezávislá jedenáctičlenná komise byla složena z představitelů obou politických stran, hnutí za občanská práva a odborových organizací. Do jejího čela byl jmenován guvernér státu Illinois Otto Kerner. NACCD měla vypracovat průběžnou zprávu do 1. března 1968 a konečnou zprávu do jednoho roku.¹¹⁰

Navzdory relativně krátkému času na vypracování byla průběžná zpráva důkladnou studií příčin rasových nepokojů, tehdejších mezirasových vztahů a jejich dopadů na celou americkou společnost.¹¹¹ Konečná zpráva obsahovala tři doplňkové studie zabývající se různými aspekty otázek položených v průběhu výzkumu jejími členy. První se zabývala černochoy, kteří byli přímými účastníky rasových nepokojů v létě roku 1967, druhá rozebírala postoje černochoy a bělochů a třetí zkoumala fungování institucí a úřadů v černošských čtvrtích měst.¹¹² V celkovém shrnutí průběžné i konečné zprávy byla NACCD nucena varovat před vznikem: „...*dvou oddělených a nerovných společností: jedné převážně bílé, žijící na městských předměstích, v menších městech a vzdálenějších oblastech, a druhé převážně černé, žijící v městských centrech.*“¹¹³

Zpráva hledala odpověď na otázku „Co se stalo?“ ve zpětném pohledu na převratné společenské události několika posledních let, ve kterých se však postavení drtivé většiny černochoy nijak nezměnilo. Zabývala se přechodem od používání nenásilných metod, které v ghettech na Severu evidentně selhaly, ke strategii násilí jako metody vymáhání požadavků. Nová teorie rasového separatismu, shrnutá sloganem Černá moc, si začala získávat stále více příznivců, zejména

¹⁰⁹ NACCD byla založena na základě exekutivního nařízení číslo 11365. Prezident položil tyto tři základní otázky ve svém projevu k celému národu 27. července 1967. Viz *Keesing's Contemporary Archives*, 14.–21. října 1967, s. 22303.

¹¹⁰ *Keesing's Contemporary Archives*, 14.–21. října 1967, s. 22303.

¹¹¹ Shrnutí detailních závěrů průběžné zprávy Kernerovy komise zveřejněné 2. března 1968 viz *Keesing's Contemporary Archives*, 20.–27. dubna 1968, s. 22647–22653.

¹¹² Konečná zpráva byla zveřejněna 27. července 1968, detaily ke třem doplňkovým studiím viz *Keesing's Contemporary Archives*, 5.–12. září 1970, s. 24174–24175.

¹¹³ Viz *Report of the National Advisory Commission on Civil Disobedience*, Washington D.C. 1968, s. 220.

mezi mladými lidmi. Negativní asociace, které vyvolávala Černá moc u naprosté většiny bílých, však nebyly vždy oprávněné. Snaha o emancipaci černochoů se v rámci této koncepce měla například na ekonomické úrovni projevit vytvořením nezávislého, soběstačného podnikatelského sektoru černochoů. Institucionální a jiné překážky a především postoj většinové bílé Ameriky takové představy ovšem do té doby znemožňoval. Černoši, v převážné většině soustředění v ghettech, slovy zprávy NACCD nemohou nikdy zapomenout, že tato ghetta „*bílá Amerika vytvořila, bílé instituce je udržují a bílá společnost je odsuzuje.*“¹¹⁴

Navzdory zjištění, že příčiny nepokojů byly různorodé, neobvyklé, komplexní a nepředvídatelné, označila NACCD rasové předsudky bílých vůči černým za jeden z hlavních zdrojů existujících problémů. Postoje bílých měly podle jejího zjištění tyto alarmující následky: za prvé diskriminace a segregace v zaměstnání, školách a bydlení vyústila v přetrvávající vytěsnění velkého množství černochoů z podílu na výhodách hospodářského rozvoje; za druhé rostoucí koncentrace chudých černochoů ve velkých městech paralelně znamenala i rostoucí krizi, projevující se rapidním zhoršením zařízení a služeb a neuspokojováním lidských potřeb; za třetí se varovným důsledkem stal vliv segregace především na mládež, která se sebedestruktivně uchýlovala k drogám, krádežím a závislosti na státní podpoře, přičemž zcela zamítala svět bílých a pohrdala jím.¹¹⁵ Ke vzniku rasových nepokojů podle závěrů NACCD přispěla celková „*výbušná směs*“ bídy, nezaměstnanosti, nedostačujícího bydlení, segregovaných škol a nedostatečné federální pomoci.

Zpráva ve své poslední kapitole obsahovala doporučení pro celostátní akci ve čtyřech hlavních bodech: v zaměstnání, vzdělání, v systému sociálního zabezpečení a bydlení. Zpráva poukazovala na nutnost pokračovat v započatých programech „*války s chudobou*“, u kterých ovšem doznávala jen omezený účinek. Viditelný vliv na zlepšení života v ghettech mohlo podle NACCD mít vytvoření dal-

¹¹⁴ *Ibid.*, s. 115.

¹¹⁵ *Keesing's Contemporary Archives*, 20.–27. dubna 1968, s. 22647–22648.

ších nových programů a tím paralelně i zvýšení investičních prostředků.¹¹⁶ V zaměstnání NACCD mimo jiné přímo navrhovala vytvoření jednoho milionu pracovních příležitostí ve veřejném sektoru a jednoho milionu v sektoru soukromém.¹¹⁷ Otevření sítě pracovních příležitostí mělo být docíleno především zpřísněným dohledem nad dodržováním již existujících zákonů (kapitola VI. a VII. zákona o občanských právech z roku 1964, exekutivní nařízení číslo 11246) a posílením pravomocí příslušných výborů a komisí (EEOC, OFCC). Zpráva se tedy jinými slovy jednoznačně postavila za prohloubení a rozšíření programů pozitivní akce.

Při zpracovávání závěrů na poli vzdělávání členové Kernerovy komise vycházeli ze závěrů výše zmíněné Colemanovy zprávy. Zpráva Kernerovy komise jednoznačně vyzvala k integraci a maximálnímu zkvalitnění výuky v těchto školách a jedním z mnoha dalších doporučených kroků ke zlepšení kvality vzdělávání měl být i jistý posun k multikulturalismu ve školních osnovách. NACCD jednoznačně uznala, že nejen z důvodu motivace musí být osnovy přizpůsobeny zkušenostem a zájmům žáků a studentů. Do učebnic se měly dostat kapitoly o historii, kultuře a přínosu menšin ve Spojených státech.¹¹⁸

Reakce na zprávu a zvláště na doporučení NACCD byla dvojí. Liberálové přes vnitřní rozpory o míře investic do jednotlivých oblastí jednoznačně podpořili myšlenku masivních federálních výdajů na zlepšení materiálních podmínek ghett jako ten nejjistější způsob zastavení rasových nepokojů. Konzervativci případné zvýšení výdajů v této oblasti naopak vnímali spíše jako odměňování kriminálního počínání. Účastníci nepokojů by podle nich měli být potrestáni, jediné tak bylo možné zajistit zákon a pořádek.¹¹⁹ Rapidně rostoucí výdaje na eskalující válku ve Vietnamu nakonec znemožnily i sebemenší zvýšení výdajů na domácí potřeby. Prezident Johnson tak vlastně nikdy nenaplnil doporučení Kernerovy komise, kterou sám založil.

¹¹⁶ *Report of the National Advisory Commission on Civil Disorders*, s. 222.

¹¹⁷ *Ibid.*, s. 233.

¹¹⁸ *Ibid.*, s. 248.

¹¹⁹ SITKOFF H., *The Struggle for Black Equality*, s. 191–192.

Richard Nixon se dostal k moci v době vrcholících protiválečných demonstrací, násilí, plně rozpoutaného hnutí různých menšin, žen, homosexuálů a hnutí studentů na amerických univerzitách. Aktivisté hnutí si tak byli ve volbách roku 1968 nuceni znovu připomenout, že po celá 60. léta tvořili jen menšinu národa. V demokratických volbách rozhodl hlas „mlčící většiny“ (silent majority), který zvolil konzervativního prezidenta v naději na obnovený klid a pořádek. Nový prezident, který byl zvolen jen těsnou většinou, ve své kampani přislíbil čestné ukončení války ve Vietnamu a nalezení kompromisu mezi znesvářenými stranami ve společnosti. Mottem Nixonova přístupu k záležitosti občanských práv se měla stát myšlenka „neškodného zanedbávání“ (benign neglect), formulovaná jeho blízkým spolupracovníkem a dlouholetým stoupencem občanských práv Danielem P. Moynihanem.¹²⁰ Moynihan navrhoval, aby vláda zaujala k otázce občanských práv odměřený postoj. Jedině tak mohly podle něj být hysterické vášně, přemrštěné požadavky a nekonečné diskuse na téma rasových otázek utlumeny.

Nixonův postoj k občanským právům nebyl jednoznačně zamítavý a proto také vyvolával odmítavé reakce a rozdmýchával vášně v obou táborech – liberálů i některých konzervativců. Od počátku byl Nixon rozhodnut odstranit většinu finančně náročných a nepříliš efektivních programů Johnsonovy velké společnosti. Zamýšlel například změnit podle jeho názoru kontraproduktivní systém státních podpor.¹²¹ Mnohé z programů minulé administrativy však již nebylo možné zastavit a Nixon tak ani učinit nehodlal. Významně se angažoval v rozšíření programů pro poskytnutí rovné příležitosti ve vzdělání. Za Nixonovy vlády došlo k výraznému snížení počtu segregovaných škol i přes jeho vehementní odpor vůči převážení dětí do jiných škol autobusy. Byl často kritizován liberály a stoupenci hnutí

¹²⁰ NIXON Richard, *The Memoirs of Richard Nixon*, New York 1979, s. 540.

¹²¹ Tzv. Plán pro pomoc rodině (*Family Assistance Plan – FAP*) měl být podle Nixona založen na myšlence podpor za určitých podmínek, a to jak nezaměstnaným chudým, tak i pracujícím chudým. Prezident tak mimo jiné chtěl docílit snížení počtu rodin vedených pouze matkou, které pouze pod touto podmínkou měly právo na státní podporu. Viz *Ibid.*, s. 526–529.

za občanská práva za oslabení reforem, které přinesla předchozí léta. Kritické hlasy se však ozývaly i ze samotného Nixonova tábora, kde byl osočován z přílišného posunu doleva a snahy vyjít oběma stranám vstříc.

Na poli rovných příležitostí v zaměstnání došlo za Nixonova volebního období k pokroku ve třech významných oblastech. V tomto období byly vytvořeny nové programy pro podnikání menšin, byly zpřísněny podmínky pro odstranění diskriminace v zaměstnání ve federální vládě a dále v odborových svazech. Prosadit programy zaměřené na zvýšení zaměstnanosti menšin v Kongresu se při demokratické většině nezdálo být těžké. Nixonovy návrhy však často narážely na odpor jeho stranických kolegů. Zejména senátní lídr republikánů Everett Dirksen, který v roce 1968 po dlouhou dobu blokoval přijetí zákona o občanských právech, odmítal opět přistoupit na podobné iniciativy, zvláště ze strany republikánského prezidenta. Nixon proto několikrát využil svých pravomocí a nařídil určité programy exekutivně.

Programy zaměstnanosti menšin měly být v naprosté většině případů uplatněny v rámci státního sektoru. Nixon soustředil pozornost své vlády také na poskytnutí příležitosti menšinám soukromě podnikat. Prezident vydal 5. března 1969 exekutivní nařízení číslo 11458, kterým odstartoval Národní program pro podnikání menšin (National Program for Minority Business Enterprise).¹²² Tímto nařízením byly v rámci ministerstva obchodu zřízeny dva úřady: Úřad pro podnikání menšin a Správní rada pro podnikání menšin. Cílem programu měla být stimulace soukromého podnikání menšin za federální podpory a asistence příslušných úřadů. Nařízení podporovalo a dále rozšiřovalo existující programy. Hlavními skupinami, jichž se měl program týkat, byli černoši, mexičtí Američané, Portoričané a Indiáni. V říjnu 1969 rozběhl Úřad pro podnikání menšin svůj první velký projekt Enterprise, na jehož základě byla založena Investiční společnost pro drobné podnikání menšin.¹²³

¹²² NIXON Richard, *Statement About a National Program for Minority Business Enterprise*, in: *Public Papers of the Presidents, Richard Nixon*, s. 197–198.

¹²³ LOWELY D. a MARSZALEK J. (ed.), *Encyclopedia of African-American Civil Rights*, s. 412–413.

V roce 1969 vydal prezident Nixon exekutivní nařízení číslo 11478, kterým pověřil vládní Komisi pro státní službu (Civil Service Commission – CSC) celkovou zodpovědností za federální zaměstnavatelské programy a dohledem nad odstraňováním diskriminace. CSC při té příležitosti požádal o zhodnocení dosavadního pokroku v zaměstnávání menšin a vypracování podrobné zprávy.¹²⁴ Prezidentovo nařízení zakazovalo diskriminaci ve federálním zaměstnání nejen na základě rasy, barvy, náboženství a původu, ale tentokrát i na základě pohlaví. V Nixonově nařízení bylo navíc zdůrazněno, aby všechna ministerstva a úřady vlády „vytvořily a pracovaly na programech pozitivní akce v zaměstnání, týkajících se všech státních zaměstnanců a žadatelů o zaměstnání.“¹²⁵ Nový zákon o rovné příležitosti v zaměstnání z roku 1972 k tomuto bodu jen doplnil požadavek na vytvoření vlastních výcvikových programů, týkající se každého vládního oddělení. Podle kapitoly VII. tohoto zákona EEOC od té chvíle navíc směla přímo podat žalobu jménem diskriminované osoby.¹²⁶

Třetí oblastí, ve které se podařilo nové vládě udělat průlom, byl boj s odborovými organizacemi. Příslušníci menšin si často nemohli najít práci právě kvůli diskriminační politice velkých odborových svazů dělníků. Federální vláda se už několik let snažila diskriminaci odborů zamezit diktováním podmínek, na které měla právo u federálních zakázek, především ve stavebnictví. Nixon sám mohl vycházet ze zkušeností, které nabyl jako vedoucí GCCC za Eisenhowerova období. GCCC používal taktiky přesvědčování a veřejného nátlaku na firmy pracující na federální zakázky. George Shultz, tehdejší ministr práce, byl pověřen úkolem vypracovat novou, účinnější strategii. Shultz předložil plán, na jehož základě byli dodavatelé v rámci federálně financovaných stavebních programů nuceni prokázat své úsilí při zaměstnávání menšin a zároveň vypracovat „cíle“ (goals), podle kterých se měl počet zaměstnaných dělníků z řad menšin postupně

¹²⁴ NIXON Richard, *Memorandum on Equal Employment Opportunity in the Federal Government*, 28. března 1969, in: *Public Papers of the Presidents, Richard Nixon*, s. 259.

¹²⁵ KATZ A.P. (ed.), *Towards the Elimination of Racism*, s. 422.

¹²⁶ *Ibid.*, s. 423.

zvyšovat.¹²⁷ Shultzův plán vzbudil nevoli kongresových republikánů a samozřejmě samotných odborů, jejichž členové se snažili využít veškeré své politické moci při lobování v Kongresu. Sněmovna dokonce navrhla dodatky, které by zabránily uskutečnění celého plánu.¹²⁸ Prezident byl se svým kabinetem nucen postavit se proti odpůrcům v Senátu i ve Sněmovně. Nakonec byl v roce 1969 takzvaný Filadelfský plán Kongresem schválen.

Proces odstraňování diskriminace ze školství byl podobně složitý jako v zaměstnání. Republikánský kandidát Richard Nixon se již během své volební kampaně netajil odporem k desegregaci škol převážním dětí autobusy.¹²⁹ Tato metoda se za Nixonovy administrativy stala nejvýbušnějším tématem na poli občanských práv. Konzervativní zaměření nové vlády se odrazilo v celkové umírněnosti v otázce desegregace i na dalších odpovědných místech: ministerstvu spravedlnosti a HEW. Převážně jižanští kongresmani opět začali přicházet s novými zákony a dodatky, které by zmírnily dopad rostoucího tlaku na desegregaci škol. Konzervativním ideálům holdující Nixon nepřestával do konce svého období klást důraz na výhody a tradici škol v sousedství (neighborhood schools), na primární odpovědnost místních školských správ za veškerou politiku související s desegregací, na omezení role federálních soudů a vyzdvižení úlohy soudů místních a v neposlední řadě na svobodnou volbu rodičů.

Nejvyšší soud, narozdíl od výkonné a zákonodárné větve, ve své započaté tvrdé linii s jediným cílem – dosažení jednotného školského systému – za republikánské vlády Nixona pokračoval. Pod vedením předsedy Warrena Burgera 29. října 1969 Nejvyšší soud v případě Alexander versus okres Holmes (Alexander vs. Holmes County) jednomyslně rozhodl, že rozhodnutí z roku 1954 o provedení desegregace „s veškerou uvážlivou rychlostí“ není nadále platné a že

¹²⁷ Viz *Statement Urging Senate and House Conferees to Permit Continued Implementation of the Philadelphia Plan*, in: *Public Papers of the Presidents, Richard Nixon*, 19. prosince 1969, s. 1038.

¹²⁸ NIXON R., *Statement on a House of Representatives Amendment to the Philadelphia Plan*, 22. prosince 1969, in: *Ibid.*, s. 1038–1039.

¹²⁹ SITKOFF H., *The Struggle for Black Equality*, s. 212.

desegregace musí být nyní dosaženo najednou.¹³⁰ Po tomto rozhodnutí bylo jakékoli dřívější odkládání znemožněno. Leon E. Panetta, vedoucí Úřadu pro občanská práva na HEW, označil nařízení soudu o desegregaci „s veškerou uvážlivou rychlostí“ za synonymum pro odklad a toto rozhodnutí Nejvyššího soudu jednoznačně podpořil.¹³¹ V republikánské vládě však byl spíše výjimkou.

Prezident Nixon se proti rozhodnutí Nejvyššího soudu z října 1969 postavil. Považoval je za nereálné, nemožné a kontraproduktivní. Jako prezident je nicméně byl nucen respektovat a dohlédnout na jeho uplatnění.¹³² Nixon se přesto ve svém zamítavém stanovisku v průběhu volebního období ještě dále utvrdil. Prezident vydal 24. března 1970 obsáhlé prohlášení, které obsahovalo jeho postoje, názory a návrhy k otázkám ve školství.¹³³ Jádrem prohlášení byl rozhodný souhlas s potřebou eliminovat duální systém školství. Nixon v něm jednoznačně podpořil desegregaci, přičemž zdůraznil, že jeho vláda nebude potírat faktickou segregaci a dále vyjádřil svůj odpor k nucenému převážení dětí autobusy. Svůj nesouhlas s převážením dětí zdůvodnil zákazem daným zákonem o občanských právech z roku 1964 a zákonem o základních a středních školách z roku 1965.

Prezident ve svém prohlášení poměrně podrobně analyzoval problém týkající se potírání segregace de iure versus de facto. O segregaci de iure se podle něj jednalo pouze v případech, kdy byla důsledkem záměrných kroků představitelů škol. Prokázání záměru by tedy mělo být klíčovým faktorem pro soudní nařízení nápravy. Faktická segregace pramenící ze soukromého rozhodnutí o místě bydliště oproti segregaci de iure neústavní nebyla. Neměla tedy podle Nixona nikdy vyústit v nařízení školským správám a distriktům vyrovnat poměr dětí obou ras. Vzhledem k obrovskému množství dětí, které byly fakticky segregovány podle místa bydliště, bylo podle prezidenta nereálné a nepraktické nuceně školy desegregovat. Nixon se na

¹³⁰ *Keesing's Contemporary Archives*, 19.-26. září 1970, s. 24193.

¹³¹ PANETTA Leon, *The Drive for Equal Rights: Yesterday, Today – Tomorrow?*, in: *Congressional Records*, 2. září 1969, s. 36372–36375.

¹³² NIXON R., *The Memoirs of Richard Nixon*, s. 545.

¹³³ *Ibid.*, s. 546.

závěr své zprávy jednoznačně postavil za desegregaci učitelských sborů a celkové zlepšení kvality výuky hodnotným výkladem a novým vybavením. Koncepce škol v sousedství jednoznačně podpořil. Odpovědnost za vytváření, posuzování a dodržování plánů měla spočívat v první řadě na bedrech místních školských správ a federální soudy se tak měly zdržet uvalování příkazů. Prezident jednoznačně odmítl převážení dětí do jiných škol za účelem jejich integrace.¹³⁴

Pozitivní akce nebo diskriminace? Federální programy v oblasti zaměstnání

Vznik a historický vývoj programů pozitivní akce není časově přesně ohraničen. Již bylo zmíněno, že snaha federální vlády o prosazení pozitivní akce za účelem odstranění diskriminace z různých aspektů života společnosti sahá do období před 2. světovou válkou. Toto úsilí samozřejmě nekončí rokem 1972, naopak, politika pozitivní akce je součástí federální agendy a předmětem mnoha diskusí dodnes. Její historie je poznamenána pokusy definovat a naplnit tento od počátku poněkud nejasný termín, který přes svou pozitivní náplň rozdělil americkou společnost na dva tábory. Odhlédneme-li od úplných kořenů a prvních pokusů zavést pozitivní akci v armádě a státním zaměstnání, jasnějším a také oficiálním počátkem těchto programů se stalo exekutivní nařízení prezidenta Johnsona z roku 1965. Období 1965–1972 je v historii pozitivní akce významné tím, že v něm došlo k několika klíčovým posunům ve významu a metodice těchto programů. Vždy znamenaly „něco více“, než jen prostředek k zajištění nediskriminace a rovné příležitosti. „Něco více“ však bylo v tomto období zásadním způsobem přetvořeno.

Postupné dotváření obsahu a prostředků programů pozitivní akce a snahy o jasnější definici byly od počátku provázeny několika paradoxy. Již výše byla popsána celospolečenská situace, za které prezident Johnson vyhlásil ve svém projevu na Howardově univerzitě

¹³⁴ *Ibid.*, s. 550.

záměr podat menšinám a především černochoům ve Spojených státech pomocnou ruku. Původní programy pozitivní akce měly být založeny na cílené snaze pomoci příslušníkům menšin překonávat následky dřívější diskriminace, případně byly určeny k potírání všech jejích přežívajících forem. Odstranění diskriminace se stalo jasným cílem. Proč ale došlo k tomu, že při zaznamenávání pokroku byla najednou používána taková kritéria jako rasová či etnická příslušnost? Jak došlo k tomu, že se najednou vedle rovnosti příležitostí začalo hovořit o rovnosti výsledků? Staronová citlivá debata o kvótách provázela vývoj programů pozitivní akce od jejich vzniku. Přestože nikdy nedošlo k doslovnému zavedení rasových kvót (žádné vládní či jiné nařízení se tímto způsobem nevyjadřovalo či se takovému spojení obezřetně vyhýbalo), obhájci pozitivní akce museli neustále odrážet obavy a osočování kritiků právě z těchto praktik. Kritici se přitom odvolávali na jazyk zákona o občanských právech z roku 1964, který jasně hovořil o nediskriminaci a přímo zakazoval jakýkoliv ohled na rasovou a náboženskou příslušnost či pohlaví.

Jako další paradox se jeví také Johnsonovo exekutivní nařízení číslo 11246 z roku 1965, které zákaz diskriminace na základě pohlaví nezmiňovalo. Měly či neměly být ženy zahrnuty do programů pozitivní akce, jestliže se na ně zákon o občanských právech přímo vztahoval? Jaký byl rozdíl mezi požadavky žen v porovnání s rasovými či etnickými menšinami? Ženské hnutí jednoznačně tvoří v rámci pozitivní akce zvláštní kapitolu. Svě požadavky formulovalo hlavně během druhé poloviny 60. let a ženy dosáhly významnějších úspěchů na poli rovných příležitostí teprve v následujícím desetiletí.

Zaměstnavatel, který ve svém podniku po roce 1965 s konečnou platností desegregoval své zaměstnance, z něj ještě nemusel zaručeně odstranit diskriminační praktiky. To bylo také jedním z hlavních důvodů, proč byly na základě příslušných zákonů vytvořeny odpovědné komise a výbory, které měly nad uplatněním nediskriminace dohlížet. V rámci programů pozitivní akce směly jít ještě dál. Záleželo na jednotlivých případech a na samotných komisích, jakým způsobem interpretovaly tyto zákony v praxi. Samy směly vydávat pokyny, směrnice a termíny pro jejich splnění. Zákon o občanských právech z roku

1964 jasně hovořil o zákazu diskriminace ve všech oblastech zaměstnání a diskriminační praktiky byly zpočátku poměrně jasně identifikovatelné. Jakýkoliv nápis o nepřijímání černochoů do zaměstnání nebo viditelné zařazení černošských dělníků v továrně pouze do kategorií málo placených, nekvalifikovaných typů práce a jiné případy segregace byly prokazatelně nezákonné a poměrně snadno napadnutelné. Komise a soudy však brzy začaly narážet na méně čitelné a komplikovanější případy.

Přestože EEOC neměla až do roku 1972 žádnou prováděcí pravomoc, stala se ústřední institucí pro realizaci pozitivní akce v zaměstnání. Prakticky po celé toto období usilovala o rozšíření a zefektivnění svých pravomocí. Zároveň se však musela potýkat s problémy personálního obsazení a rozpočtu. Činnost EEOC v tomto období byla ze všeho nejvíc poznamenána konflikty nad její strategií. EEOC se totiž v té době pohybovala na tenkém ledě rozlišování nediskriminace a odškodnění, „barvosleposti“ a zaznamenávání rasové příslušnosti, vyřizování jednotlivých stížností a napadání zakořeněných forem diskriminace. V neposlední řadě byla nucena vyrovnávat se se stále silnějšími hlasy po odstranění diskriminace nejen na základně rasy, ale především pohlaví.

EEOC byla ze zákona pověřena vyřizováním individuálních stížností, které měla prošetřovat případ od případu. Po ověření oprávněnosti dané stížnosti se musela soustředit na eliminaci nezákonných diskriminačních praktik především prostřednictvím takových metod jako „dohoda, arbitráž a přesvědčování“ (*jednání, conciliation, persuasion*).¹³⁵ Pětičlenná komise byla povinna příslušné úřady na státní a místní úrovni informovat a spolupracovat s nimi. Pokud by se však ani na jedné úrovni nepodařilo dosáhnout dohody, EEOC měla právo předat celý případ do rukou ministra spravedlnosti, který měl po jeho posouzení pravomoc podat jménem postiženého žalobu k příslušnému soudu. Teprve shledal-li soud obviněného vinným z nezákonných zaměstnaneckých praktik, měl možnost nařídít mu provedení ade-

¹³⁵ Ustavující článek EEOC, § 706, Odd. 2000e-5. (b), kap. VII zákona o občanských právech 1964. Viz <http://www.eeoc.gov/laws/vii.html>

kvátní pozitivní akce vůči žalujícímu.¹³⁶ Vzhledem k tomu, že soudci přistupovali k podobným případům tradičně s opatrností a zdrženlivostí, bylo pravděpodobné, že se celý proces může táhnout velmi dlouhou dobu.

Již v prvním roce působení EEOC se naplno projevil dopad omezeného rozsahu jejich pravomocí daný svazujícím systémem stížností. NAACP v tomto roce iniciovala rozsáhlou kampaň vedenou černošským předákem Herbertem Hillem, na jejímž základě černí zaměstnanci doslova zavalili EEOC množstvím stížností.¹³⁷ Pro EEOC nebylo zdaleka možné prošetřit všechny jednotlivé případy. Takové zátěži neodpovídal počet členů komise ani její finanční rozpočet. Bylo na ní, aby zvážila, jakým způsobem je třeba se s celou situací vyrovnat.

Jednou z prvních oblastí, ve které se EEOC rozhodla podniknout novátorské kroky a vypořádat se s případnými legislativními překážkami, bylo shromažďování dat (record-keeping). EEOC, za kterou se tehdy postavil i tehdejší ministr práce W. Willard Wirtz, argumentovala především praktičností získávání těchto údajů. Při zkoumání zaměstnavatelských praktik totiž až příliš často narážela na nepřekonatelnou překážku – podniky nebyly schopny podávat vyžadované informace, neboť o rasové příslušnosti svých zaměstnanců do té doby záznamy prostě nevedly. Členové EEOC, většinou mladí ambiciózní právníci, se snažili přesvědčit Kongres o nutnosti opírat se o minimální informace, které by představovaly právě jisté statistiky zaměstnanců.¹³⁸ EEOC svůj záměr prosadila a výsledkem tohoto úsilí se stal první v řadě formulářů pro získání dat, Standardní formulář 100 (EEO-1), který měl být rozeslán přibližně 60 000 zaměstnavatelům počínaje březnem 1966.¹³⁹ EEOC prostřednictvím tohoto formuláře

¹³⁶ *Ibid.*, (g).

¹³⁷ Během prvního sta dní fungování obdržela EEOC 1 383 oficiálních stížností, na základě svého rozpočtu však byla schopna vyřídit v průměru jen 2000 stížností v celém fiskálním roce. Viz *The New York Times*, 14. prosince 1965, s. 8.

¹³⁸ Jistou legislativní překážku představoval § 709 (c) kap. VII zákona o občanských právech, který především kvůli duplikaci dat nedovoloval sbírání informací o zaměstnavatelích, úřadech či organizacích, které zároveň spadaly pod jurisdikci staršího zákona o spravedlivých praktikách v zaměstnání (*fair employment practice law*).

¹³⁹ *The New York Times*, 26. listopadu 1965, s. 1.

vyžadovala údaje o zaměstnaneckých praktikách od všech zaměstnavatelů, na které se vztahovala kapitola VII. zákona o občanských právech a zároveň i od všech vládních dodavatelů, pro které navíc platilo exekutivní nařízení číslo 11246. Původně byli zaměstnavatelé žádáni o zasílání informací o svých zaměstnancích, kteří patřili do jedné z těchto menšin: černoši, Asijci, američtí Indiáni a španělští Američané.

EEOC se v následujících letech intenzivně zaměřila na budování nové celostátní sítě záznamů jakožto nejslibnějšího prostředku k efektivnímu uplatňování zákona. K tomu, aby EEOC co nejvíce rozšířila pole své působnosti, musela nutně zasahovat i do soukromého sektoru. Mnohé z důležitých segmentů tohoto sektoru však nezaměstnávaly dostatečně velký počet pracovníků k tomu, aby se na ně vztahovaly zákony pro rovnou příležitost v zaměstnání.¹⁴⁰ EEOC si však vynutila, aby byly formuláře EEO-1 rozesílány do všech podniků, které spolupracují s federální vládou (například banky operující s federálními vklady). Nutně tak do její jurisdikce museli spadat i další významní vládní dodavatelé – stavební společnosti, které často spolu s odborovými organizacemi řídily své vlastní výbory pro pracovní výcvik (apprenticeship committees). EEOC se snažila získat údaje o případných diskriminačních praktikách také od nich. V březnu 1967 rozeslala 7 500 výborům své nové formuláře EEO-2. V příštím roce EEOC svůj poměrně velký záběr ještě dále rozšířila o 52 000 místních odborových organizací (EEO-3) a konečně i o všechny úřady regulující soukromý sektor (EEO-4).¹⁴¹

Tento obrovský zdroj dat vůbec poprvé umožnil porovnávání distribuce zaměstnání podle rasy a také pohlaví v jednotlivých geografických regionech a v rámci jednotlivých průmyslových odvětví. Otázkou bylo, jakým způsobem tato data použít. Stále rostoucí počet stížností dokládal existenci jistých forem diskriminace ze strany zaměstnavatelů, v jejichž důsledku nebyli náhodně postiženi jen různí jed-

¹⁴⁰ Podle kap. VII zákona o občanských právech se měla její ustanovení do roku 1967 vztahovat na podniky zaměstnávající více než 50 zaměstnanců.

¹⁴¹ GRAHAM D. H., *The Civil Rights Era*, s. 240.

notlivci, ale celé skupiny zaměstnanců podle jejich rasové příslušnosti v určitých profesích a regionech. To se projevovalo například tím, že v určitých zaměstnáních nebyli příslušníci menšin vůbec zastoupeni, nebo naopak byli až příliš koncentrováni v zaměstnáních málo placených a nekvalifikovaných. Právě shromážděná data měla posloužit jako nezvratný důkaz těchto zavedených způsobů diskriminace. EEOC si zároveň kladla za cíl získat takové pravomoci, které by jí umožnily uplatnit zákon na celá odvětví (wholesale enforcement). Vzniklo však dilema, zda by mělo zastoupení příslušníků menšin jistým způsobem odrážet jejich proporční zastoupení v dané oblasti. EEOC se k takovému pojetí přikláněla, kdežto Kongres a federální soudy do té doby podobné zásahy jednoznačně odmítaly.

Kongres se k jakémukoli modelu proporčního zastoupení vyjádřil jasně právě v kapitole VII. zákona o občanských právech. Žádné její ustanovení nemělo být interpretováno jako požadavek na zaměstnavatele o poskytování „*preferenčního zacházení jakémukoli jednotlivci či skupině na základě jejich rasové příslušnosti... nebo na základě nerovnováhy existující v souvislosti s jejich celkovým počtem či procentuálním zastoupením... v porovnání s celkovým počtem či procentuálním zastoupením osob této rasy... v jakékoli komunitě, státu, oddělení či jiné oblasti.*“¹⁴² Členové EEOC tak byli nutně zahánáni do kouta ustanovením zákona, na jehož základě právě tato komise vznikla. S tím, že tradiční a doslovná interpretace kapitoly VII. otupí jejich útoky na některé diskriminující zaměstnavatele, však počítali prakticky od počátku.¹⁴³ Proto také příliš neočekávali změnu postoje Kongresu. Členové EEOC prakticky od svého založení bezúspěšně žádali Kongres o udělení pravomoci, na základě které by mohli vydat příkaz k zastavení činnosti dané firmy (cease and desist authority).

Zatímco na půdě Kongresu probíhaly na konci 60. a na počátku 70. let intenzivní debaty o míře a způsobu rozšíření výkonných pravomocí EEOC, její členové se zároveň soustředili na soudní složku

¹⁴² § 703 (j), odd. 2000e-2, kap. VII zákona o občanských právech z roku 1964. Viz <http://www.eeoc.gov/laws/vii.html>

¹⁴³ BULLOCH Charles S., *Law and Social Change: Civil Rights and Their Consequences*, New York 1982, s. 113–115.

vlády. Jedním z cílů EEOC se stalo iniciování takových zásadních soudních případů, které by se staly významnými precedenty v programech pozitivní akce a umožnily by tak maximální využití případně rozšíření donucovacích prostředků EEOC. Federální soudy byly členy EEOC žádány o prošetření rostoucího počtu případů, které však soudy směly posuzovat pouze jednotlivě (case by case). Na základě obsahu mnoha stížností a tlaku EEOC a také některých organizací hnutí za občanská práva se soudy zaměřily na odhalování takových podobných způsobů obcházení černochoů a jiných příslušníků menšin v určitých profesích, které byly navenek neutrální, či jinými slovy u kterých nebyl patrný *záměr* diskriminovat. Za své nedlouhé historie se EEOC setkala se dvěma nejčastěji se opakujícími případy diskriminace zaměstnavatelů – prostřednictvím zavedených systémů služebního věku (seniority systems) a způsobů testování zaměstnanců.¹⁴⁴

EEOC se zpočátku zaměřila především na případy diskriminace spojené se systémem služebního věku. Po zákazu segregace v polovině 60. let se mnohé odborové organizace a podniky rozpadly. Nicméně i po jejich rozpadu si bílí pracovníci zachovávali výhody na základě počtu odpracovaných let a měli tak mnohem větší šanci na stejně dobré či ještě lepší nové pracovní umístění. Systém služebního věku, který platil i pro černošské dělníky, jim ovšem dopomohl pouze k přístupu ke stejně špatně placeným a nekvalifikovaným typům práce jako před zákazem segregace. Uplatňování systému služebního věku mělo samozřejmě své výhody. Znemožňovalo například upřednostňování oblíbených pracovníků. Za dané situace však tento systém umožňoval přežití negativních důsledků diskriminace. Jeho napadnutí bylo ovšem značně komplikované, neboť naráželo na zájmy vedoucích odborových organizací a podnikatelů. EEOC, která hrála v občanskoprávních sporech důležitou roli, se podařilo dosáhnout několika významných úspěchů v případech, kdy soud přijal její interpretaci zákona.

¹⁴⁴ MARSHALL Ray a KNAPP Charles B., *Employment Discrimination: The Impact of Legal and Administrative Remedies*, New York 1978, s. 13–15.

V letech 1968 a 1969 rozhodly soudy v několika případech v neprospěch systému služebního věku.¹⁴⁵ Případ Griggs versus Duke Power Company z roku 1971 se stal přelomovým bodem v procesu přecházení od rovnosti příležitostí (tedy od odstraňování diskriminačních záměrů) k rovnosti výsledků v zaměstnání (směrem k cílenému potírání následků dřívější diskriminace).¹⁴⁶ Z užšího hlediska se tento případ zabýval oprávněním zaměstnavatele testovat zaměstnance takovým způsobem, jež by je v souvislosti s minulými praktikami diskriminoval a – ať již záměrně či nezáměrně – soustředil pouze do určitých profesí. Z širšího hlediska rozhodnutí Nejvyššího soudu v případě Griggs významnou měrou rozšířilo uplatnění antidiskriminačních zákonů reinterpretací kapitoly VII. zákona o občanských právech z roku 1964.

Kořeny případu sahaly do druhé poloviny 60. let, kdy se černošský dělník Griggs spolu se svými třinácti černošskými spolupracovníky rozhodl zažalovat společnost Duke Power v Severní Karolíně. Tato společnost nechávala jako podmínku pro povýšení všechny své zaměstnance od roku 1965 testovat bez ohledu na jejich rasovou příslušnost.¹⁴⁷ Management společnosti argumentoval tím, že pro obě rasy byla použita stejná kritéria. Proč tedy dělník Griggs svou firmu vůbec žaloval? Před rokem 1964 v ní byli černošští dělníci přísně segregováni a obsazováni pouze do dělnických profesí. Už v roce 1955 společnost rozhodla o požadavku středoškolského vzdělání pro všechna oddělení s výjimkou těch, ve kterých byli soustředěni černoši. V roce 1965, kdy vstoupila v platnost kapitola VII. zákona o občanských právech, byl spolu se zrušením segregace tento požadavek rozšířen na všechny zaměstnance s výjimkou bělošských dělníků zaměstnaných před rokem 1955, kterým středoškolské vzdělání chybělo. Management společnosti v roce 1965 zavedl dva typy testů pro bílé i černé

¹⁴⁵ Charles Murray ve své knize poukazuje na dva významné soudní případy: Quarles v. Phillip Morris, 1968; Spojené státy v. Organizace 189, Odborová unie výrobců a zpracovatelů papíru, 1969. Viz MURRAY Charles, *Příliš mnoho dobra: Americká sociální politika 1950 – 1980*, Praha 1998, s. 96.

¹⁴⁶ MARSHALL R. a KNAPP B.CH., *Employment Discrimination*, s. 4–5.

¹⁴⁷ Společnost Duke Power zaměstnávala 95 pracovníků, z toho 14 černochoů.

dělníky, kteří chtěli na pracovním žebříčku postoupit, ale chybělo jim maturitní vysvědčení. Bez ohledu na fakt, že tyto písemné testy jen velmi nepřesně měřily schopnost vykonávat určitou práci dobře, Griggs a jeho spolupracovníci se cítili popuzeni hlavně tím, že tyto rádobý rovné podmínky je ve svém důsledku opět diskriminovaly. Jako příklad uvedli negativní důsledky segregovaného a podřadného systému školství, kterým černoši prošli. Navíc byla výjimka povolena pouze bílým. Griggs, který se obrátil na federální soud ve svém distriktu, svůj spor prohrál.

Jeho případu se ujala NAACP, která se odvolala k Nejvyššímu soudu. Vyvrcholením její několikaleté snahy bylo jednomyslné rozhodnutí Nejvyššího soudu pod vedením Williama Burgera v roce 1971. Přestože byla podle tohoto rozsudku praxe přijímání a povýšení v zaměstnání „*po formální stránce spravedlivá*“ a nebylo v ní tudíž žádného záměru diskriminovat, byla nezákonná, jestliže ve vztahu k menšinám fungovala jako „*vestavěná zábrana*“. Podle soudu „*Kongres... uvalil na zaměstnavatele břímě důkazu, že daný požadavek má jasný vztah k danému zaměstnání.*“¹⁴⁸ Soudce Warren vycházel z formulace kapitoly VII. zákona o občanských právech, kterou ovšem interpretoval způsobem, který byl v polovině 60. let přinejmenším podezřelý.¹⁴⁹ Především se jednalo o tu část kapitoly VII, ve které se říká, že „*pro zaměstnavatele není nezákonné použít či jednat na základě výsledků profesionálně rozvinutých testů způsobilosti, za předpokladu, že daný test a z něj vyplývající výsledky, nejsou zavedeny, zaměřeny nebo použity k diskriminaci na základě rasy, barvy, náboženství, pohlaví či národnostního původu.*“ /zdůrazněno autorkou/¹⁵⁰ V tomto smyslu chtěla EEOC poukazovat především na ty diskriminační praktiky, které se tak navenek nejeví, přesto ve svém důsledku mají negativní vliv na zaměstnanost příslušníků menšin. Nejvyšší soud v kauze Griggs postavil své rozhodnutí na výše zmíněné části kapitoly VII., konkrétně na části hovořící o „*použití*“ testů. Podle soudce Burgera Kongres zakázal jak

¹⁴⁸ MURRAY Ch., *Příliš mnoho dobra*, s. 96–97.

¹⁴⁹ GRAHAM D.H.: *The Civil Rights Era*, s. 387.

¹⁵⁰ § 703 (h) kap. VII zákona o občanských právech.

Viz <http://www.eeoc.gov/laws/vii.html>

záměrné, tak i nezáměrné použití výsledků testů, jež by vedlo k diskriminaci. Také obsah nových směrnic komise EEOC, která byla konečnou na základě této kapitoly – a zároveň i k její interpretaci – vytvořena, vypovídal o snaze potírat nezáměrnou diskriminaci s podobně negativními důsledky. Proto také soudce Burger při svém rozhodnutí odkazoval na názor EEOC, jejíž směrnice bylo podle něj možno považovat za vyjádření vůle Kongresu. Jádrem rozsudku bylo odsouzení takových stanovených pravidel dané firmy, díky kterým docházelo k disproporčnímu propouštění černochů bez ohledu na to, bylo-li záměrné či ne. To nemělo platit pouze v případech, kdy byla firma schopna prokázat, že stanovená pravidla či předpoklady významně souvisí s úspěšným výkonem práce.¹⁵¹

Toto rozhodnutí se stalo významným mezníkem v historii boje proti diskriminaci, neboť značně rozšířilo její definici. Podle očekávání vzbudilo vlnu kritiky, která poukazovala na to, že jeho cílem bylo podpořit nové směrnice EEOC. Sama EEOC jistě měla dobrý důvod toto rozhodnutí přivítat. Kauza Griggs se dotkla interpretace do té doby dvou nejasných legislativních záměrů zákonodárců v kapitole VII. o zákazu preferenčního přijímání na rasové bázi a používání profesionálně rozvinutých testů. Navíc toto rozhodnutí mohlo být následně použito při prověřování nejrůznějších pracovních pravidel a praktik zaměstnavatelů. Bylo na nich, aby prokázali skutečnou nutnost jejich zavedení. Podle sociologa Fullinwidera již za diskriminaci nemusely být považovány „jen“ důsledky skrytých a povrchních pravidel firmy: „*diskriminace mohla být od nynějška spatřována jako hluboce zabudovaná v institucích.*“¹⁵²

Vyloučení černochů či příslušníků jiných menšin z přístupu k určitým profesím, které nepochybně na přelomu 60. a 70. let stále v hojné míře existovalo, nebylo důsledkem jednoznačných, izolovaných a tedy snadno napadnutelných nařízení daných společnostmi. Vzhledem k tomu, že se u diskriminujících podniků jednalo přinejmenším o směsi-

¹⁵¹ FULLINWIDER Robert K., *Civil Rights and Racial Preferences: A Legal History of Affirmative Action*, in: The Report from the Institute for Philosophy & Public Policy, sv. 17, zima-jaro, 1997, s. 10.

¹⁵² *Ibid.*, s. 10.

ci několika nařízeních působících současně, bylo v některých případech zapotřebí předělat jejich celkový provozní systém. A právě tam měly být uplatněny programy pozitivní akce. Stále asertivněji se o svá práva týkající se rovných pracovních a platových podmínek začaly hlásit také ženy.

Boj za rovnoprávnost žen, který sdílel s hnutím ostatních menšin jisté společné cíle, se v mnoha směrech od těchto hnutí lišil. V první řadě se požadavky žen překrývaly především s požadavky ekonomickými. Ty byly úzce spojeny s bojem za přístup k lépe placeným povoláním, která byla po dlouhou dobu otevřena pouze mužům. Naopak černoši přes své vnitřní rozdíly vystupovali jako jedna skupina, sjednocená zejména díky rasovým predsudkům většinové společnosti. Ženy na rozdíl od nich nebyly nikdy přímo utlačovány a nebylo jim obecně jejich „opresory“ vědomě ubližováno. Ženy se svým „nepřítelem“ v tomto boji narozdíl od černochoů často sdílely společnou domácnost a společenské postavení. Některé zákony, na které feministky začaly poukazovat jako na diskriminační, byly dokonce původně vytvořeny zřejmě s dobrým paternalistickým úmyslem v souvislosti s jejich přece jenom rozdílnými fyziologickými předpoklady (patří sem například zákony stanovující maximální hmotnost předmětů, jež by měla žena v rámci své práce zvedat, či dřívější zákony o maximální pracovní době žen). Ženy narozdíl od černochoů, kteří bojovali proti právní tradici, tak musely argumentovat proti tradici, která se vydávala za jejich ochranu.

Přestože byl v polovině 60. let uzákoněn zákaz diskriminace na základě rasy a *pohlaví*, na tuto skutečnost nebyla celkově připravena široká veřejnost, nebyly na ni připraveny ani samotné ženy. Ženské hnutí, jehož kořeny sahaly do dob před občanskou válkou, bylo přes svou dlouholetou tradici oslabeno nejednotností zejména v otázce dodatku o rovnosti práv (Equal Rights Amendment – ERA), který byl v Kongresu připraven ke schválení už od roku 1923.¹⁵³ Hnutí za občanská práva v první polovině 60. let navíc dominovali černoši, i když právě účast žen v tomto boji je do značné míry inspirovala

¹⁵³ WILSON J. Q., *Jak se vládne v USA*, s. 284–285.

k uvědomění si vlastních práv. Pro černošské hnutí bylo přijetí zákona o občanských právech v roce 1964 velkým vítězstvím, jemuž předcházela nekonečná řada demonstrací, pochodů, diskusí a naléhání. Debata o diskriminaci na základě pohlaví před přijetím tohoto zákona ovšem neproběhla. Společnost měla za to, že tento zákon řeší především černošskou otázku. Vědomé či nevědomé předsudky se začaly poněkud paradoxně projevat i u bílých či černých mužů, kteří byli jinak horlivými členy nejrůznějších organizací za občanská práva (například NAACP se mohla pochlubit téměř výhradně mužskou členskou základnou, stejně tak jako AFL-CIO). Nespokojenost některých žen však v polovině 60. let měla daleko k organizační propracovanosti a rozšíření černošského hnutí.

Poněkud nečekané zařazení zákazu diskriminace na základě pohlaví do zákona o občanských právech, které inspirovalo mnohé muže včetně státních představitelů k nesčetným vtípkům, představovalo pro nově vzniklou EEOC pole neorané.¹⁵⁴ Nebylo pochyb, že převážná většina zákonodárců měla při vytváření tohoto zákona na mušce diskriminující systém Jima Crowa, s nímž bylo třeba jednou provždy skoncovat. Jak ale aplikovat stejná ustanovení v případech nově interpretovaných státních zákonů, které sice měly původně za úkol ženy rádoby chránit, na které se však nyní mnohé ženy dívaly s podezřením a ve kterých objevovaly analogii s diskriminačními zákony pro černochoy? Tyto zákony a předsudky mnohých mužů začaly ženy odmítat jako diskriminující systém „Jane Crowové“. Státní zákony, které upravovaly některé pracovní podmínky pro ženy, se od sebe v různých státech lišily. Mohla tedy například žena podat na zaměstnavatele v jiném státě žalobu, odmítl-li ji zaměstnat na určitý počet hodin, který byl v jejím rodném státě větší, než maximální počet pra-

¹⁵⁴ Graham osvětluje události, které vedly k zařazení zákazu diskriminace na základě pohlaví do zákona o občanských právech. Pro mnohé muže zřejmě šokující představy s tímto zákazem spojené Graham dokumentuje citáty slovních hříček, vtípů a komentářů v tisku: FDR ml., který byl zvolen prvním předsedou EEOC, např. na otázku novinářů související se zahájením činnosti EEOC „A co pohlaví?“ (*“What about sex?”*), s úsměvem na rtech odpověděl: „Jsem úplně pro.“ (*“I’m all for it.”*). Viz GRAHAM H. D., *The Civil Rights Era*, s. 211.

covních hodin pro ženy ve státě zaměstnavatele? Měl vůbec zaměstnavatel právo snižovat ženám pracovní dobu oproti mužům? Zákon o občanských právech v tomto případě jasně hovořil o rovných příležitostech a podmínkách pro práci. S diskriminujícími státními zákony se také vypořádával jednoznačně. Ty zákony, které s ním nebyly v souladu, byly jednoduše prohlášeny za neplatné.¹⁵⁵

Podobně problematická jako ochranné zákony států byla pro EEOC i otázka oddělených inzerátů na práci pro muže a ženy. I v tomto případě jasně hovořila kapitola VII, která zakazovala nejen oddělené inzeráty pro „černé a bílé“, ale i inzeráty rozdělené podle pohlaví.¹⁵⁶ Jakmile tento zákon vstoupil v platnost, segregované inzeráty pro černošské adepty o práci postupně a poměrně rychle vymizely. Naopak velmi rozšířené byly inzeráty přísně oddělující nabídky pro muže (většinou rozdělené do dvou kategorií – manažerské a řídicí pozice a povolání „pro muže typická“ jako například zedník, instalatér, opravář) a ženy (v naprosté většině nabízející příležitost v „typicky ženských“ zaměstnáních – sekretářka, učitelka, zdravotní sestra, uklízečka a prodavačka).

V listopadu 1965 vydala EEOC první směrnice zabývající se diskriminací na základě pohlaví.¹⁵⁷ Tyto směrnice obsahovaly především tři důležité body. Za prvé byl vydán zákaz odmítnout zaměstnání ženě na základě rozšířených stereotypů. Za druhé komise potvrdila zákaz oddělených inzerátů pro muže a ženy a za třetí byl vyhlášen zákaz odmítnutí pracovního poměru vdané ženě. Již v následujícím roce EEOC od těchto směrnic k rozhořčení mnoha feministek upustila. Jejich nesouhlasná reakce způsobená zdrženlivým a nepřiliš vstřícným postojem EEOC ženy stmelila a nepřímo tak přispěla ke zformování významné Národní organizace pro ženy (National Organization for

¹⁵⁵ Ustanovení o nediskriminaci kap. VII zákona o občanských právech měla být uplatněna bez výjimek pramenících pro jakoukoliv osobu „ze současného či budoucího zákona kteréhokoliv státu“. Viz <http://www.eeoc.gov/laws/vii.html>

¹⁵⁶ §704 odd. 2000e-3, kap. VII. zákona o občanských právech prohlašuje za nezákonné „vytisknout či publikovat jakékoliv oznámení či inzerát o práci, ... naznačující jakoukoliv preferenci, omezení, specifčnost, nebo diskriminaci na základě... pohlaví... s výjimkou případů, kdy je příslušnost k pohlaví... součástí nutné kvalifikace pro zaměstnání.“ Viz *Ibid.*

¹⁵⁷ GRAHAM D.H., *The Civil Rights Era*, s. 216.

Women – NOW) v roce 1966.¹⁵⁸ Jednotný útok této feministické organizace zahájil proces, během něhož měly být otázky rasy a pohlaví intenzivně diskutovány. Tato dvě kritéria byla nakonec postavena na stejnou úroveň, paralelně s posunem ve strategii hnutí za občanská práva od rovnosti příležitostí k rovnosti konkrétních výsledků (v tomto případě například nárok žen získat za stejně kvalitně odvedenou práci stejný plat).

Počínaje rokem 1966 se EEOC stále častěji ocitla pod tlakem požadavků NOW a dalších nově vznikajících organizací za práva žen volajících po efektivním potírání diskriminace na základě pohlaví. EEOC sice ve svých postupně vydávaných formulářích (EEO1-3) do konce Johnsonova volebního období nepožadovala udání příslušnosti k pohlaví, nicméně disponovala významnými údaji o rozšíření a způsobech diskriminace na základě pohlaví, které pramenily z početných stížností žen zaslaných této komisi. Na základě těchto stížností tak EEOC mohla ve své první výroční zprávě publikovat některé překvapivé závěry.¹⁵⁹ Zatímco si velké procento černochoů stěžovalo na diskriminaci při přijímání a propouštění ze zaměstnání (23,7 %), ze stejného důvodu si stěžovalo jen malé množství žen (5,5 %). Největším trnem v oku byly ženám nerovné zaměstnanecké výhody (30 %), následovány diskriminujícím systémem služebního věku (24 %) a dále restriktivními opatřeními ochranných zákonů států (12 %). Tyto rozdílné způsoby diskriminace u žen a černochoů ve své době nevzbudily žádný mimořádný ohlas a EEOC pod tlakem ženského hnutí postupně směřovala ke stejné kategorizaci diskriminace na základě pohlaví a rasy. Přesto měly ženy své specifické požadavky, které například NOW v roce 1968 prezentovala ve formě jakési „Listiny práv“.¹⁶⁰ Ta obsahovala všechny hlavní oblasti, v nichž byly ženy rozhodnuty bojovat za svá práva: rovný přístup ke vzdělání a pracovním příleži-

¹⁵⁸ NOW představovala umírněné křídlo feminismu, jež si kladlo za cíl reformovat stávající systém. Mezi její zakládající členky patřily jmenovitě: Betty Friedanová, Pauli Murrayová a Mary Eastwoodová. Viz ANDERSON H.T., *The Movement and the Sixties*, s. 312.

¹⁵⁹ *Ibid.*, s. 229.

¹⁶⁰ *Ibid.*, s. 330.

tostem, důslednější uplatnění zákona zakazujícího diskriminaci na základě pohlaví, mateřskou dovolenou pro pracující matky, federální vládou financované jesle a mateřské školky, kontrolu vlastního reprodukčního života včetně práva na interrupci a konečně prosazení ústavního dodatku o rovnoprávnosti žen.

Útok na diskriminaci zůstal jedním z hlavních cílů feministického hnutí také během Nixonovy administrativy. Samotná EEOC bojovala na přelomu 60. a 70. let v Kongresu za rozšíření a zefektivnění svých pravomocí, zatímco byla ročně zaplavována nezpracovatelným množstvím stížností, z nichž podstatnou část tvořily stížnosti pocházející právě od žen. Přístup EEOC k požadavkům žen byl podobně jako přístup celé vlády stále poněkud vlažný. Ministr práce James Hodgson dokonce v roce 1970 vyhlásil, že vláda podpoří pouze ty směrnice pro programy pozitivní akce, které potírají diskriminaci na základě rasy, ne pohlaví.¹⁶¹ Na počátku 70. let ovšem již existovala poměrně rozsáhlá síť ženských organizací na obou stranách politického spektra. Toto politické rozdělení a přetrvávající historické neshody nad otázkami týkajícími se například ERA, ženské hnutí na jedné straně oslabovaly, na druhé straně se nově smýšlející ženy pevně spojily díky šokujícímu odhalení hloubky sexismu v americké společnosti. Aktivistky hnutí v boji proti diskriminaci v zaměstnání a především ve školství dále zavalovaly příslušné vládní instituce a soudy množstvím stížností. Už v roce 1967 dosáhly ženy vítězství, které jim otevřelo dveře k prosazování jejich požadavků v další rozsáhlé oblasti. Podařilo se jim přesvědčit vládu, aby bylo kritérium pohlaví zařazeno do programů pozitivní akce. Stalo se tak na základě exekutivního nařízení číslo 11375.¹⁶² Ženy se následovně neobávaly zaútočit na velké korporace, kterým se dostávalo finanční podpory ze strany federální vlády. V červnu 1971 se půl milionu žen zúčastnilo stávky na protest proti diskriminační politice největšího národního zaměstnavatele žen – telefonní společnosti AT&T.¹⁶³

¹⁶¹ *Ibid.*, s. 337–338.

¹⁶² MARSHALL R. a KNAPP B.M., *Employment Discrimination*, s. 5.

¹⁶³ Ženy tvořily více než polovinu zaměstnanců této společnosti, nicméně byly za stejnou práci placeny méně než muži a navíc byly vyloučeny z manažerských postů a řemeslnických prací; (99,9 % operátorek tvořily ženy). *Ibid.*, s. 362.

Společnost AT&T se pod tlakem ženského hnutí a nakonec i federálních soudů stala jednou ze společností, které souhlasily s uskutečněním takzvaného Modelového plánu pozitivní akce (Model Affirmative Action Plan), výměnou za vyhnutí se finančním a jiným postihům.¹⁶⁴ Na první pohled bylo uvnitř této společnosti patrné, že v jejích jednotlivých úsecích jsou přísně odděleny ženské a mužské práce. Vláda rozhodla, že tento plán musí být zaměřen na dosažení poměrně rozsáhlé restrukturalizace, na jejímž základě by měl velký počet žen možnost obsadit do té doby výhradně mužská pracovní místa. K nabourání a efektivnímu narušení celkové kultury korporací, založené na přísně oddělených mužských a ženských sférách, si vláda zvolila cestu stanovení flexibilních cílů (goals, targets, objectives) a časových rozvrhů (timetables). AT&T se tímto plánem zavázala k „náboru zaměstnanců bez diskriminace“, ale zároveň i k dosažení „...během přiměřeného období takového profilu zaměstnanců, který by bral ohled na rasu a pohlaví v každém pracovním zařazení, a to rychlejším způsobem, než by se dělo normálně.“¹⁶⁵ Tento Modelový plán také explicitně vysvětloval způsob použití rasových preferencí a preferencí pro ženy. Jestliže by společnost nedosáhla svých čtvrtletních cílů, plán nařizoval „provedení selekce mezi libovolnými alespoň základně vzdělanými kandidáty na povýšení či přijetí ze skupiny nebo skupin, u kterých nebylo daných cílů dosaženo.“¹⁶⁶

Kritici tohoto plánu argumentovali tím, že dané cíle nejsou ničím jiným než numerickými, nepružnými kvótami. Jeho obhájci na druhé straně poukazovali na nutnost mobilizace všech prostředků společnosti a tedy prokázání skutečné snahy jako nutné podmínky pro změnu situace. Dané cíle byly podle nich dostatečně flexibilní a zároveň zavazující. Navíc byly podobné plány zaváděny vždy s dočasnou platností. Modelový plán pro AT&T byl po dosažení určitých výsledků po šesti letech stažen, tato společnost si nicméně mnohé z jeho rysů uchovala i v následujících letech.¹⁶⁷

¹⁶⁴ FULLINWIDER K. R., *Civil Rights and Racial Preferences*, s. 12.

¹⁶⁵ *Ibid.*, s. 12.

¹⁶⁶ *Ibid.*, s. 12.

¹⁶⁷ *Ibid.*, s. 13.

Hugh Davis Graham, profesor historie a politických věd na Univerzitě v Marylandu, zdůrazňuje čtyři základní oblasti, ve kterých byla EEOC v letech 1965–1972 nucena přehodnotit své metody.¹⁶⁸ První změna se týkala přehodnocení samotné definice diskriminace. Zákon o občanských právech z roku 1964 zakazoval diskriminaci, u které byl prokazatelný „záměr“ (intent), potíral tedy především původní segreganční praktiky a zakazoval diskriminaci každého jednotlivce. Toto pojetí však bylo po roce 1964 nutno rozšířit o případy diskriminace, u kterých po jejím formálním odstranění přetrvávaly „následky“ (effects) a které byly viditelné především na černošské komunitě. Ukázalo se, že diskriminace v některých institucích setrvačně přežívá díky své zakořeněnosti a že k udržení dominantnosti bílé většiny již není třeba vyvíjet žádné diskriminační záměry. Za druhé, prokázání podobných následků dřívější diskriminace v určité oblasti vyžadovalo shromáždění jistých statistických údajů, které by dokládaly nepoměrnou distribuci pracovních příležitostí a odměn mezi zaměstnanci obou ras. Žádná celostátní databáze obsahující podobné informace však z historických důvodů ve Spojených státech neexistovala. Udržování záznamů o rasové příslušnosti se původně vzpírala i většina organizací za občanská práva. EEOC byla v tomto směru tedy průkopníkem. Za třetí, shromáždění těchto dat logicky vedlo k tomu, že byl vytvořen jakýsi model spravedlivé distribuce, s nímž se dal existující stav porovnávat. To znamenalo, že rovná příležitost byla postupně definována jako rovná šance příslušníků různých skupin podílet se na účasti na pracovní síle v míře závislé na velikosti dané skupiny, což dále vyžadovalo aplikaci určitého druhu teorie proporčního zastoupení.¹⁶⁹ Za čtvrté, EEOC, která si postupně vytvořila potřebnou databázi, nutně vyžadovala pro aplikování těchto dat při potírání diskriminace větší a efektivnější pravomoci.

¹⁶⁸ GRAHAM D. H., *The Civil Rights Era*, s. 190–193.

¹⁶⁹ V takovém případě bylo samozřejmě nutné srovnávat zastoupení černochoů a dalších menšin v zaměstnáních v rámci určité skupiny, např. celkové populace, místní populace, populace pracujících, počtu žadatelů o zaměstnání apod., což sebou však nutně přinášelo nelehkou otázku, jakou skupinu a z jakého důvodu je vhodné zvolit. Viz *Ibid.*, s. 192.

Vraťme se nyní k procesu odstraňování rasové diskriminace v zaměstnání, který probíhal zároveň v několika rovinách a ve kterém byla vláda prezidenta Nixona nucena přistoupit k radikálnějšímu řešení, než tomu bylo za minulé administrativy. Tuto polohu budeme ilustrovat na práci Úřadu pro dohled nad federálními dodavateli (OFCC) v souvislosti s prosazením takzvaného Filadelfského plánu. Již ke konci Johnsonova volebního období, tedy období rasových nepokojů a vydání Zprávy Kernerovy komise, byl opět zvýšen tlak na řešení otázky nezaměstnanosti menšin. Výkonná složka vlády se rozhodla maximálně využít svých prostředků a rozhodněji vstoupit do boje za nápravu. Legislativní oporou jí při tom byla kapitola VI. Zákona o občanských právech z roku 1964 o zákazu diskriminace ve federálně asistovaných programech a exekutivní nařízení číslo 11246 prezidenta Johnsona z roku 1965, na jehož základě byl vytvořen Úřad OFCC.

Programy OFCC se měly týkat odstraňování diskriminace z podniků, případně odborových svazů, jež byly alespoň zčásti financovány federální vládou. Narozdíl od EEOC se jednalo o úřad, který vládl poměrně velkými pravomocemi. Právo zrušit či alespoň na čas přerušit vládní smlouvu a zmrazit tak veškeré vládní finance porušovateli zákona představovalo pro OFCC velmi efektivní donucovací prostředek. Brzy po svém založení se OFCC začal soustřeďovat na vládní dodavatele a subdodavatele podle dolarového žebříčku, tedy podle finanční výše vládních zakázek. Zvláštní pozornost měl OFCC podle slov exekutivního nařízení také věnovat stavebním dodavatelům, kteří v naprosté většině případů uzavírali další vlastní výhodné kolektivní smlouvy s odbory nebo s jinými organizacemi provádějícími odborný výcvik zaměstnanců.

Stavebnictví, úzce napojené na odbory, představovalo pro OFCC specifickou a komplikovanou oblast vzhledem k tomu, že v něm byla pracovní síla organizovaná na základě regionálních potřeb a dále na základě kvalifikace a odbornosti pracovníků. To znamená, že při plnění určitých vládních zakázek nehrál zaměstnavatel v souvislosti s najatými zaměstnanci příliš velkou roli. Úkolová práce byla často kontrolována přijímacími úseky odborů a navíc byla ve většině případů

pouze dočasná či nepravdělná. Ministerstvo práce, pod které OFCC spadalo, tak nemohlo účinně uplatnit standardy, které byly vytvořeny pro přímé příjemce federálních fondů. Kámen úrazu – odbory ve stavebnictví – nepodléhaly jeho přímé kontrole.

Malá kontrolovatelnost odborů byla také jedním z důvodů, proč nový OFCC přišel v květnu 1966 s programem, který si kladl podmínky pro garantování smlouvy ještě před jejím podepsáním (pre-award program) a který byl vytvořen speciálně pro stavebnictví.¹⁷⁰ Základní myšlenka tohoto programu se opírala o výhodné postavení vlády v období před poskytnutím zakázky a podepsáním smlouvy. Zaměstnavatelský systém potenciálního dodavatele byl prošetřen tak, aby odpovídal zásadám daným exekutivním nařízením číslo 11246. K podepsání smlouvy se mohlo přikročit teprve poté, co data odpovídala.

OFCC narozdíl od EEOC měl k dispozici jistou databázi potřebnou k monitorování pokroku a od počátku směl také vydávat regulující směrnice. Jedno z prvních nařízeních, které vydal ministr práce Willard Wirtz v roce 1967, se týkalo požadavku zákazu segregace v podnicích všech žadatelů o federální zakázky přesahující 10 000 dolarů.¹⁷¹ Segregace jako taková byla samozřejmě již několik let nezákonná, za Wirtzovým nařízením se však skrývala snaha maximálně rozšířit pole působnosti OFCC. V květnu následujícího roku vydal OFCC konkrétnější směrnice, na jejichž základě byl od všech větších vládních dodavatelů písemně požadován plán jejich programů pozitivní akce.

V tomto nařízení se mimo jiné uvádělo: „*Nezbytnou podmínkou pro rozvinutí uspokojujícího programu pozitivní akce je identifikace a analýza problémových oblastí v zaměstnávání menšin a zhodnocení příležitostí pro využití jejich příslušníků. Program daného dodavatele musí detailně popisovat specifické kroky směřující ke garanci rovné příležitosti v zaměstnání v závislosti na problémech a potřebách příslušníků menšinových skupin; v problémových oblastech navíc musí zahrnovat vytvoření specifických cílů a časových plánů pro rychlé dosažení plné a rovné*

¹⁷⁰ GRAHAM D. H., *The Civil Rights Era*, s. 284.

¹⁷¹ GLAZER Nathan, *Affirmative Discrimination*, New York 1975, s. 45.

*příležitosti v zaměstnání.*¹⁷² Písemný plán pozitivní akce byl vyžadován od všech dodavatelů, kteří zaměstnávali více než 50 zaměstnanců a podepsali smlouvy na více než 50 000 dolarů. Důležitým bodem tohoto nařízení bylo, že si daný numerický, časový či procentuální plán vytvářeli dodavatelé sami. Ministerstvo práce se tak spolu s OFCC vyhnuly podezření z vydávání nezákonných kvót.

OFCC ještě za Johnsonovy administrativy inicioval takzvaný Filadelfský plán, který byl v té době sice prohlášen za nezákonný, za vlády prezidenta Nixona byl však poněkud paradoxně znovuoživen. Jeho tvůrci jej od počátku obhajovali jako experimentální a výjimečný vzhledem ke kritickým podmínkám právě v tomto městě.¹⁷³ Filadelfský plán byl založen na následující podmínce: veškeré vládní smlouvy byly pozastaveny, dokud dodavatelé, jimž byla udělena vládní zakázka, neodevzdali detailní rozpis obsahující specifický počet příslušníků menšin, jež se zavazují přijmout do jednotlivých odvětví ve všech úsecích pracovního procesu. Novátorským a poněkud kontroverzním prvkem tohoto plánu bylo upřesňování či vyžadování specifických podmínek až po zadání vládní zakázky, přestože do té doby vláda všechny podmínky vždy předložila předem. V dalších aspektech plán příliš detailní a omezující nebyl. Neobsahoval například žádná kritéria, podle kterých by bylo možno stanovit, jaký počet potřebných příslušníků menšin je přijatelný a jaký už naopak není.

Filadelfský plán byl okamžitě po svém zveřejnění v roce 1968 napadnut z několika stran a ministerstvo práce si díky němu proti sobě poštvalo své tradiční příznivce (constituency) – organizované dělníky v čele s národní odborářskou organizací AFL-CIO. Historická solidarita, která existovala mezi organizacemi za občanská práva a AFL-CIO byla narušena, neboť proti sobě postavila zájmy dodavatelů a tím i odborových organizací proti černošským

¹⁷² *Ibid.*, s. 46–47.

¹⁷³ Z celkové populace města, 2 milionů, tvořili v roce 1967 30 % černoši. V jeho okolí existovalo na 225 000 členů odborových svazů, z tohoto počtu se jich 28 000 nacházelo přímo ve Filadelfii; 4 % odborových organizací byla výhradně bílá. Viz GRAHAM D. H., *The Civil Rights Era*, s. 291.

dělníkům. Klíčovou roli, která vedla k upuštění od tohoto plánu, sehrál Hlavní úřad pro revizi účtů (General Accounting Office – GAO), v jehož čele stál kontrolor (comptroller) Elmer Staats. Přestože hlavním úkolem tohoto úřadu byla kontrola fiskální a rozpočtové politiky Kongresu, nárokoval si také výkon kvazisoudní pravomoci nad vládními úřady. V případě OFCC si vyhrazoval právo zasahovat při neshodách do vládních smluv. Kontrolor Staats prohlásil Filadelfský plán za nezákonný. Jeho hlavním argumentem byl fakt, že všichni žadatelé o vládní zakázky musí být předem informováni o přesných podmínkách smluv. Tvůrci tohoto plánu se tak ocitli ve zdánlivě neřešitelné situaci. Jakýkoliv podobný plán vytvořený OFCC nemohl být příliš specifický ve smyslu numerických či procentuálních požadavků, protože by tak porušoval pověstný § 703 kapitoly VII. zákona o občanských právech. Na druhou stranu nemohl být příliš vágní a neurčitý, neboť dodavatelům musely být pokud možno ještě před udělením vládní zakázky předloženy všechny konkrétní podmínky a požadavky obsažené ve smlouvách.

Po zamítnutí Filadelfského plánu se již téměř nepočítalo s jeho pozdějším využitím. Po příchodu prezidenta Nixona do Bílého domu se navíc podobná možnost zdála být nereálná. Mužem, který se nakonec o prosazení Filadelfského plánu zasloužil nejvíce, byl nově jmenovaný ministr práce George Shultz. Shultz byl podobně jako ostatní vysoce vzdělaní republikáni konzervativcem v ekonomických otázkách a spíše liberálem v otázkách sociálních. Podařilo se mu přesvědčit Nixona o potřebě Filadelfského plánu, který by alespoň částečně řešil kritickou situaci vysoké nezaměstnanosti černošského obyvatelstva a zároveň by napomohl rozšíření černošské střední třídy.

Samotného prezidenta vedly k souhlasu s tímto plánem poněkud jiné pohnutky. Nixon v něm viděl především své výhody. Zájmy odborových organizací a černošských dělníků a organizací, zejména AFL-CIO a NAACP, které se díky tomuto plánu dostávaly do střetu, činily Nixonovi neskryvané potěšení a stavěly jeho vládu do světla „*sladkého a logického středu*“.¹⁷⁴ Nixon se ke své obhajobě Filadelfského plánu

¹⁷⁴ *Ibid*, s. 325.

ovšem vyjádřil takto: „*První problém, na který jsme se zaměřili, byla nezaměstnanost. Požádal jsem ministra práce George Shultze, aby se podíval, co se s tím dá dělat. Přišel s plánem, který by po všech zaměstnavatelích, jimž byla vládou udělena stavební zakázka, vyžadoval vypracování projektů, které by dokládaly jejich dobrovolnou snahu o dosažení cíle přijímat reprezentativní počet menšinových dělníků... Domníval jsem se, že plán, který Shultz vytvořil, je nezbytný a zároveň správný. Nezavedli bychom kvóty, ale od dodavatelů bychom požadovali prokázání pozitivní akce za účelem dosažení cíle zvýšení počtu zaměstnaných příslušníků menšin.*“¹⁷⁵

Ať už ke znovuoživení Filadelfského plánu vedly jakékoliv pohnutky, jeho původní podobu bylo nutno alespoň zčásti přepracovat. Pozměněný plán byl vyhlášen nově zvoleným pracovníkem ministerstva práce, černošským republikánem Arthurem A. Fletcherem 27. června 1969 ve Filadelfii. Přestože se v jeho jádru opět nacházel model proporčního zastoupení, odrážela se v něm reakce na předchozí Staatsovy výtky. Nejdůležitější změnou byl požadavek zvolení místních koordinátorů, kteří by na místě hodnotili podmínky každého daného odvětví. Na jejich základě by nevytvářeli numerické cíle (targets), nýbrž cílové rozmezí (range) vyjádřené pouze procentuálně. Vedle toho nový plán obsahoval závazek, že požadované cílové rozmezí není míněno a nesmí být použito k diskriminaci žádného kvalifikovaného žadatele o zaměstnání či zaměstnance. Plán se měl vztahovat na čtyři hlavní menšiny – černochoy, Asiaty, americké Indiány a španělské Američany. Nezahrnoval ženy, ale překvapivě se vztahoval ještě na jednu skupinu dosud v programech pozitivní akce nezahrnutou – Kubánce. Avšak ani tentokrát s tímto plánem Staats nesouhlasil a opět jej označil za nezákonný. Také reakce Kongresu byla zamítavá.

Klíčovým momentem pro přijetí Filadelfského plánu se stalo vypracování zprávy experta na poli pracovního práva Lawrence H. Silbermana, který se rozhodl shromáždit data a důvody pro obhajobu upraveného plánu.¹⁷⁶ Silberman v první řadě poukazyval na to, že

¹⁷⁵ NIXON R., *The Memoirs of Richard Nixon*, s. 541.

¹⁷⁶ GRAHAM D. H., *The Civil Rights Era*, s. 330–332.

dodavatelé si mohou plány pozitivní akce připravit sami, před zažádáním o zakázku. Dostatečně jsou tak seznámeni s podmínkami, které v případě uzavření smlouvy již dále nemůže nikdo upravovat. Jádrem Silbermanovy obhajoby bylo poukázání na existenci programů pozitivní akce ještě před rokem 1964, tedy před vydáním zákona o občanských právech. Silberman se tak snažil prokázat, že jejich legislativním základem nejsou na prvním místě zákony vydané Kongresem, ale statutární zákony vycházející z výkonné složky vlády (exekutivní nařízení). Zdůraznil přitom, že samotné pracovní cíle, které berou ohled na rasovou příslušnost, nejsou zákonem o občanských právech zakázány. Tato volná a především nová interpretace odůvodněnosti programů a plánů pozitivní akce ve svém důsledku do značné míry otevřela dveře dalším podobným plánům. Nicméně ani tentokrát s ní Staats nesouhlasil. Jeho tvrdošíjná opozice přiměla ministra práce Shultze i samotného prezidenta Nixona k zaujetí rozhodného postoje. Shultz Staatsovy námitky napadl s tím, že ve své podstatě zabraňovaly existenci nejen Filadelfského plánu, nýbrž i samotných institucí jako byly EEOC a OFCC. Staatsovy názory sice podle něj vyjadřovaly vůli Kongresu, nicméně nebraly ohled a nesouhlasily s pohledem výkonné složky vlády, zejména ministerstev práce a spravedlnosti.

Prezident Nixon musel vyvinout značné úsilí při přesvědčování Kongresu o nutnosti přijetí Filadelfského plánu. V té době se totiž na jeho půdě připravovaly dodatky, které si kladly za cíl tento plán z velké části omezit či jej úplně odstranit. Nixon osobně požádal Kongres o přijetí Filadelfského plánu. Ve svém poselství Senátu z prosince 1969 říká: „...*Ministr spravedlnosti potvrdil ministru práce, že Filadelfský plán není v konfliktu s kapitolou VII. zákona o občanských právech z roku 1964. Já samozřejmě respektuji právo a povinnost.../Staatse/ předkládat své poctivé a otevřené názory Kongresu. Jestliže se nyní jedná o spor o interpretaci zákona mezi ministrem spravedlnosti a jím, poslední slovo musí být vyřčeno soudy.*“¹⁷⁷ Dodatek, který byl ve Sněmovně při-

¹⁷⁷ Viz *Statement Urging Senate and House Conferees to Permit Continued Implementation of the Philadelphia Plan*, in: *Public Papers of the Presidents, Richard Nixon*, s. 1039.

praven ke schválení a který se týkal především posílení zákonné Staatsovy kvazisoudní role, prezident nařkl ze záměru „zničit Filadelfský plán“. Nixon se jednoznačně postavil na stranu ministra spravedlnosti, který již před tím vyjádřil obavy z ústavnosti připravovaného dodatku, a sdělil, že jeho případné podepsání odmítne.¹⁷⁸ Tlak Bílého domu nakonec přinesl své ovoce. Sněmovna 22. prosince 1969 zamítla dodatky Senátu a ten následně od svého beznadějného návrhu upustil. Proti dodatkům se postavili především republikáni, kteří následovali výzvu prezidenta. Hlasování rozdělilo demokratickou stranu, jejíž značná část chtěla zachovat loajalitu organizovaným dělníkům.¹⁷⁹

Konečné rozhodnutí Kongresu, které znamenalo vítězství pro Nixona a zejména pro Shultze, potvrdil v březnu roku 1970 také Nejvyšší soud. Stalo se tak ve věci žaloby, kterou proti ministru práce vznesla Asociace dodavatelů z východní Pennsylvánie (Contractors Association of Eastern Pennsylvania versus Secretary of Labour).¹⁸⁰ Asociace podala na ministra Shultze žalobu podepřenou Staatsovou argumentací. Filadelfský plán byl podle ní neústavním zásahem výkonné moci, který nebyl odsouhlasen Kongresem a který navíc porušoval usnesení o nezákonnosti kvót dané zákonem o občanských právech z roku 1964. Tento plán podle Asociace porušoval jak zákony Spojených států, tak i Pennsylvánie. Vrchní soudce v této souvislosti poukázal na to, že koncepci pozitivní akce je třeba podpořit jakožto vážený způsob a součást výkonu prezidentských pravomocí a dodal: „*Jádrem pozitivní akce je politika rozvíjení takových programů, které přináší detaily pro specifické kroky nezbytné ke garanci rovné příležitosti v zaměstnání. Filadelfský plán není ničím jiným, než jen pouhým uplatněním závazků k pozitivní akci vyplývajících z exekutivního nařízení číslo 11246...*“; navíc podle rozhodnutí soudu: „*...Tento plán nepožaduje po dodavatelích přijetí určitého procenta příslušníků menšin. Naopak, pouze po nich požaduje, aby prokázali opravdovou snahu v dosahování určitých*

¹⁷⁸ NIXON R., *Statement on a House of Representatives Amendment to the Philadelphia Plan*, in: *Ibid.*, s. 1038–1039.

¹⁷⁹ GRAHAM D. H., *The Civil Rights Era*, s. 340.

¹⁸⁰ MARSHALL R. a KNAPP B.Ch., *Employment Discrimination*, s. 9.

*cílů. Jestliže nejsou dodavatelé schopni dosáhnout tohoto cíle, ale projeví dostatečně velkou snahu, potom by uvalení sankcí... mělo být předmětem soudního přezkoumání.*¹⁸¹

Zavedení Filadelfského plánu nakonec nepředstavovalo pro Nixonovu administrativu jednoznačný úspěch. Model tohoto plánu byl následně prohlouben a rozšířen do mnoha amerických měst a měl se vztahovat na všechny vládní dodavatele. Jeho poněkud kontroverzní náplň rozvířila debatu o rasových preferencích a kvótách. Obhájcí tohoto programu většinou poukazovali na legitimnost exekutivního nařízení i celé koncepce pozitivní akce. Oponenti na druhé straně argumentovali tím, že takový plán vyžaduje kvóty. To ovšem pravda nebyla. Tedy alespoň do té míry, že zaměstnavatelé neměli přijít o své smlouvy v případě, že se jim nepodařilo přijmout daný počet černošských pracovníků.

V samotné černošské komunitě tento plán vyvolal rozporuplné reakce. Prominentní organizace jako NAACP stály od počátku proti zavádění jakýchkoli rasových preferencí a identifikaci rasové příslušnosti v žádostech o zaměstnání a podnicích vůbec. Filadelfský plán ostře odmítly s tím, že celý plán byl podle nich vytvořen za účelem poštvat proti sobě historicky spjaté a solidární skupiny – černošskou pracující třídu a bílé dělníky organizované v odborech.¹⁸² Odpor bělošských dělníků pramenil zejména z obavy před upřednostňováním černošských dělníků, a to i přes jejich nižší kvalifikaci. Plány pozitivní akce se však měly týkat především stejně kvalifikovaných pracovníků, případně si kladly za cíl umožnit rovný přístup k poskytnutí stejné kvalifikace. V neposlední řadě byl tento počín republikánské vlády již od počátku podezřelý nejen představitelům hnutí za občanská práva, ale i některým demokratickým liberálům. Rozhodně nenaplnil Nixonovu představu o zaujmutí „sladkého středu“. Nixon ve svých pamětech neskrývá zklamání nad vlažnou podporou černošských předáků, kterou komentuje slovy: „*Při formulování své poli-*

¹⁸¹ *Ibid.*, s. 10.

¹⁸² Tento názor opakovaně vyslovil černošský právník, člen NAACP, Clarence Mitchell. Viz LIPSET S. M., *American Exceptionalism*, s. 121.

*tiky /občanských práv/ jsem se snažil o zaujetí umírněného, středního postoje. Nevyhnutně jsem zklamal představitele obou extrémů.*¹⁸³

Na základě zkoumání programů pozitivní akce v zaměstnání v jeho počátečních fázích jsme poznali, jakým způsobem se koncepce rovných příležitostí postupně rozvinula ve snahu či potřebu monitorovat rovné výsledky. V komplexním zákoně o občanských právech z roku 1964 americká společnost obecně vyjádřila touhu skoncovat s ohlídáním se na rasovou a jinou příslušnost. Vzápětí však byly vydány první signály směřující k uznání toho, že zákonem garantovaná rovná příležitost se automaticky nemusí promítat do reálného života. Ze snahy pomoci zajistit skutečně rovnou příležitost pro všechny občany se zrodila myšlenka pozitivní akce. Vstřícná snaha, ke které se zavázal prezident Johnson, vycházela z nečistého svědomí bílé Ameriky, která ovšem teprve měla poznat hloubku následků svého dřívějšího a na mnohých místech stále přežívajícího rasismu. Jedním z jeho vážných a znepokojujících následků byla také vlna násilí a rabování v ghettech mnoha amerických měst. Efektivní snaha o nápravu musela nutně znamenat krok od pasivní rovné příležitosti ke skutečné pozitivní akci. Úřady pověřené vládou k jejímu zavádění v praxi záhy zjistily, že monitorování výsledků není možné bez ohlídání se na takové kategorie jako byla příslušnost k rase či pohlaví. Úspěšnost programů postupně závisela na zpřísnění kritérií paralelně s maximalizací dostupných zákonných donucovacích prostředků. Právě získání účinných prováděcích pravomocí se stalo primárním cílem EEOC. Přestože se tak stalo až v roce 1972, od poloviny 60. let se již naplno projevíly některé rozpory a paradoxy, které pozitivní akci provázejí prakticky dodnes.

Pozitivní akce jako prostředek k integraci na základních, středních a vyšších školách

Pozitivní akce ve školství je spojována především se zvažováním rasy při přijímacích zkouškách (race-sensitive admissions) do vyšších vzdělávacích institucí tak, aby bylo určitému vzorku jedinců z těchto

¹⁸³ NIXON R., *The Memoirs of Richard Nixon*, s. 539.

skupin zaručeno přijetí. Zároveň si klade za cíl přispět k žádoucímu obohacení a rozmanitosti těchto institucí (cultural diversity). Zkoumáme-li však počátky programů pozitivní akce ve školství, zjistíme, že jejich primárním cílem v námi vymezeném období bylo především dokončení procesu desegregace. V jeho pozdějších fázích, zejména v souvislosti s hnutím na amerických univerzitách, některé z nich začaly přicházet s převážně vlastními iniciativními programy, směřujícími k usnadnění přístupu k vyššímu vzdělání příslušníkům menšin a žen.

Počáteční fáze procesu desegregace, která byla započata přelomovým historickým rozhodnutím Nejvyššího soudu v kauze Brownová v polovině 50. let, byla krutým zápasem černochoů s odporem bílých Jižanů. Ve chvíli, kdy do hry vstoupil prezident a Kongres svým zákonem o občanských právech, našly federální soudy frustrované pomalou rychlostí desegregace potřebnou oporu krozhodnější akci. Role soudů se v procesu desegregace a zavádění programů pozitivní akce stala rozhodující. Vedle nich se v tomto procesu angažoval také Úřad pro občanská práva na HEW, který byl na základě IV. kapitoly výše zmíněného zákona pověřen plánováním programů a monitorováním procesu desegregace v úzké spolupráci s ministerstvem spravedlnosti. Tyto instituce nastoupily podobnou cestu, kterou si paralelně prorážely EEOC a OFCC. Jednalo se o cestu, kterou nastartovala myšlenka o „barvoslepé“ ústavě v souvislosti s případem Brownová, k takové politice, která vědomě rozeznávala příslušníky různých ras a začala hovořit o zvláštním zacházení s některými z nich.

Programy pozitivní akce ve školství se v několika směrech lišily od podobných iniciativ a plánů v zaměstnání. Vzdělávací instituce totiž nabízely a nabízejí širší rozměr. Státní vysoké školy, slovy profesora Jihokaliifornské univerzity Williama G. Tierneyho,¹⁸⁴ byly v průběhu 20. století brány jako „hlavní prostředek zvýšení spravedlnosti ve společnosti“. I když jsou podle něj způsoby dosahování tohoto cíle předmětem přetrvávajících debat, značný vzorek americké společnosti se

¹⁸⁴ TIERNEY G. W., *The Parameters of Affirmative Action: Equity and Excellence in the Academy*, Review of Educational Research, sv. 67, léto 1997, s. 173.

shoduje na tom, že vysokoškolský diplom je „cestou příležitosti pro všechny jednotlivce a zvláště pro ty, kteří byli v minulosti znevýhodněni.“ Má být vysokoškolské vzdělání umožněno jen těm, kteří si je na základě nejlepších výsledků zaslouží, nebo je důležitější otázka jeho přístupnosti co nejširším vrstvám? Systém amerického školství je v dnešní podobě skutečným příkladem snahy otevřít dveře příležitostí ke vzdělání co nejširším vrstvám obyvatelstva. Jeho osnovy dnes také odrážejí rasovou a etnickou různorodost tamního obyvatelstva, jeden ze základních předpokladů efektivnosti a smyslu vzdělávání. Pozitivní akce se měla stát jedním z prostředků, jak k takovému vývoji napomoci.

V roce vydání zákona o občanských právech, tedy deset let po rozhodnutí v případě Brownová, bylo více než jasné, že „veškerá uvážlivá rychlost“ znamenala na Jihu hlemýždí tempo. Podle průzkumu deníku *The New York Times* tvořili černoši v roce 1964 v desegregovaných školách na Jihu 1,18 %. V pohraničních státech byl jejich počet vyšší, celkově 54,8 %.¹⁸⁵ Federální soudy, pověřené nařizováním desegregace po posouzení jednotlivých případů, byly úspěšné jen částečně. V roce 1965 byly na základě nařízení soudů desegregovány školy ve 142 školských distriktech na Jihu, nicméně 1 668 distriktů v této oblasti si stále udržovalo oddělený systém černošských a bělošských škol.¹⁸⁶ Na Severu se také pomalu začínala zvedat vlna odporu k nepoměru bílých a černých dětí ve školách a na univerzitách. Ve městech Severu byla segregace sice po dlouhá léta zakázána a děti ve většině případů docházely do škol, které měly k domovu nejbližší, nicméně černoši a běloši žili až na výjimky v oddělených distriktech. Jenom ve městě New York bylo z celkového počtu 863 veřejných škol 165 prakticky segregovaných, neboť je navštěvovaly výhradně černošské či portorikánské děti. Černoští lídři hnutí za občanská práva si často stěžovali, že vybavení škol v ghettech je horší a navíc je v nich daleko více žáků než ve školách v oblastech, kde žijí běloši.¹⁸⁷

¹⁸⁵ *Keesing's Contemporary Archives*, 1.–8. srpna 1964, s. 20207.

¹⁸⁶ *The New York Times*, 3. května 1965, s. 6.

¹⁸⁷ *Keesing's Contemporary Archives*, 1.–8. srpna 1964, s. 20208.

Proces odstraňování segregace zpomalil také nevyjasněný způsob dosahování desegregace a podoba takovýchto škol. Na základě rozhodnutí Brownová II byla jednotlivým školským správám dána možnost vypracovat svůj vlastní plán desegregace. Podstata těchto programů „svobodné volby“ tkvěla v tom, že každý žák bude moci bez jakéhokoli právního omezení chodit do té školy, kterou si sám zvolí. Zde se ovšem dalo předpokládat, a v mnoha případech tomu i tak bylo, že bělošské děti prostě ve svých bělošských školách zůstanou. Jestliže tedy podle rozsudku v kauze Brownová byly oddělené školy samou svou podstatou nerovné, jak měly vypadat školy neoddělené? Profesor Wilson podává toto vysvětlení: *„Jelikož soud neřekl, že rasa nebraje žádnou roli, neoddělenou školou bude buď taková, do níž by černošské děti mohly chodit, kdyby chtěly, nebo taková, do níž černošské a bělošské děti skutečně chodí, ať chtějí nebo ne. V prvním případě by se mohlo hovořit o škole desegregované, v druhém o škole integrované.“*¹⁸⁸

Celá záležitost byla ještě komplikovanější na americkém Severu, neboť zde neexistovaly podobné zákony, které na Jihu bránily černochům ve vstupu na bělošské školy. Uzákoněná segregace, segregace de iure, byla od roku 1964 jednoznačně neústavní. Koncentrace černošského obyvatelstva v chudých čtvrtích severských městských center a bělošského obyvatelstva především na předměstích ovšem vyústila v rezidenční segregaci, neboli segregaci de facto. V místech, kde přece jenom obě rasy žily bezprostředně vedle sebe, byly školy v mnoha případech také fakticky segregované díky zaběhlým správním praktikám, podle nichž byly hranice distriktů jednotlivých škol vytyčeny tak, že školy pro děti jen jedné rasy z nich prostě vyplynuly. K tomu, aby faktická segregace mohla být prohlášena za nezákonnou, bylo ovšem potřeba prokázat, že školské správy *záměrně* vytvářely oddělené školy.

Na základě zákona o občanských právech měl být proces desegregace monitorován a podporován federálně, vláda jím však byla ve své snaze dokončit proces desegregace poměrně omezena. Odpovědnost za dohled nad desegregací škol prováděnou jednotlivými škol-

¹⁸⁸ WILSON J. Q., *Jak se vládne v USA*, s. 279.

skými správami byla svěřena Úřadu školství na HEW. Tento úřad byl podle zákona mimo jiné pověřen poskytováním technické asistence školským distriktům při zavádění desegregačních plánů, organizováním výcvikových středisek pro nové potřebné učitele a udělováním grantů školským správám. Vedle toho jím mohla být na základě kapitoly VI. uvedeného zákona odepřena finanční podpora všem distriktům, v nichž se školy dopouštěly diskriminace. V její části zabývající se případnými směrnicemi vydanými HEW se konstatuje: „*Žádná osoba ve Spojených státech nemůže být na základě své rasy, ... vyloučena z účasti na, ochuzena o výhody plynoucí z, či diskriminována v rámci jakéhokoli programu nebo činnosti finančně podporované federální vládou.*“¹⁸⁹ Ačkoli bylo připuštěno, že ministr školství smí ovlivnit přemístění dětí z jedné školy do druhé, dokud by nebyla dosažena jistá rasová rovnováha, kapitola IV. zákona o občanských právech mu k takovému zásahu nedávala žádné oprávnění.¹⁹⁰

Úřad školství se po vstupu zákona o občanských právech v platnost v roce 1965 pustil do aktivního potírání segregace a ještě týž rok v dubnu vydal své první obecné prohlášení.¹⁹¹ Tehdejší ministr školství Francis Keppel v něm oznámil, že všechny federálně dotované školské distrikty jsou povinny do začátku nového školního roku prokázat skutečnou snahu dokončit desegregaci a pokud možno do té doby integrovat nejméně čtyři stupně tříd. Do roku 1967–68 měly podle něj být rasové bariéry odstraněny ze všech tříd na základních a středních školách.¹⁹² Tyto obecné cíle byly brzy upřesněny v prvních konkrétních směrnicích, které vydalo HEW 1. března 1966.¹⁹³ K tomu, aby školy splnily požadavky pro získání finanční podpory, musely

¹⁸⁹ Viz text zákona o občanských právech, in: *Congressional Records*, 27. září 1966, s. 23906.

¹⁹⁰ *Congressional Records*, 1. června 1965, s. 15535.

¹⁹¹ Prohlášení bylo vydáno v pův. znění pod názvem: *General Statement of Policies under the Title VI. of the Civil Rights Act of 1964 Requiring Desegregation of Elementary and High Schools*. Viz HERBERS John, U. S. *Bids School End Segregation*, The New York Times, 3. května 1965, s. 8.

¹⁹² *Ibid.*

¹⁹³ Viz *Guidelines for School Desegregation*, in: *Congressional Records*, 27. září 1966, s. 23906–23911.

samozřejmě eliminovat veškeré praktiky, které by nebyly v souladu s kapitolou VI. Ve zprávě HEW byly zdůrazněny dvě cesty, jak takového stavu dosáhnout: buď naplněním nařízení federálního soudu, nebo splněním vlastního dobrovolně vytvořeného desegregačního plánu. Školy bez duálního systému byly povinny své postavení potvrdit ve formuláři 441, který rozesílal HEW. Naproti tomu školy s vlastním dobrovolným plánem byly žádány o provedení desegregace takovým způsobem, který by splňoval požadavky dané ve formuláři 441-B. Nejpozději do 15. dubna 1966 měl být tento vyplněný formulář zaslán ministru školství jako potvrzení o plnění podmínek uvedených v těchto směrnících. Školám, které tak neučinily, hrozilo pozastavení federálních dotací.

Ve zprávě bylo dále uvedeno, že neexistuje jednotný desegregační plán pro všechny školy. Pouze samotné školy byly odpovědné za „*vytvoření takového plánu, který by účinně eliminoval systém duálního školství a všech dalších forem diskriminace.*“¹⁹⁴ Vedle odstranění segregace žáků zpráva zmiňovala i desegregaci učitelských sborů. Velmi důležitou částí celého procesu mělo být zajištění rovných podmínek a stejně kvalitního zařízení a vybavení ve školách. Integrace škol se měla dále odrážet i v samotných osnovách, tedy v náplni vzdělávacích programů. Žáci měli od té chvíle navštěvovat školy v zóně, ve které bydlí, bez ohledu na docházku do kterékoli předešlé školy. Zároveň ovšem mělo být zajištěno jisté procentuální vyvážení docházejících černošských a bělošských žáků v jednotlivých třídách.¹⁹⁵ Výjimky byly povoleny pouze v určitých případech: pokud si žák zvolil odbornou školu, která se v místě jeho bydliště nevyskytovala, nebo byl-li žák handicapován a vyžadoval speciálně vybavenou školu (a); dále mohl školský systém povolit přeřazení žáka ze školy, ve které byli žáci jeho rasy ve většině, do školy v níž byli v menšině, případně mu takové přeřazení

¹⁹⁴ *Ibid.*, s. 23907.

¹⁹⁵ Ve zprávě byla uvedena některá obecná procentuální kritéria: jestliže ve školním roce 1965–66 bylo na základě plánu svobodné volby dané školy přeřazeno na dříve jen bělošskou školu 8–9 % černošských dětí, v dalším školním roce bylo očekáváno, že se jejich počet nejméně zdvojnásobí. Jestliže bylo toto procento v prvním roce malé, byl očekáván výrazný, tzn. až trojnásobný nárůst apod.. Viz *Ibid.*, s. 23910.

nařídít (b); a konečně mohlo být žákovi dovoleno navštěvovat jinou školu, pokud k ní měl speciální kvalifikaci a ministr školství na základě jeho žádosti s takovým přeřazením souhlasil (c).¹⁹⁶ Formulář 441-B měl být jakousi deklarací záměru uposlechnout tyto nové směrnice. Školy se jím ovšem automaticky nevázaly k plnění jakýchkoli dalších či nově upravených směrnic.

Dobrovolné plány „svobodné volby“ se však projevíly jako pomalé a nepříliš účinné. Již 9. dubna 1966 vydal nový ministr školství Harold Howe II. memorandum,¹⁹⁷ ve kterém zdůraznil nutnost vytváření skutečně efektivních plánů vzhledem k tomu, že dlouhodobé postoje v mnoha oblastech často zabraňovaly uskutečnění svobodné volby menšinovým žákům. Bílí žáci v naprosté většině volili své dřívější „bílé“ školy. Břemeno volby tedy dopadalo především na černošské děti a jejich rodiče. To by bylo v pořádku, kdyby ovšem tyto černošské rodiny nebyly předmětem výhrůžek a ohrožování na zdraví. Takové případy nebyly na Jihu výjimkou. Členové CRC, kteří zde prováděli průzkum postupu desegregace, byli např. v mnoha oblastech svědky střelby na majetek černošských rodin, jejichž děti začaly chodit do bílých škol. Podle zprávy CRC bylo běžné i vyhrožování černošským rodičům vyhazovem z práce či vyhnáním z domova. CRC na základě těchto zjištění ve své zprávě doporučila legislativě okamžité přijetí patřičných zákonů, které by napomohly a ulehčily proces podávání žalob a vymáhání spravedlnosti u soudů.¹⁹⁸

Federální soudy v té době již vynesly několik zásadních rozsudků. Patrně nejvýznamnějším případem, který ve své době ovlivnil podobu a způsob desegregace, byl případ Spojené státy versus Školská správa v Jeffersonském okrese z roku 1966 (United States versus Jefferson County School Board).¹⁹⁹ Soudce John Minor Wisdom, jmenovaný za

¹⁹⁶ *Ibid.*, s. 23908.

¹⁹⁷ Viz Memorandum to School Superintendants and Chief State School Officers, in: Congressional Records, 27. září 1966, s. 23911.

¹⁹⁸ Podle této zprávy, vydané 7. srpna 1967, se navíc počet dětí na pouze černošských školách na Jihu odhadoval na 2,5 mil. v porovnání s rokem 1954, kdy byl počet černošských dětí na těchto školách paradoxně menší – 2,2 mil. Viz *Keesing's Contemporary Archives*, 14.–21. října 1967, s. 22302.

¹⁹⁹ GRAHAM D. H., *The Civil Rights Era*, s. 373.

republikánské vlády prezidenta Eisenhowera, projevil svůj nesouhlas s pomalým a málo účinným způsobem desegregace na základě plánů „svobodné volby“. Toto rozhodnutí bylo významné tím, že se stalo precedentem, který přinesl několik zásadních změn v dosavadním způsobu desegregace. Za prvé soudce Wisdom nařídil školským správám v Jeffersonském okrese upuštění od jejich desegregačních plánů „svobodné volby“. Za druhé měly školy desegregovat nejen podle nových směrnic vydaných HEW, ale zároveň takovým způsobem, kterým by „odčinily škodu“ způsobenou jejich rasistickou minulostí. Za třetí se nápravné kroky neměly vztahovat jen na jednotlivce, nýbrž na celou skupinu černochů. Soudy měly mít právo trestat za nespravedlnost pramenící z dávné minulosti, a to i osoby, které v dobách Jima Crowa nežily. Soudce Wisdom tento proces nazval „organizovanou nápravou následků dřívější segregace“.²⁰⁰

Z dnešní perspektivy byl tento případ počátkem myšlenky kompenzující spravedlnosti vedoucí k některým důležitým budoucím rozhodnutím Nejvyššího soudu, které se týkaly především kontroverzního převážení dětí autobusy do jiných škol za účelem integrace a dále posuzování a nařizování dalších programů pozitivní akce.²⁰¹ Případ Jefferson jednoznačně signalizoval upuštění od volných závazků školských rad, na jejichž splnění trpělivě dohlížely soudy, k progresivním a komplexním plánům integrace škol. Komplexnější se ovšem stávala i úloha federálních soudů, které byly nyní vtaženy do posuzování způsobů desegregace, nápravných kroků, politiky jednotlivých školských správ, finančních dotací školám a do mnoha dalších otázek.

Radikálnost tohoto rozhodnutí se projevila hned na počátku následujícího roku ve státě Alabama, kde federální soud ve městě Montgomery nařídil okamžitou desegregaci všem základním a střed-

²⁰⁰ *Ibid.*, s. 380.

²⁰¹ Graham cituje historika J. Harvie Wilkinson, podle něhož byly tímto rozsudkem zásadním způsobem přetransformovány desegregační zákony. Z poněkud ironického úhlu Wilkinson tvrdí, že se tímto rozhodnutím dostal zákon do „popředí společenských změn za účelem dosažení obdivuhodného a zřejmě nemožného cíle“. Viz *Ibid.*, s. 381.

ním školám ve státě tak, aby byla dokončena ještě týž podzim. Vedle toho soud nařídil guvernérce státu Lurleeně Wallaceové společně s deseti dalšími odpovědnými státními představiteli, aby nařídila podniknutí takové „*pozitivní akce, která by vedla ke zrušení všech státem podporovaných segregovaných veřejných škol.*“²⁰² Alabamská guvernérka se odvolala s tím, že státní úřady nemají pravomoc regulovat politiku místních školských správ. Její odvolání však bylo v příštím roce Nejvyšším soudem zamítnuto.²⁰³

Důkazem toho, že se Nejvyšší soud začal důsledně angažovat ve věci, která byla tradiční doménou státních a místních úřadů, bylo i rozhodnutí v případě Green versus Okresní školská správa (Green versus County Board of Education) z roku 1968.²⁰⁴ V rozsáhlém venkovském okrese New Kent ve Virginii existovala dlouholetá tradice rozvážení dětí autobusy do segregovaných škol i za cenu toho, že se v mnohých případech jednalo o školy velmi vzdálené. Obyvatelé obou ras byli v tomto okrese jižanského venkova poměrně integrováni co se bydlení týče, jejich děti však byly díky zavedenému systému autobusové přepravy ve školách přísně odděleny. Školská správní rada v okrese New Kent vypracovala svůj plán „svobodné volby“ založený na tom, že si žáci sami zvolí školu, do které chtějí chodit. Výsledkem bylo to, že všechny bílé děti zůstaly ve svých původních školách a jen pár černých dětí začalo navštěvovat dříve čistě bílé školy. Zůstalo tedy při starém. Soudce Nejvyššího soudu William Brennan tento plán „svobodné volby“ zamítl jako průhledný způsob vyhýbání se integraci a označil podobná řešení jako nedostatečná vzhledem k tomu, že jejich výsledkem nejsou rasově smíšené třídy. V rozsudku byla vyzdvihována tradiční koncepce škol v sousedství. Kdyby bylo totiž dětem umožněno navštěvovat školu v nejbližším sousedství, automaticky by podle něj došlo k jejich integraci. Nejvyšší soud v konečném rozsudku případu Green přikazoval školám v okrese New Kent vytvoření „*tentokrát skutečně efektivních plánů pozitivní akce,*“ neboť ústava vyžaduje, aby se děti ve školách smísily. Nové plány měly přenést tíhu

²⁰² *Keesing's Contemporary Archives*, 14.–21. října 1967, s. 22302.

²⁰³ *Ibid.*, 20.–27. dubna 1968, s. 22653.

²⁰⁴ GLAZER N., *Affirmative Discrimination*, s. 85.

odpovědnosti, která často dopadala pouze na černošské rodiče a jejich děti, na bedra místních školských správ.²⁰⁵

Soudy se ve 2. polovině 60. let pod tlakem celospolečenských událostí pustily do procesu restrukturalizace společnosti, který měl vést k větší spravedlnosti cestou nápravy minulých křivd a který byl paralelně doprovázen zvyšováním moci federální vlády. Prioritou soudů se stalo urychlení procesu desegregace, celostátním zájmem pak poskytnutí kvalitního vzdělání co nejširším vrstvám obyvatel. Oba případy, Jefferson i Green, ilustrují posun v rozhodování federálních soudů od trpělivého tolerování a malých ústupků v období po vynesení rozsudku v kauze Brownová II ke snaze zavést kompenzující spravedlnost pro příslušníky určitých menšin po roce 1964. Podobně jako v zaměstnání, tak i ve školství bylo záhy zřejmé, že k vypracování kompenzačních kroků je třeba opírat se o jisté numerické údaje a statisticky splňovat určitá kritéria. Soudy se proto postupně přikláněly na stranu nově vydávaných směrnic HEW oproti dobrovolným plánům jednotlivých škol.

Na základě výše uvedených soudních výnosů bylo rozhodnuto, že je třeba poskytnout zvláštní pomoc či ochranu určitým skupinám obyvatel. Skupina obyvatel, která se původně skládala z jednotlivců – příslušníků menšin, kteří měli možnost obrátit se individuálně na soudy v případech diskriminace, byla najednou brána jako jednolitá masa. V této souvislosti se nabízela otázka, zda by měli všichni příslušníci dané menšiny automaticky právo žádat kompenzaci včetně těch, kterých se represivní systém minulých let přímo nedotkl. Měli za hříchy svých předchůdců nyní platit lidé, kteří s dřívějším diskriminujícím systémem neměli nic společného? Nebylo přiznání práv určitým menšinám diskriminací vůči všem ostatním? Ve 2. polovině 60. let, kdy si stále ještě mnohé základní a střední školy zachovávaly svou podobu z dob Jima Crowa a nespokojenost většiny černošského obyvatelstva s postupem změn oprávněně vzrůstala, měla zajisté koncepce kompenzace své opodstatnění. To bylo také jedním z hlavních důvodů, proč se federální soudy postupně nezdráhaly přikročit k dale-

²⁰⁵ *Ibid.*, s. 86.

ko radikálnějším řešením vedoucím k integraci škol, než byla jen „pouhá“ zamítnutí často neefektivních plánů „svobodné volby“.

Desegregace škol se za vlády Richarda Nixona stala nejvýbušnější otázkou na poli občanských práv.²⁰⁶ Neschopnost odpovědných vládních úřadů vytvořit důslednější nátlak na dokončení desegregace a naopak jejich rostoucí tendence ustupovat a poskytovat úlevy popudila Nejvyšší soud natolik, že se ve svém rozhodnutí případu *Alexander versus okres Holmes* rozhodl nařídit okamžité provedení desegregace.²⁰⁷ Desegregace měla být dokončena najednou. Znění rozsudku, které přednesl předseda Nejvyššího soudu Warren Burger, bylo jednoznačné: „...pokračující provoz segregovaných škol, kterým bylo dovoleno provádět desegregaci veškerou uvážlivou rychlostí, není již déle ústavou povolen... je povinností každého školského distriktu ukončit najednou duální systém školství a spravovat od této chvíle pouze jednotné školy...“²⁰⁸ Reakce na tento rozsudek byla na Jihu různá. Velká většina bílých dětí v Mississippi po zimních prázdninách v lednu 1970 odešla do narychlo zřízených soukromých škol. Mnoho dětí v ostatních distriktech začalo navštěvovat již existující soukromé školy. V několika málo distriktech školské správy nařízení Nejvyššího soudu ignorovaly. V některých oblastech naopak došlo ke skutečné integraci. Celkově se tento proces neobešel bez násilí.²⁰⁹

Otázka fakticky segregovaných škol na Severu nadále zůstávala předmětem sporů. Jestliže Nejvyšší soud logicky směřoval ke konečnému nařízení zákazu všech segregovaných škol, měl se tento zákaz týkat i škol na Severu? Jestliže ano, měly být bílé děti z městských předměstí převáženy za hranice svých školských distriktů, tedy do městských center, kam chodila do škol naprostá většina černošských dětí a naopak? Jestliže měly být děti převáženy, jak dlouho mělo tako-

²⁰⁶ NIXON R., *The Memoirs of Richard Nixon*, s. 543.

²⁰⁷ Rozsudek v případě *Alexander v. Holmes County* byl jednomyslně vynesena 29. října 1969. Viz *Keesing's Contemporary Archives*, 19.–26. září 1970, s. 24193.

²⁰⁸ *Keesing's Contemporary Archives*, 19.–26. září 1970, s. 24193.

²⁰⁹ V Jižní Karolíně rozvášněný dav dvou set lidí napadl tři autobusy přivázející černošské děti do školy. Dvě černošské děti byly vážně zraněny. Viz *Keesing's Contemporary Archives*, 19.–26. září 1970, s. 24194.

vé nařízení platit? Jakým způsobem hodlali úředníci ve Washingtonu kontrolovat postup integrace? Jak mohla být efektivně monitorována specifika jednotlivých oblastí tak, aby se zabránilo případným nesmyslným zákrokům proti vůli rodičů a dětí, kteří například nedisponovali finančními prostředky na možnou další volbu – soukromou školu? Na Jihu bylo jasným důkazem o selhání do té doby používaných metod stále ještě malé procento integrovaných škol. Jak uvádí sám Nixon, v roce 1969, tedy při jeho nástupu do úřadu, docházelo 68 % černošských dětí do čistě černošských škol a 78,8 % černošských dětí navštěvovalo školy, v nichž bylo 80 % a více dětí stejné rasy.²¹⁰ Hlavním prostředkem, pomocí kterého měly být odstraněny oddělené a tedy zákonitě nerovné školy na Jihu, se mělo stát převážení autobusy.

Nejvyšší soud v případě Swann versus Charlotte-Mecklenburgská školská správa (Swann versus Charlotte-Mecklenburg Board of Education) z 20. dubna 1971 jednomyslně označil převážení dětí autobusy za ústavní.²¹¹ Předsedající soudce Warren Burger jménem Nejvyššího soudu podpořil rozhodnutí soudce federálního soudu v Severní Karolíně Jamese McMillana, ve kterém McMillan nařídil základním školám v Charlotte-Mecklenburgském okrese, aby složení jejich žáků odráželo procentuální zastoupení dětí obou ras ve školském systému v celém okrese. V tomto případě se mělo jednat o dosažení poměru 71 % bílých a 29 % černých žáků a federální soudce proto vydal příkaz, aby byly některé děti převáženy i do vzdálenějších škol, čímž se mělo dosáhnout větší míry integrace. Warren Burger ve svém písemném výnosu v souvislosti s celkovým rozhodováním o integraci a zvláště o převážení dětí zdůraznil především čtyři problematrické oblasti. Nejvyšší soud si při rozhodování kladl tyto otázky: „(1) *V jakém rozsahu mohou být používány rasové kvóty a rasové vyrovnávání jako kompenzující prostředky pro nápravu dříve segregovaného systému.* (2) *Má být každá zcela bělošská a zcela černošská škola eliminována jako nedílná součást procesu desegregace.* (3) *Jaké existují limity... pro přetvoření školských*

²¹⁰ *Ibid.*, s. 543.

²¹¹ *Keesing's Contemporary Archives*, 6.–13. května 1972, s. 25420.

*distriktů a příslušných docházkových zón, jakožto prostředků nápravy. (4) Jaká existují omezení... pro používání dopravních prostředků pro nápravu státem vynucené rasové segregace škol.*²¹²

Odpovědi Nejvyššího soudu na tyto otázky se v podstatě staly pravidly, která do značné míry ovlivnila rozhodování všech pozdějších sporů týkajících se desegregace škol. Za prvé soud rozhodl, že žalobce v podobné kauze musí napříště prokázat na straně veřejných škol *úmysl* diskriminovat, ať už v důsledku zákona, správního rozhodnutí, nebo pouze v praxi. Za druhé, jestliže se výlučně bělošské a výlučně černošské školy vyskytovaly v oblastech, ve kterých předtím docházelo k segregaci, *úmysl* diskriminovat se v takovém případě předpokládal. Za třetí bylo rozhodnuto, že diskriminaci nelze napravit na základě svobodné volby. Součástí nápravy podle Nejvyššího soudu měly být rasové kvóty pro určování vzájemného poměru učitelů a žáků obou ras, dále vymezování nových školských distriktů a soudem nařízené převážení dětí. Soud se však explicitně nevěnoval otázce, zda lze při převážení dětí překračovat hranice měst a zavedených školských distriktů, a to zejména v případech, kdy v určitých místech bylo možno dosáhnout integrace pouze převážením dětí z center měst do předměstských čtvrtí a naopak. Posledním principem, na kterém se soud usnesl, bylo uznání, že napříště nemusí každá škola odrážet rasové složení školského systému jako celku.²¹³ Okresní federální soudy začaly okamžitě po vydání tohoto rozsudku důsledně dohlížet na místní programy vytváření nových školských distriktů a převážení dětí v celé zemi. Na mnoha místech se proti nařízením soudů zvedaly rozhořčené vlny odporu, zejména bílých rodičů. Náklady na autobusovou přepravu se dále několikanásobně zvýšily. Například právě v Charlotte-Mecklenburgském školském distriktu se během let 1968–69 a 1969–70 tyto náklady zečtyřnásobily v závislosti na zvýšeném počtu převážených dětí (jejich počet se v daném období zvýšil z 27 % na 61 %).²¹⁴ Stále však zůstávalo otázkou, zda je nutné převážet děti

²¹² Podrobné vyjádření Nejvyššího soudu k těmto otázkám v kauze Swann viz *Keesing's Contemporary Archives*, 6.–13. května 1972, s. 25240.

²¹³ WILSON J. Q., *Jak se vládne v USA*, s. 279.

i za hranice daných školských distriktů a měst. V některých místech bylo skutečně rozhodnuto, aby byly děti sváženy do měst, či z města do města.²¹⁵

Prezident Nixon se proti převážení dětí autobusy za účelem desegregace ostře stavěl od samého počátku. V květnu roku 1971 předložil prezident Kongresu návrh zákona, na jehož základě měla být poskytnuta částka 1,5 miliardy dolarů z federálních fondů na pomoc školám při odstraňování rasové segregace, případně školským distriktům, které si přály eliminovat segregaci způsobenou bydlením.²¹⁶ Upravený Nixonův návrh byl následně předložen ve formě dodatku k zákonu o vyšším školství (Higher Education Act) 5. prosince 1972 spolu s dalšími třemi dodatky, které se týkaly omezení převážení dětí autobusy.²¹⁷ Federální dotace neměly být na základě těchto dodatků použity na zaplacení dalších autobusů a řidičů v rámci nových desegregačních plánů. Federální představitelé neměli nutit místní úřady k využívání jejich vlastních fondů pro převážení dětí. V neposlední řadě také nemělo platit žádné nařízení federálních soudů týkající se převážení dětí, dokud nebyly vyčerpány všechny možnosti pro odvolání, nebo již vypršel čas pro podání dalších odvolání.

Prezident Nixon, který usiloval o znovuzvolení, vystoupil 16. března před televizní diváky. Oznamoval, že se chystá požádat Kongres o přijetí takových zákonů, na jejichž základě by byla pozastavena všechna nová nařízení soudů týkající se převážení dětí a která by garantovala rovnou příležitost ve vzdělání všem dětem bez ohledu na jejich rasovou příslušnost. Nixon v něm prohlásil: „...*Existuje pouze jediný způsob, jak s celým problémem nyní naložit, a tím je jednání Kongresu. Proto zítra pošlu Kongresu zvláštní zprávu, ve které budu žádat o okamžité posouzení dvou návrhů. Za prvé... uvalení moratoria na veškeré další převážení dětí. Dále předložím... zákon o rovné příležitosti ve*

²¹⁴ GLAZER N., *Affirmative Discrimination*, s. 88.

²¹⁵ Konkrétní případy viz poznámka pod čarou č.19 ke kap. o občanských právech in: WILSON J. Q., *Jak se vládne v USA*, s. 398.

²¹⁶ Tento Nixonův návrh však byl Sněmovnou zamítnut. Viz *Keesing's Contemporary Archives*, 6.–13. května 1972, s. 25240.

²¹⁷ *Ibid.*, s. 25241.

vzdělání 1972... Tento zákon bude obsahovat Listinu práv o vzdělání pro mexické Američany, Portoričany, Indiány a další osoby, které začínají chodit do škol s jazykovými handicapem a kterým také musí být garantována rovná příležitost ve vzdělání“.²¹⁸ Prezident Nixon požádal 17. března 1972 Kongres o přijetí svého návrhu, na jehož základě by bylo soudům zabráněno až do 1. června 1973 vydávat příkazy k převážení dětí. Zároveň mu předložil svůj návrh zákona o rovné příležitosti ve vzdělání, podle kterého měla být na zlepšení standardů ve školství a na pomoc chudým rodičům věnována částka 2,5 miliardy dolarů.²¹⁹

Díky výše zmíněným nařízením Nejvyššího soudu však byl proces desegregace značně urychlen a převážení dětí autobusy na mnoha místech pokračovalo. Okresní federální soudy si na základě řady rozhodnutí (přijatých ovšem nikoli jednomyslně) stanovily následně pravidlo, že převážení jsou ospravedlnitelná pouze v případech, kdy jsou školy v centrech měst a na předměstí fakticky segregovány. Zároveň bylo nutné prokázat úmysl diskriminovat. Ten například neměl existovat v situaci, kdy se velká část bílých obyvatel rozhodla odejít na předměstí z plně integrovaného distriktu, který se tím pádem stal téměř výlučně černošský. Během 70. let pak na základě dalších rozhodnutí vyšlo najevo, že soudy svými příkazy nemíní vyžadovat neustálé přizpůsobování hranic školských distriktů podle měnícího se rozložení obyvatelstva. Odpůrci převážení dosáhli svého částečného vítězství v roce 1974, kdy Nejvyšší soud rozhodl, že nedobrovolné převážení žáků z center měst na předměstí je neústavní. Integrované školy měly nakonec existovat pouze v integrovaných distriktech.²²⁰

Americká informační služba (U.S. Information Agency) ve své zprávě z počátku roku 1970 shrnula názory kritiků a obhájců na převážení dětí autobusy.²²¹ Kritizovala zejména narušení koncepce škol v sousedství. Mnozí bílí rodiče se obávali snížení úrovně vzdělání

²¹⁸ *Ibid.*, s. 25241.

²¹⁹ Nixonem navrhované zákony (*Student Transport Moratorium Bill; Equal Educational Opportunities Bill*), viz *Ibid.*

²²⁰ TINDALL B. G, SHI E. D., *Dějiny USA*, s. 723.

²²¹ *Ibid.*, s. 723.

svých dětí, jakmile se jejich spolužáky měly stát špatně připravené černošské děti. Naproti tomu někteří černošští rodiče odmítali dávat své děti do vzdělávacích institucí, které podle nich uznávaly a vyzdvihovaly pouze hodnoty bělošských středních stavů. Podle některých kritiků převážením dětí, ke kterému již dobrovolně došlo na několika místech na Severu, nemělo na výsledky žáků zásadní vliv.²²² Další negativní stránkou podle nich bylo, že do dříve bílých škol většinou přecházeli schopnější černošští žáci, čímž jen dále oslabovali školy s většinou černošských žáků. Obhájci převážením dětí se s poukazem na předchozí neúspěšné snahy o dokončení desegregace snažili přesvědčit své okolí, že se jedná o jediný možný způsob, jakým bylo možno skutečně přinutit zbývající školské distrikty k integraci. Bez integrace by totiž podle nich, zvláště pak na Jihu, nebyla zaručena rovnost příležitostí ve vzdělání. Školy s převážnou většinou černošských dětí byly obvykle v mnohém podřadné v porovnání se školami s většinovým počtem bílých žáků.

Kontroverzní otázka převážením dětí přežila na americké politické scéně hluboko do 80. let. Většina lidí převážením dětí stejně jako veškeré numerické či procentuální kvóty odmítala. Důvody, kvůli kterým se vláda a především Kongres ne vždy přidržely veřejného mínění, vysvětluje profesor James Q. Wilson takto: „*Kongres chtěl na jedné straně podpořit občanská práva a vyjádřit svou úctu k soudům, na druhé straně chtěl respektovat názory voličů. Tváří v tvář takovému dilematu se přiklonil k oběma stránkám problému zároveň.*“²²³ Situace ovšem nebyla tak jednoznačná. Zdaleka ne všichni zastánci hnutí za občanská práva podporovali převážením dětí autobusy. Běloši a černoši zůstávali uvnitř svých komunit dále rozdělení. Černochoy proto nelze jednoznačně považovat za zastánce desegregace prostřednictvím převážením dětí. Důkazem toho byl například Národní černošský politický sjezd (National Black Political Convention), ve své době největší černošská politická konference v historii Spojených států. Konala se ve dnech

²²² Proti takovému tvrzení ovšem stál v té době nejrozsáhlejší výzkum svého druhu zabývající se dopadem segregace a desegregace na výsledky žáků.

²²³ WILSON J. Q., *Jak se vládne v USA*, s. 280.

10.-13. března 1972 v Gary ve státě Indiana za účasti nejširšího spektra představitelů černošského veřejného a politického života.²²⁴ Jedním z výsledků konference byla společná rezoluce, v níž bylo záměrné a povinné převážení dětí autobusy odsouzeno jako „*rasistické, zkorumpované a sebevražedné*“. Černošští představitelé se v ní ostře postavili proti „*převládajícímu mylnému názoru, že se černošské děti nejsou schopny učit, pokud nesdílí stejné prostředí s bílými dětmi.*“ Požadovali v ní vlastní kontrolu černochoů nad oddělenými školskými distrikty.²²⁵ Tato rezoluce proto signalizovala určité separační tendence. Také například CORE již po několik let neskrýval svoji skepsi vůči jakékoli podobě integrace s bílými. Naproti tomu NAACP, která sama po celá léta vedla na půdě federálních soudů bitvu za integraci škol, převážení dětí silně podporovala.

V době před vypuknutím moderní fáze hnutí za občanská práva existovaly podobně jako segregované základní a střední školy také výlučně černošské vysoké školy. Jejich počet byl ovšem minimální a pouze minimální procento studentů ze samotné černošské komunity si mohlo dovolit na tyto instituce vstupovat. Tyto školy navíc často trpěly nedostatkem finančních zdrojů a jejich osnovy byly často oproti bělošským školám různě omezeny. Ostatní vysoké školy ve Spojených státech, snad kromě výběrových škol pro ženy, byly zhruba do konce 50. let centry vzdělávání pro bílé muže. Bílí muži převažovali v pedagogických sborech, v administrativě a hlavně mezi studenty.²²⁶ Podle profesorů Williama G. Bowena a Dereka Boka lze téměř bezpečně tvrdit, že žádná z výběrových vysokých škol před rokem 1960 vědomě nevyhledávala ani neusilovala o přijetí většího počtu černochoů. Ještě v roce 1965, tedy v době vrcholící fáze hnutí za občanská práva, tvořili černoši pouze 4,8 % všech studentů na vysokých školách.²²⁷

²²⁴ *Keesing's Contemporary Archives*, 22.–29. dubna 1972, s. 25218.

²²⁵ *Ibid.*, s. 25219.

²²⁶ Studijní program žen a barevných studentů, kterým se ve výjimečných případech podařilo na takovou instituci dostat, byl však také často jistým způsobem omezen v porovnání s bílými muži. Viz TIERNEY W. G., *The Parameters of Affirmative Action*, s. 169.

²²⁷ BOWEN William G. a BOK Derek, *The Shape of the River: Long-Term Consequences of Considering Race in Colleges and University Admissions*, Princeton 1998, s. 4.

Tento stav zapříčinily především předsudky uzavřeného bílého mužského světa, který si po dlouhá léta nepřipouštěl myšlenku, že by vzdělání mělo být záležitostí širokých vrstev. Tento status quo na první pohled také umocňoval samotný zákon o občanských právech, který přímo zakazoval jakékoliv preferenční zacházení a tedy cílené nabírání studentů s ohledem na jejich rasovou příslušnost. Vedle toho zůstávaly výběrové školy především raději výběrové, než aby své studenty integrovaly. Žádným způsobem se nesnažily upravit podmínky pro přijetí či alespoň zvýšit finanční výpomoc studentům. Do velké míry platilo, že hůře připravení černošští studenti, kteří přicházeli z podřadných, segregovaných škol, měli jen velmi malou šanci na úspěch. Akademické požadavky pro ně byly prostě příliš vysoké a finanční poplatky vyšší, než si mohla většina černošských studentů dovolit.

Zhruba od poloviny 60. let se situace na univerzitách začala pozvolna měnit, a to zejména ze dvou hlavních důvodů. Na jedné straně ke změnám docházelo na základě uskutečňování požadavků formulovaných sociálním hnutím menšin a na druhé straně díky osvícenému přístupu některých univerzitních představitelů, kteří začali podnikat vstřícné kroky. Například v roce 1965 byl děkan Právnické fakulty Harvardovy univerzity Erwin Griswold rozhořčen faktem, že mezi přijatými studenty této fakulty a zároveň i všech ostatních elitních právnických škol nejsou téměř žádní černoši, přestože právo hrálo v životě černochoů již několik let klíčovou roli. Rozhodl se proto otevřít zvláštní letní seminář pro mladé studenty z výlučně černošských univerzit, který si kladl za cíl připravit a přitáhnout co největší počet z černochoů do právnických škol s převážnou většinou bílých studentů. O rok později byli na Harvardovu univerzitu přijímáni černošští studenti s upravenými požadavky.²²⁸ Griswoldova snaha byla jedním z prvních velkých příkladů pozitivní akce ve vyšším školství. Na popud exekutivního nařízení 11246 se jádrem nového přístupu stalo aktivní a cílené vyhledávání, přitahování, přijímání a podporování studentů, kteří byli příslušníky znevýhodněných menšin. To se nutně

²²⁸ *Ibid.*, s. 5.

projevilo ve zvýšené pozornosti, která musela být věnována rasové příslušnosti studentů.

Profesorské sbory se většinou pouštěly do procesu jisté restrukturalizace až pod nátlakem samotných studentů a jejich organizací. Právě učitelské sbory na univerzitách byly totiž mnohdy symbolem světa, ve kterém všechny klíčové instituce ve státě řídili bílí muži. Útoky na takový svět byly ve 2. polovině 60. let stále častější. Koncepce černé moci dodávala patřičné sebevědomí mnohým černochem, kteří v případech nerovného zacházení již neváhali dát svou nespokojenost najevo. K vyhocené situaci došlo na Kalifornské státní vysoké škole v San Francisku (San Francisco State College), do které docházelo na 18 000 studentů, z nichž bylo přibližně 700 černochoů.²²⁹ Ve městě, ve kterém černoši tvořili 20 % populace, to byla jen pouhá 4%. Studenti záhy vytvořili Unii černošských studentů (Black Student Union – BSU), která úzce spolupracovala s místními aktivisty a Černými pantery. V roce 1967 přišla BSU s požadavkem založení oddělení černošských studií (Black Studies). Ten však tato škola nedokázala okamžitě splnit, neboť k jeho založení neměla potřebné materiální vybavení ani kvalifikované instruktory. BSU na sanfranciské státní škole požadovala okamžitou změnu. Kromě založení nového oddělení navíc požadovala snížení přijímacích kritérií pro černošské studenty, zvýšení stipendií a snížení školného (tuition). Univerzita nakonec přistoupila na to, aby bylo přijato 400 nových studentů, kteří by se na tuto školu za „normálních“ okolností nedostali.

V podobné situaci se nacházelo mnoho dalších vysokých škol po celých Spojených státech.²³⁰ Mnohé z těchto institucí začaly aktivně vyhledávat profesory či instruktory patřičně kvalifikované pro výuku černošských studií. Těch byl v celém státě nedostatek. Nedostatečná však byla i úroveň vzdělání studentů, kteří byli přijímáni s ohledem na nová doplňková kritéria. Tato propast mohla být překonána až během několika let či dokonce desetiletí. Situace na vysokých školách se proto v následujících letech vyhrotila. Během jarního semestru

²²⁹ ANDERSON H. T., *The Movement and the Sixties*, s. 293–296.

²³⁰ *Ibid.*, s. 299.

v roce 1969 protestovali studenti na 230 vyšších školách v různých státech a ostré konfrontace se nevyhnuly ani elitním univerzitám jako byla například Cornellova univerzita ve státě New York. Černošští studenti, kterých zde bylo 250 z celkového počtu 14 000, byli tentokrát při vznášení svých požadavků na založení centra pro afroamerická studia dokonce ozbrojeni. Mnozí Američané byli po shlédnutí televizních zpráv šokováni.²³¹

Protest černošských studentů na vysokých školách inspiroval příslušníky ostatních menšin v celé zemi k tomu, aby se také postavili proti bílému establishmentu. Asijsí a mexičtí Američané a američtí Indiáni začali požadovat zanesení kurzů o historii a kultuře jejich národů do osnov. Na počátku 70. let proto mnohé vzdělávací instituce ve Spojených státech rozšířily své programy pro přijímání příslušníků menšin o uchazeče z řad Hispánců, ale také Indiánů a asijských Američanů. Vedle nich se na dříve výhradně „mužské obory“ hlásilo i nerosvratelně větší množství žen. Vysoké školy se zejména díky programům pozitivní akce stávaly různorodými.

Zatímco byla pod výhrůžkou pozastavení federálních dotací a nej-různějších pokut komplikovaně odstraňována diskriminace v zaměstnání, cesta k větší integraci byla na univerzitách od počátku postavena na dobrovolnosti a vlastní iniciativě. Kompenzační faktor a snaha po nápravě minulých křivd byly jen dílčí příčinou změn v přístupu univerzit. Vysokoškolští představitelé měli přinejmenším dva další stěžejní důvody. Začali si uvědomovat rozpor mezi svým odporem k rasismu a svojí „čistě bílou tvář“. Součástí tohoto uvědomění bylo i uznání, že skutečně hodnotná výuka, která má přinášet ovoce v podobě lepší budoucnosti celé společnosti, musí být určena pro a upravena podle rasové a etnické skladby existující ve státě. Začalo se hovořit o potřebě rozmanitosti studentů (diversification) za účelem obohacení učebního procesu.

V roce 1964 byl v Berkeley ve státě Kalifornie vytvořen první plán pro přijímání studentů s jistým ohledem na jejich rasovou a etnickou

²³¹ *Ibid.*, s. 300–302.

příslušnost.²³² Mottem tohoto plánu bylo uznání, že každý student s ukončeným středoškolským vzděláním v Kalifornii má právo na umístění na vysoké škole. Proces přijímání studentů, který do té doby závisel především na výsledcích celonárodních standardních testů (Scholastic Aptitude Test – SAT), měl být postupně upraven tak, aby byl vstup na vysokou školu umožněn co nejširšímu počtu studentů. Uchazeči museli splňovat určité podmínky.²³³ Byli vybíráni z vrchní osminy nejlepších studentů středních škol, museli projít přiměřeně náročnými kurzy na své střední škole a samozřejmě museli dosáhnout určitých, poměrně vysokých výsledků v testech SAT. Přibližně polovina z takto vybrané skupiny měla být přijata na základě běžných akademických požadavků. Zhruba 45 % studentů z této kvalifikované skupiny mělo být vybíráno s ohledem na další doplňková kritéria, jako byla rasová a etnická příslušnost. Zbývajících 5 % studentů tvořilo zvláštní kategorii uchazečů, kteří měli být přijati, přestože do této kvalifikované skupiny nespádali. Galston dodává, že většina černošských studentů spadala do prvních dvou kategorií a jen menší procento bylo vybíráno ze třetí skupiny.²³⁴

Plány pozitivní akce byly na různých školách různé. Některé školy zůstávaly zdrženlivé, jiné reagovaly okamžitě a začaly pracovat na vlastních kvalitních programech. Neexistoval jednotný vzor ani předpis, pouze inspirace příkladnými plány typu plánu z Berkeley. Instrukce vyššího školství sice byly nabádány ministerstvem školství k vypracování konkrétních plánů, ve kterých by byly stanoveny konkrétní cíle a časová rozmezí, nicméně náplň těchto cílů vždy záležela především na zaměření a přístupu dané instituce. Vysokým školám tak byla na jedné straně přiznávána akademická svoboda, na druhé straně si vláda oprávněně kladla jisté nároky vzhledem k tomu, že školy vedle soukromých patronů také finančně podporovala.

²³² V pův. znění: *Master Plan for Higher Education*. Viz GALSTON A.W., *An Affirmative Action Status Report: Evidence and Options*, in: *The Report from the Institute for Philosophy & Public Policy*, sv. 18, jaro–podzim, 1997, s. 4.

²³³ *Ibid.*, s. 5.

²³⁴ *Ibid.*

Vytváření plánů pozitivní akce do velké míry zatížilo administrativní pracovníky univerzit a na školách se v důsledku toho značně rozrostla byrokracie. Profesorka Amy Gutmannová na konci 70. let přiznala, že čas a peníze, které univerzity věnovaly na plnění vládních nařízení byly často časem a penězi, které by jinak jednotlivé fakulty mohly věnovat na své potřeby a potřeby studentů. Tyto vedlejší účinky legislativních nařízení způsobily, že některé školy dokonce nařkly federální vládu z porušování jejich svobody. Gutmannová přesto dodává, že „...*veřejná politika brála a měla by i nadále brát ve spojení s vysokými školami klíčovou roli v odstraňování diskriminace... díky pozitivní akci se podařilo podstatně snížit diskriminaci na mnoha akademických institucích... a mnohé ze zavedených plánů jsou i nadále užitečné při odstraňování diskriminace.*“²³⁵

Téměř všechny univerzity, kterým se podařilo uskutečnit první konkrétní změny ve skladbě svých studentů, se přes rozdílné přístupy shodovaly na tom, že ve snaze o diverzifikaci je třeba brát ohled na rasovou příslušnost uchazečů. Rasově neutrální přijímací řízení by žádné skutečné změny podle nich nepřineslo. K provedení úspěšného plánu bylo zapotřebí zaměřit se na skupiny menšin a hodnotit jejich potenciál ve světle specifických nevýhod, kterým byla daná rasa v minulosti vystavena. Profesor McGeorge Bundy ve svém článku z *Atlantic Monthly* z roku 1977²³⁶ popisuje, co vše taková úspěšná strategie obnášela: „*Jestliže chcete přitáhnout schopné kandidáty, musíte si nejprve získat reputaci skutečné přístupnosti; musíte se stát místem, které je známé přijímáním příslušníků menšin ve více než jen zlomkovém počtu. Potom musíte věnovat čas a peníze daleko přesahující vaše běžné standardy na to, abyste jim pomohli udržet se a uspět*“ a v zápětí dodává, že „...*rasově neutrální standardy nepovedou ke stejné příležitosti pro černochoy právě kvůli tomu, že být černochem dosud v Americe „rasově neu-*

²³⁵ GUTMANN Amy, *What Counts As Quality in Higher Education?*, in: FINIFTER David a BALDWIN Roger a THELIN John (ed.), *The Uneasy Public Policy Triangle in Higher Education; Quality, Diversity and Budgetary Efficiency*, New York 1991, s. 49.

²³⁶ BUNDY McGeorge, *The Issue Before the Court: Who Gets Ahead in America?*, *The Atlantic Monthly*, listopad 1977, s. 10.

trální“ není.“²³⁷ Jistý ohled na rasu při přijímání menšinových studentů se tak stal nejen logickým, ale jednoduše nezbytným.

Ohled na rasovou příslušnost studentů byl pouze jedním z celé řady přijímacích kritérií. Při přijímacím řízení na vysoké školy rozhodovala mimo jiné také motivace studenta, jeho zvláštní schopnosti a talent.²³⁸ Tento postup však od samého počátku vzbuzoval u mnoha institucí a jedinců nedůvěru. Pochybnosti kritiků pramenily zejména z obavy ze způsobu realizace těchto plánů, který se podle nich nemohl obejít bez zavádění kvót. Mnozí se ptali, zdali je přijímání méně kvalifikovaných studentů s horšími výsledky ospravedlnitelné a do jaké míry se tak mělo dít na úkor ostatních adeptů zapojených do soutěže. Zastánci pozitivní akce vysvětlovali, že prostřednictvím těchto programů měla být podána pomocná ruka *stejně kvalifikovaným* příslušníkům menšin, kteří měli v porovnání s bílými studenty menší šanci na přijetí. Cílem těchto programů nemělo být upřednostňování hůře připravených či méně schopných studentů. Takový postup by nebyl žádoucí (nekvalitní doktoři či právníci by neměli šanci uspět v konkurenci a jejich handicap by se dříve či později projevil).

Co tedy znamenalo zohledňování rasové příslušnosti studenta? Jestliže byl někdo černý a stejně nadaný, mělo to snad znamenat, že je o to více kvalifikován? Jaká bodová hranice u testů dokazovala, že je daný student pevně rozhodnut věnovat se studiu? Ptát se však bylo možno i jinak. Přinášeli tito studenti do škol rozdílné perspektivy a obohacovali tak zkušenosti ostatních? Existovala potřeba absolventů

²³⁷ V letech 1967–1968, kdy se přijímání studentů s ohledem na jejich rasu začalo pomalu rozšiřovat, studovalo na lékařských školách 735 černošských studentů. Celkový počet nově přijatých studentů na lékařské fakulty v celých Spojených státech činil 211, tedy 0,6 % z celkového počtu přijatých, přičemž černoši tehdy představovali 12 % celkové populace. O deset let později, v roce 1977, se počet černošských studentů na lékařských školách podařilo zvýšit na 5 %. Podle Bundyho se tak stalo především díky programům pozitivní akce. Viz *Ibid.*, s. 8.

²³⁸ Profesor Tierney v této souvislosti připomíná, že ve Spojených státech vždy existovala nejrůznější kritéria pro přijímání studentů a všechna byla vnímána jako spravedlivá. Typickým příkladem je podle něj zvláštní sportovní talent u studentů. Dále poukazuje na to, že si některé veřejné a soukromé univerzity stále jako kritérium pro přijetí stanovují to, zda rodiče studenta docházeli na onu školu. Viz TIERNEY G. W., *The Parameters of Affirmative Action*, s. 174.

z řad menšin na úřadech, v nemocnicích a u soudů? Neexistence zkušeností, znalostí a dat znamenala, že se mnohé univerzity pouštěly do experimentů, jejichž pozitivní výsledky nebyly zaručeny. Nicméně pouze jejich prostřednictvím bylo možné rozšířit řady studentů o nej-různější příslušníky menšin.

Toto hledání podle mnohých kritiků způsobilo snížení úrovně a kvality výuky. Na nej-různější nebezpečí ostatně upozorňovali i někteří významní lídři hnutí za občanská práva, například Roy Wilkins z NAACP či černošský psycholog Kenneth B. Clark. Podle něj zohledňování rasy znamenalo: „...opakující se rasismus – černoši je /dvojí standardy/ berou jako okázalé gesto a také je podle toho využijí. Ti, kteří byli v minulosti utlačováni a znevýhodněni, musí pochopit, že jsou nyní jako lidské bytosti bráni vážně. Nemají být bráni jako zvláštní lidské bytosti, které nejsou schopny podávat takové výkony, jako podávají ostatní více privilegované lidské bytosti.“ K této kritice dále dodává: „Obávám se, že viditelné zhroucení efektivnosti amerického veřejného školství nepramení primárně z rasových předsudků a cílené snahy vytvářet oběti, ale z dobrých úmyslů, zejména z krkolomných, sentimentálních, dobrých úmyslů pedagogů snižovat kritéria pro studenty z menšin a chudých rodin.“²³⁹ Jinými slovy rasová kritéria se mohou podepsat na pocitu méněcennosti a dalších negativních jevech u černochoů. Nelze proto popřít, že programy obsahující zvláštní kategorie pro přijímané studenty mají svá úskalí a něco stojí.

Pozitivní akce po třiceti letech – je zajištěna rovnost příležitostí?

Programy pozitivní akce v zaměstnání a ve školství byly přes recesi 70. let a navzdory ostré kritice neokonzervativců v 80. letech dále rozvíjeny a v mnohých se dodnes pokračuje. Také debata o pozitivní akci pokračuje a v jistém smyslu si debatující kladou tytéž otázky. Je pozitivní akce popřením základního zákona o občanských právech

²³⁹ MARSHALL R. a KNAPP B. Ch., *Employment Discrimination*, s. 12–13.

z roku 1964? Je možné brát rasu jako kritérium při přijímání do zaměstnání či do školy? Nejsou snad schopnosti a zásluhy tím nejspravedlivějším kritériem pro přijímání? Není každá pozitivní akce pozitivní diskriminací? Nejsou cíle a časové plány pouhou zástěrkou pro kvóty? Nestojí celá koncepce pozitivní akce založená na přiznání práv skupinám proti americké tradici, jež klade na první místo jednotlivce? Není snad základní americkou hodnotou zajišťování rovné příležitosti a ne rovných výsledků?

Programy pozitivní akce, které si kladou za cíl usilovně vyhledávat kvalifikované příslušníky z řad menšin a žen, přinášejí řešení v různých podobách. Může se například jednat o stanovení číselných ukazatelů, které určují, kolik žen a příslušníků menšin se má přijmout. Kritici pozitivní akce v takových případech hovoří o nezákonných kvótách, obhájci pouze o cílech a časových plánech. Dlouhodobý kritik pozitivní akce Nathan Glazer ve svém článku z *The New Republic* hodnotí současnou debatu o pozitivní akci jako nekonečný „soubor mezi jasným principem na jedné straně a jasnou realitou na straně druhé. Principem je to, že by schopnosti, kvalifikace a zásluhy měly zůstat nezávisle na rasové příslušnosti, národnostním původu a pohlaví základním kritériem při žádosti o zaměstnání či povýšení, při vstupu na vysoké výběrové školy, nebo při udělování státních zakázek. Realitou je to, že přísné dodržování tohoto principu by vedlo k tomu, že by jen malý počet černochů získal práci, byl přijat na školy, či obdržel vládní zakázky.“²⁴⁰

Frustrace z nekončící debaty vedla obyvatele státu Kalifornie v roce 1996 k přijetí Návrhu 209 (Proposition 209), kterým byly v podstatě veškeré programy pozitivní akce v tomto státě zrušeny. Formulace návrhu kopíruje jazyk zákona o občanských právech z roku 1964: „Stát nesmí diskriminovat, či poskytnout preferenční zacházení žádnému jednotlivci nebo skupině na základě rasy, pohlaví, barvy, etnicity či národnostního původu při provozování veřejného zaměstnání, veřejného školství či při veřejném uzavírání smluv.“²⁴¹ Podobný zákon byl prosazen i ve státě Texas, Louisiana a Mississippi a podobně uvažují i některé další státy.

²⁴⁰ GLAZER Nathan, *In Defense of Preference*, The New Republic, 6. dubna 1998, s. 18.

²⁴¹ Návrh 209 viz <http://vote96.ss.ca.gov/bp/209text.htm>

Pozitivní akce má však i své četné obhájce, mezi které patřil také prezident Clinton. Oblast mezirasových vztahů hrála v jeho agendě od počátku poměrně významnou roli. Dělo se tak nejen vzhledem k výzvám na prahu nového tisíciletí, ale zejména pod tlakem některých znepokojujících domácích událostí a přetrvávající nerovnosti mezi rasovými a etnickými skupinami ve Spojených státech. V rámci prezidentových programů orientovaných především na zlepšení domácí situace a povznesení úrovně všech občanů zůstávalo zajištění rovnosti příležitostí jedním z ústředních cílů Clintonovy administrativy. V souvislosti se stále rostoucím počtem příslušníků nejrůznějších menšin se Spojené státy postupně stávají zemí, ve které již brzy nemusí platit, že se většina obyvatel bude hlásit ke kategorii „bílý“.²⁴² Významným úkolem a výzvou pro 21. století proto v této zemi zůstává především vytvoření či zajištění dobrých mezirasových vztahů, které jsou nezbytné pro udržení její jednoty a prosperity.

Po třiceti letech úsilí o ztlumení rasové nenávisti a předsudků není situace příliš uspokojivá. V roce 1992 byly poté, co kalifornská porota osvobodila čtyři losangelské policisty obviněné ze surového útoku na černochoa Rodneyho Kinga v černošské čtvrti South Central v Los Angeles, rozpoutány rasové bouře trvající několik dní.²⁴³ V říjnu roku 1995 proběhl v hlavním městě Spojených států takzvaný Pochod milionu mužů na Washington.²⁴⁴ Rada ekonomických poradců, která každoročně zveřejňuje zprávu o ekonomických trendech, inflaci a nezaměstnanosti, do své zprávy v roce 1998 zahrнула i míru nerovnosti v příjmech mezi rasovými a etnickými skupi-

²⁴² Podle údajů z června 1998 se sice 82,6 % Američanů hlásí ke kategorii „bílý“, nicméně celkový počet ostatních menšin je dohromady poměrně velký a stále vzrůstá: 12,7 % se hlásí ke kategorii „černý“; 11,2 % tvoří Hispánci; 3,8 % Asijci a 0,9 % se označuje za americké Indiány. Viz BŘEZINOVÁ Kateřina, *Američan mluví anglicky*, Respekt, č. 40, 28. 9.–4. 10. 1998, s. 14.

²⁴³ Nepokoje si vyžádaly 54 mrtvých a na 2400 zraněných, 17 000 osob bylo zatčeno, na 10 000 podniků bylo zničeno, což zapříčinilo v beztak kritické oblasti ztrátu 50 000 pracovních míst. Viz TINDALL B. G. a SHI E. D., *Dějiny USA*, s. 779–780.

²⁴⁴ WALSH Kenneth T., *Handholding as Policy*, U.S. News, <http://www.usnews.com/issue/970623/23race.htm>

nami ve Spojených státech.²⁴⁵ Zpráva přinesla mnohá znepokojující zjištění. Konvergence k rovnosti mezi bělochy a černochoy se podle ní přibližně v polovině 70. let zastavila a od té doby příjem černošských rodin neprodělal v porovnání s bělošskými rodinami téměř žádný pokrok. Zpráva jasně konstatuje, že problém nerovnosti mezi rasami dodnes stojí za celostátní pozornost. Je v ní také analyzována otázka programů pozitivní akce, které se na jedné straně ocitají pod stále silnějším útokem federálních soudů, na straně druhé zůstávají jedním z neúčinnějších prostředků pro zajišťování rovnosti příležitostí. Podle zprávy ekonomických poradců nadešel čas k jejich revizi.

Prezident Clinton požádal 7. března 1995 tým svých poradců pro rasové otázky pod vedením George Stephanopoulose a Christophera Edleyho o vypracování přehledu všech federálních programů pozitivní akce, jež se měl stát základem pro vypracování nové strategie a počátkem široké diskuse o vytváření rovných příležitostí.²⁴⁶ Rozsáhlá zpráva, která byla dokončena 19. července 1995, přinesla nejen podrobný rozbor existujících programů pozitivní akce v jednotlivých oblastech a jejich zhodnocení z hlediska úspěšnosti, ale také četná doporučení týkající se nápravy a zefektivnění těchto programů. Po přezkoumání funkčnosti pozitivní akce na poli zaměstnání, konkrétně v činnosti OFCCP²⁴⁷ při udělování vládních zakázek, došli autoři zprávy k závěru, že stížnosti na takzvanou diskriminaci naruby tvoří jen zanedbatelné procento. Průkazně v ní konstatují, že námitky kritiků těchto programů týkající se rozšířeného zneužívání nejsou oprávněné.

Po dokončení této zprávy vystoupil prezident Clinton s dlouho očekávaným projevem o nové strategii pozitivní akce, který přednesl

²⁴⁵ Ve zprávě se mimo jiné dále uvádí, že míra chudoby je u černochoů třikrát větší než u bílých; nezaměstnanost je dvakrát tak velká mezi černochoy než mezi bělochoy a černí absolventi škol si vydělávají o 26 % méně než jejich bílí vrstevníci. Viz LOURY Glenn C., *Unequalized*, The New Republic, 6. dubna 1998, s. 10–11.

²⁴⁶ STEPHANOPOULOS George a EDLEY Charles, *Letter to the President*, <http://www.whitehouse.gov/WH/EOP/OP/html/aa/aa-lett.html>

²⁴⁷ OFCC byl v 90. letech přejmenován na OFCCP (*Office of Federal Contract Compliance Program*, Program úřadu pro dohled nad federálními dodavateli).

19. července 1995 v Národním archivu.²⁴⁸ Prezident v něm zhodnotil dosavadní pokrok, kterého bylo dosaženo v průběhu třicetiletého trvání programů pozitivní akce. Odsoudil v něm jejich extrémní podobu, uvalování kvót. Vzhledem k přetrvávající vysoké nezaměstnanosti černošského obyvatelstva, která podle jeho slov „*zůstává téměř dvojnásobkem míry nezaměstnanosti bílých*“, se proto jednoznačně postavil za jejich pokračování. Prezident v něm také zmínil ženy, které si ve společnosti značně polepšily, ale: „...*stále vydělávají pouze 72 % z platů mužů za srovnatelnou práci.*“ Dále zmínil otázku obsazování nejvyšších manažerských pozic v největších podnicích ve Spojených státech. Přestože podle prezidentem citované zprávy (Glass Ceiling Report) „...*tvoří bílí muži 43 % veškeré pracovní síly, obsazují 95 % pracovních míst.*“ Programy pozitivní akce jsou podle Clintona zapotřebí také vzhledem k tomu, že jen v roce 1994 „*obdržela federální vláda více než 90 000 stížností na diskriminaci v zaměstnání... pouhá 3% z nich představovaly stížnosti na diskriminaci naruby.*“²⁴⁹

Pozitivní akce není a nikdy nebyla jediným, neomylným a časově neomezeným prostředkem pro pomoc znevýhodněným. Podle Clintona je prozatím stále potřebným a účinným prostředkem, který je ovšem třeba reformovat. Prezident Clinton proto na závěr své zprávy vyhlásil jednoduchý slogan pro novou strategii: pozitivní akci je třeba „*opravit, ale nezrušit*“ (Mend it, but do not end it). Nová strategie spočívá v tom, že přetrvávající nerovný status quo by se měl změnit „*postupně, ale rozhodně, vytvářením skupin kvalifikovaných uchazečů o studia, o zakázky, o práci, poskytováním šance učit se, pracovat a vydělávat většímu počtu lidí*“. V závěru svého projevu prezident znovu zdůraznil, že „*pokud je pozitivní akce uplatněna správně, je flexibilní, spravedlivá a funguje.*“²⁵⁰

Přestože se Clinton v následujících letech projevil jako konstruktivní kritik a zároveň zastánce programů pozitivní akce, žádné roz-

²⁴⁸ Projev prezidenta Clintona v Národním archivu (*Remarks by the President on Affirmative Action*), viz

<http://www.monroec.edu/wusers/coteropiersante/eng101/lectures/affirm.b>

²⁴⁹ *Ibid.*

²⁵⁰ *Ibid.*

hodné či radikální kroky nepodnikl. Podle některých kritiků přistupoval prezident k celé otázce od počátku poměrně opatrně, volbou bezpečných možností tak, aby si nezneprátil ani jednu z menšin a zároveň ani bílé střední stavy. Od počátku prosazoval zejména myšlenku zdravé a potřebné celonárodní debaty o rasové různorodosti. Také Kongres se začal na tomto poli angažovat. Již v červenci 1995 byl ve Sněmovně reprezentantů předložen nový zákon o rovné příležitosti.²⁵¹ Právní výbor sněmovny ho přijal teprve po dvou letech s tím, že se bude vztahovat pouze na programy federální vlády a neovlivní tak patrně nejvíce diskutovanou část programů pozitivní akce, jejich využití při přijímání na vysoké školy.²⁵²

Zatímco v Kongresu stále probíhá staronová debata o neústavnosti preferenčního zacházení, ministerstvo spravedlnosti vydalo v roce 1997 nové směrnice upravující programy pozitivní akce v určitých bodech.²⁵³ Podle tohoto nového plánu by mělo například ministerstvo obrany, které je dlouholetým a úspěšným provozovatelem programů pozitivní akce, věnovat 1 miliardu dolarů na zakázky pro dodavatele z řad příslušníků menšin. Dále by se mělo v nezměněné podobě pokračovat v nejrozsáhlejším programu pozitivní akce, který je zaměřen na pomoc drobným menšinovým podnikatelům.²⁵⁴ Novum tohoto plánu spočívá v tom, že již nemá platit jasně stanovené procento pro „rezervaci“ federálních zakázek příslušníkům menšin (dříve 5 %), ale každým rokem má být zvlášť vyhodnocováno, kolik menšinových firem funguje v dané průmyslové oblasti a jaké procento z federálních zakázek tyto firmy obdržely. Pokud se zjistí, že jsou firmy v nevýhodě, mají právo na získání až 10 % zvýšení možnosti získání vládních zakázek. V srpnu téhož roku Clintonova administrativa prosadila změny v programech pozitivní akce týkajících se podpory

²⁵¹ II. kap. tohoto zákona se např. zabývala zákazem diskriminace a preferenčního zacházení ve všech federálních programech, ve vládním zaměstnání a při udělování federálních zakázek. Viz *Equal Opportunity Act of 1995* H.R. 2128, 27. července 1995, <http://thomas.loc.gov/cgi-bin/query/z?c104:H.R.2128>.

²⁵² CARNEY David, *Federal Affirmative Action Ban Clears First House Hurdle*, Social Policy, 12. července, 1997, s. 1635.

²⁵³ WALSH T. K., *Handholding as Policy*, s. 6.

²⁵⁴ V pův. znění: *Small Business Administration*.

menšinového podnikání, které by však na druhou stranu měly zjednodušit získávání státních zakázek firmám, které jsou vedeny bělochy.²⁵⁵

Prezident Clinton v prosinci roku 1997 společně s viceprezidentem Gorem přijal v Oválné pracovně Bílého domu devět významných kritiků pozitivní akce, s nimiž více než hodinu oba představitelé debatovali.²⁵⁶ Clinton, který vyzval všechny přítomné k diskusi o rasových problémech, zároveň varoval před vypuknutím zbytečného boje o pozitivní akci. Zatímco debatující nedospěli k žádnému jednoznačnému závěru, jisté návrhy na případnou reformu programů pozitivní akce v debatě zazněly. Studentům by neměla být podávána pomocná ruka při přijímacím řízení, ale již před ním. Jistá alternativa by tedy spočívala ve zřízení letních přípravných škol, které by měly pomoci uchazečům k dosažení lepších výsledků v testech SAT.

Vedle exekutivní složky podobu a trvání pozitivní akce významně ovlivnily zejména federální soudy. Sám Nejvyšší soud se stal klíčovým bitevním polem pro určování podoby programů pozitivní akce a ovlivnil tak i soudy na nižších úrovních. Jednotlivá rozhodnutí se z dnešní perspektivy často jeví jako protichůdná a navzájem si odporující. Nejvyšší soud rozhodl v letech 1978–1990 zhruba 12 případů týkajících se pozitivní akce. V polovině těchto případů rozhodl ve prospěch pozitivní akce, ve druhé polovině rozhodl proti ní. Profesor Caplan, který ve své studii předkládá evoluci zákonů týkajících se pozitivní akce u Nejvyššího soudu, ukazuje, jak byla tato evoluce odlišná od způsobů, kterými byly programy pozitivní akce po celých

²⁵⁵ HOLMES Alexander S., *U.S. Acts to Open Minority Program to White Bidders*, The New York Times, 3. srpna 1996, s. 5.

²⁵⁶ Mezi osobnostmi, které prezident přijal, byli jmenovitě: Thaddeus Garret ml. z Howardovy univerzity; Stephan a Abigail Thernstromovi, spoluautoři kontroverzní knihy o rasových vztazích „*America in Black and White: One Nation, Indivisible*“; Charles T. Canady, republikánský poslanec ve Sněmovně reprezentantů; Linda Chavez, bývalá členka Reaganovy vlády; Ward Connerly, člen představitelstva na Kalifornské univerzitě; Lynn Martin, ministr práce za Bushovy administrativy; Elaine L. Chao, bývalá členka Bushovy vlády; Thomas H. Kean, prezident Drewské univerzity. Viz článek *Excerpts From Round Table With Opponents of Racial Preferences*, The New York Times, 22. prosince 1997, s. 24.

Spojených státech zaváděny.²⁵⁷ Zejména proto je podle něj dnes právo, jímž jsou programy pozitivní akce řízeny, složité a matoucí.

Zřejmě nejznámějším případem v historii pozitivní akce ve školství se stal případ Bakke z roku 1978.²⁵⁸ Běloch Alan Bakke zažaloval lékařskou fakultu Kalifornské univerzity ve městě Davis kvůli tomu, že nebyl přijat, neboť tato škola v rámci svého programu pozitivní akce „rezervovala“ 16 míst příslušníkům menšin. Bakke svůj spor vyhrál a Nejvyšší soud nařídil jeho přijetí, přičemž v rozsudku prohlásil, že sice „*rezervování specifického počtu míst v každé třídě pro jednotlivce z řad preferovaných etnických skupin může přispět k dosažení značné rozmanitosti studentského tělesa,*“ přesto podle něj, „*fixní počet míst pro menšinové skupiny není nezbytným prostředkem k dosažení takového cíle.*“²⁵⁹ Nejvyšší soud tedy rozhodl, že vyhrazená místa jsou protiústavní, neboť porušují 14. dodatek, zejména jeho ustanovení o rovné ochraně před zákony. Na druhou stranu uznal, že vysoké školy, které si kladou za cíl vytvoření a udržení různorodého studentského tělesa, tak činí v souladu s ústavou. Tímto bylo brání ohledu na rasu při přijímání prakticky povoleno. Mnohé další univerzity začaly následně zohledňovat rasovou příslušnost s cílem zajistit co nejrozmanitější skladbu studentstva.

Nejvyšší soud byl také nucen prošetřovat programy pozitivní akce v zaměstnání. Konkrétně se jednalo o případy „rezervování míst“ příslušníkům menšin. Z celé řady z nich se jednalo například o kauzu Fullilove versus Klutznik z roku 1980.²⁶⁰ Nejvyšší soud v ní potvrdil ústavnost vyhlášky, podle níž mělo být vyhrazeno 10 % všech federálních zakázek firmám, které vlastnili příslušníci menšin. Tento případ byl v pozdějších letech do jisté míry popřen v rozsudcích jiných případů. Vyhláška příslušných orgánů ve městě Richmond ve Virginii, podle které mělo být 30 % stavebních zakázek vyhrazeno firmám, jež vlastnili příslušníci menšin, byla prohlášena Nejvyšším soudem za

²⁵⁷ CAPLAN Lincoln, *Up Against the Law: Affirmative Action and the Supreme Court*, Washington 1997, s. 56–99.

²⁵⁸ Celý název kauzy v pův. znění: *Regents of the University of California versus Bakke*.

²⁵⁹ UROFSKY I. M. (ed.), *Basic Readings in U.S. Democracy*, s. 252–253.

²⁶⁰ WILSON J. Q., *Jak se vládne v USA*, s. 288.

neústavní v kauze město Richmond versus společnost J. A. Croson (City of Richmond versus J. A. Croson Company) z roku 1989. Z tohoto případu také vycházel Nejvyšší soud v jiné kauze, která vyzněla proti pozitivní akci. Novým přelomovým případem, který v podstatě zvrátil rozhodnutí z případu Bakke, se stal případ Hopwood (Hopwood versus Texas University) z května 1996. Po odvolání čtyř bílých uchazečů o studium na právnické fakultě Texaské univerzity soud rozhodl, že používání rasových kritérií již není dovoleno, neboť „není samo o sobě racionálnější než výběr uskutečněný na základě fyzické velikosti či krevní skupiny uchazečů.“²⁶¹ Kruh se jakoby uzavřel.

Přestože Nejvyšší soud zůstává ve svých rozhodnutích i nadále rozpolcen, jisté obecné standardy lze na základě předchozích rozhodnutí vysledovat. Ronald Dworkin vysvětluje, proč bylo pro soudy tak složité v těchto případech rozhodovat a jakým způsobem úzce souvisí jednotlivé případy týkající se pozitivní akce především se 14. dodatkem a jeho ustanovením o rovné ochraně před zákony.²⁶² U všech případů podle něj záleží na tom, zdali dané rozhodnutí soudů vážně poškozuje či nepoškozuje příslušníky znevýhodněné třídy (suspected class).²⁶³ Jestliže by totiž jakékoliv rozhodnutí takovou třídu vážně poškozovalo, potom by mělo být soudy opět podrobena přísnému přezkoumání (strict scrutiny). Jestliže se pak u daného rozhodnutí nepodaří prokázat nějaký přesvědčivý (compelling) vládní zájem, který takové znevýhodnění vyžaduje, potom daný rozsudek prokazatelně porušuje 14. dodatek ústavy. Jestliže však osoby, které zákon údajně poškozuje, nejsou příslušníky určitým způsobem definované znevýhodněné skupiny, potom je zákon znovu posuzován, avšak pouze na základě volného přezkoumání (relaxed scrutiny).

²⁶¹ TIERNEY G. W., *The Parameters of Affirmative Action*, s. 176.

²⁶² DWORKIN Ronald, *Is Affirmative Action Doomed?*, *The New York Review of Books*, sv. XLV, č.17, 5. prosince 1998, s. 57.

²⁶³ Za tzv. „suspected class“ je označována třída, „která je postižena takovými nevýhodami, či má za sebou historii účelového nerovného zacházení, či byla uvržena do pozice takové politické bezmoci, která si vyžaduje zvláštní ochranu v majoritním politickém procesu“. *Ibid.*, s. 59.

Z případu Croson a několika dalších podobných případů vyplynulo, že přesvědčivým zájmem, na jehož základě může být ospravedlněn daný plán pozitivní akce, může být pouze snaha o nápravu diskriminačního systému, který v minulosti existoval, nebo dodnes skutečně existuje.²⁶⁴ Rozhodování o ústavnosti programů pozitivní akce bývá často velmi komplikované, závisí na interpretaci ústavy jednotlivými soudci, na konkrétní situaci a požadavcích, které vyplývají z reality, na cílech daných programů a prokazatelnosti jejich přesvědčivého společenského zájmu.

Postoj americké veřejnosti je v otázce pozitivní akce rozpolcený. Těsným vítězstvím Návrhu 209 v Kalifornii v roce 1996 se nejlidnatější stát Spojených států s výrazným zastoupením hispánského a černošského obyvatelstva prakticky vzdal zavedených programů pozitivní akce. Na Kalifornské univerzitě podobně jako v Texasu, kde se rozhodli učinit obdobná opatření, byly dopady těchto rozhodnutí okamžité a podle mnohých univerzitních představitelů katastrofální.²⁶⁵ Značná část americké veřejnosti je však debatou o pozitivní akci do velké míry znechucena. Podle průzkumu, který připravil deník *Washington Post* ve spolupráci s *ABC News* v roce 1995, byli tři ze čtyř Američanů proti pozitivní akci a více než dva ze tří byli přesvědčeni, že by se existující programy měly změnit či úplně eliminovat.²⁶⁶ Průzkum navíc ukázal, že o přínosu pozitivní akce velmi pochybují i ti, pro něž jsou tyto programy určeny: „*Dvě ze tří žen jsou proti preferencím v rámci pozitivní akce... 52 % dotázaných černochoů tyto preference sice podporuje, téměř stejný počet, 46 %, je ovšem proti.*“²⁶⁷

²⁶⁴ *Ibid.*, s. 58.

²⁶⁵ V akademickém roce 1997–98 se na Texaskou univerzitu přihlásilo o 20 % menšinových studentů méně a např. Právnická fakulta Kalifornské univerzity v Los Angeles přijala o 80 % černošských a 32 % hispánských studentů méně. Viz WALSH Mark, *House Hearing Latest Stage for Sparring Over Affirmative Action*, <http://www.edweek.org/ew/vol-16/35affirm.b16>

²⁶⁶ Průzkum byl proveden mezi 1 524 náhodně vybranými Američany, z nichž bylo 40 podrobně dotazováno. Viz MORIN Richard a WARDEN Sharon S., *Americans Vent Anger at Affirmative Action*, *Washington Post*, 24. března 1995, s. A01.

²⁶⁷ *Ibid.*

Při podobných průzkumech veřejného mínění se však ukázalo, že velmi záleží na formulaci otázky. Pokud jsou lidé dotazováni, zdali souhlasí se zvýhodňováním menšin, které definujeme jako jejich upřednostňování při přijímání do zaměstnání či do škol, při povyšování a při udílení zakázek, potom si můžeme být téměř jisti jejich negativní reakcí. Hovoří-li se o opatřeních směřujících k nápravě, jejichž cílem je pomoc znevýhodněným prostřednictvím poskytnutí vzdělání či určitých služeb navíc, větší část veřejnosti souhlasí. Podle profesora Wilsona se tak v americké politické kultuře odráží prvek, který v ní přetrvává: „výrazné přitakávání individualismu („nikdo nemá dostat nic, co si nezaslouží“) spojené s ochotou pomoci těm, kdo jsou v nevyhově (,každý, kdo trpí něčím, co si sám nezpůsobil, zaslouží, aby se mu pomohlo“).“²⁶⁸

Vedle průzkumů veřejného mínění přispívají k objektivnějšímu hodnocení pozitivní akce samozřejmě seriózní výzkumy a analýza jejich přínosu pro americkou společnost. Nejnovější a dosud nejrozsáhlejší studií o programech pozitivní akce ve vyšším školství je práce profesorů Dereka Boka a Williama G. Bowena nazvaná „*Tvar řeky: dlouhodobé důsledky zvažování rasy při přijímání na vysoké školy.*“²⁶⁹ Autoři shromáždili údaje o důsledcích a významu pozitivní akce ve vyšším školství za posledních třicet let. Podrobná analýza využívá nejmodernějších metod sociálního výzkumu a je opřena o ohromnou databázi, na které pracoval tým expertů nadace zhruba čtyři roky. Má samozřejmě svá omezení – zabývá se především černošskou komunitou a hodnotí pozitivní akci pouze na vysoce výběrových vysokých školách, přesto se jedná o průkopnickou práci, která dosud nemá obdoby. Výsledky výzkumu mají posloužit především jako příspěvek do objektivní a správně informované debaty vzhledem k tomu, že celá myšlenka pozitivní akce byla často opředena mnoha mýty, nepřesnostmi a polopravdami.

Studie obecně konstatuje, že pozitivní akce byla a je velkým úspěchem. Díky ní absolvoval vyšší přípravné školy větší počet černoš-

²⁶⁸ WILSON Q. J., *Jak se vládne v USA*, s. 288.

²⁶⁹ Viz pozn. 227.

ských studentů, vyšší počet černošských lídrů se nyní nachází v nej-
různějších profesích a více černochoů slouží ve svých komunitách
a v sousedstvích. Pozitivní akce podpořila větší interakci a přátelství
mezi rasami, než by bez těchto programů bylo vůbec možné. Studie
dokládá, jak je tento úspěch měřitelný nejen v rámci srovnání platů,
ale také podle ochoty zaujmout vedoucí postavení a ochoty pracovat
pro svou komunitu. V tomto ohledu jsou podle ní černošští absol-
venti motivováni úplně stejně jako běloši. Černoši dokonce inklinují
o něco více k angažovanosti v takových oblastech jako sociální služ-
by, mládežnické kluby a organizace základního a středního školství
apod.²⁷⁰ Takové zjištění je v rozporu s poměrně rozšířenou obavou
některých černošských představitelů, že černoši, kteří dosáhli jistých
akademických úspěchů, nejsou ochotni svou komunitu „vést“, ale
naopak mají tendenci se svým komunitám vzdalovat a opouštět je.²⁷¹

Námítka, že pozitivní akce neřeší situaci nejnižších vrstev a napo-
máhá pouze elitám menšin, je přesto oprávněná. „Tvar řeky“ se ovšem
zabývá pozitivní akcí uskutečňovanou na prestižních amerických
vysokých školách, které si právě kladou za cíl vychovat budoucí elity.
V případě úspěšného zakončení studia z těchto škol podle autorů
vycházejí vzdělaní lidé, kteří tvoří páteř středních a vyšších vrstev
minoritních skupin. Podobná pomoc studentům z rodin s nízkými
příjmy a nízkou úrovní vzdělanosti rodičů (samozřejmě ne vždy tyto
kategorie korespondují s horšími výsledky žáka) by znamenala sníže-
ní hranice požadovaných bodů v testech SAT, což by se stejně záhy
projevilo jako kontraproduktivní (přílišné požadavky a z nich vyplý-
vající stres, s tím související velké procento těch, kteří ze škol odchá-
zejí apod.).

Dalším z mýtů, které se snaží tato práce vyvrátit, je ne vždy oprá-
vněná kritika špatných výsledků, které dosahují studenti z řad menšin
přijatí v rámci pozitivní akce. Kritici v tomto bodě často poukazují na
znepokojující fenomén slabého výkonu (underperformance): černoši,

²⁷⁰ *Ibid.*, s. 260.

²⁷¹ Mezi takové osobnosti patří např. významný černošský profesor Henry Louis Gates.
Viz *Ibid.*, s. 170–171.

kteří dosáhli v testech SAT stejných výsledků jako běloši, mají v průběhu studia v průměru slabší výsledky. Autoři tento fenomén nepopírají a snaží se jej vysvětlit několika faktory, mezi které patří rozdíly před nástupem na vysokou školu (rodinné prostředí, úroveň střední školy), stres vyplývající z vědomí příslušníka malé a navíc viditelné menšiny a možný psychologický nátlak spolužáků. Připouští také možnost demotivace, ale také zjištěný velký zájem černochoů o pokračování ve studiu teorii o nízké motivaci vyvrací. Většina zkoumaných studentů se totiž rozhodla pokračovat ve studiu a po dosažení bakalářského titulu (undergraduate studies) se přihlásila na magisterské a poměrně velké procento i na doktorské studium. Výsledky výzkumu ukazují, že platový rozdíl mezi černochoy a bělochoy ze zkoumaných škol je daleko menší než celonárodní průměr, černošští absolventi magisterského studia získali mnohem lépe placená místa než jen absolventi bakalářského cyklu. Pokud tedy bereme plat jako ukazatel úspěchu, studie jednoznačně podtrhává pozitivní roli, kterou zde sehrálo přijímací řízení zohledňující rasu uchazečů. Nepotěšujícím zjištěním přesto je, že na výši příjmů má ve Spojených státech stále vliv barva kůže, alespoň u mužů. Absolvování prestižní univerzity dodnes nesmazalo rozdíl v příjmech jak mezi etnickými a rasovými skupinami, tak i mezi pohlavími.

Udržování rozmanitosti, které se stalo jedním ze základních cílů, které ve vzdělávacím procesu univerzity záměrně sledují, přináší možnost interakce různých skupin, narušení stereotypů a odstranění nepřátelských nálad mezi studenty. Kritici přesto poukazují na to, že rasové preference jsou příčinou nevraživosti a stoupání rasového napětí na akademické půdě, zmiňují patrné sdružování studentů stejných rasových a etnických skupin a hovoří v této souvislosti o nové resegregaci. Studenti ze zkoumaného vzorku škol byli proto dotázáni, jaký význam přikládají mezirasovým vztahům, jak podle nich ke vzájemné toleranci a úctě přispívá vysokoškolské vzdělání a jaká je míra interakce mezi příslušníky minorit a majority. Studie přináší zjištění, že vědomí nutnosti dobře vzájemně vycházet u studentů od šedesátých let výrazně vzrostlo. Přístup k lidem jiné rasy není samozřejmě formován pouze ve škole, podle dotázaných studentů jej však pozitivně ovlivňuje.

Interakce je podle nich velká – devět z deseti bývalých studentů poznalo dobře dvě a více osoby jiné rasy. Možnost interakce ve školním prostředí jim navíc často usnadnila interakci v pozdějším zaměstnání, kde se tak vzájemné vztahy měly možnost dále prohlubovat (ti, kdo poznali příslušníky jiné rasy už ve škole, přikládali daleko větší význam dobrým vzájemným vztahům i po škole).

Autoři studie Tvar řeky na závěr dodávají: „*Předpokládejme, že na základě rasově neutrálního přijímacího řízení by byla zamítnuta více než polovina takto přijatých černošských studentů. Pravděpodobnost přijetí na nejvíce selektivní vysoké školy by se tím pro každého bílého studenta zvýšila z 25 % na, řekněme, 27 %. Můžeme tedy hovořit o tom, že by na tom byla společnost lépe? Zvážíme-li přínos pro vzdělání plynoucí z rozmanitosti a potřebu společnosti zařadit daleko větší počet černošských absolventů na nejvyšší pozice v podnikatelských, profesionálních, vládních a neziskových institucích, které řídí naši společnost, domníváme se, že ne.*“²⁷²

Závěry výzkumu Bowena a Boka samozřejmě nemohou být použity jako argumenty pro jednoznačnou obhajobu programů pozitivní akce, tento koncept musí naopak neustále čelit mnohým výzvám na křižovatce právních a morálních otázek. Je legitimní a nutné ptát se po ústavnosti jednotlivých kroků a zároveň také reflektovat rozšířený názor veřejnosti, která nezřídka vnímá programy pozitivní akce jako nespravedlivé. Dlouholetá debata o barvosleposti americké ústavy není u konce. Programy pozitivní akce měly i své oběti, ať již jimi byli nepřijatí bílí uchazeči (zde ovšem například práce Bowena a Boka dokládá, že za neexistence pozitivní akce by se jejich počet nijak výrazně nezvýšil) či černoši obávající se o svou prestiž (ti jsou zase podle těchto autorů v naprosté menšině). Z práce vyplývá, že by tato cena byla daleko větší, kdyby se od podobných programů naprosto upustilo.

* * *

²⁷² Viz recenze knihy *The Shape of the River*, in: DWORKIN Ronald, *Affirming Affirmative Action*, The New York Review of Books, sv. XLV, č.16, 22. říjen 1998, s. 98.

Pozitivní opatření či programy pozitivní akce tvoří jen část spektra, ve kterém působí americké protidiskriminační zákony. Jsou však jejich neoddelitelnou a dnes také pravděpodobně nejvíce diskutovanou součástí. Tyto programy vznikaly na přelomu 60. a 70. let, kdy byla diskriminace ve Spojených státech již několik let protiústavní. Navzdory zákonům však byla hluboce zakořeněna a tudíž skryta v systému společnosti. Uplatňování pozitivní akce v praxi se proto stalo dlouhodobým a složitým procesem, který se odehrával jak na rovině institucionální, tak na rovině legislativní a soudní. Skupiny, na které se pozitivní akce měla vztahovat (vybrané etnické a rasové menšiny a ženy), navíc vycházely z rozdílné situace a stavěly své požadavky na poněkud odlišných předpokladech. Komplikovaný proces uplatňování programů pozitivní akce a jejich různorodé podoby tak nutně odrážely mnohohrstevnost problému diskriminace.

Pozitivní akce se od počátku do velké míry odlišovala v zaměstnání a ve vzdělávání, kde měla rozdílné cíle, priority a metody. Na poli zaměstnání se pověřené výbory a komise pokoušely odstranit a napravit již existující případy diskriminace a zavést taková opatření, která by napomohla jejímu předcházení do budoucna. Pod pohrůžkou ztráty či přerušení výhodné smlouvy s federální vládou nebo dokonce soudního stíhání byli zaměstnavatelé nuceni odstranit ze svých podniků diskriminační praktiky a aktivně vycházet vstříc příslušníkům menšin. Univerzity se v naprosté většině staly propagátory a tvůrci vlastních, dobrovolných programů pozitivní akce. Při přijímacím řízení začali univerzitní představitelé brát ohled také na rasovou či etnickou příslušnost uchazečů. Chtěli tak zvýšit jejich počet. Zpočátku tak činili především ve snaze kompenzovat jejich dřívější obcházení. Později, když se počet menšinových studentů významnou měrou zvýšil, šlo univerzitám především o zachování různorodé skladby studentů.

Klíčovou roli při realizaci programů pozitivní akce v letech 1965-1972 sehrály zejména EEOC, OFCC a Úřad školství. Tyto orgány stály u zrodu nové éry sociální regulace, do které Spojené státy vstoupily počínaje 2. polovinou 60. let. Právě na těchto úřadech záleželo, jakým způsobem budou v praxi interpretovány zákony a exekutivní naříze-

ní prezidentů, jež tvořily legislativní jádro pozitivní akce. Donucovací prostředky, kterými tyto úřady disponovaly, nebyly vždy stejné. EEOC, která vznikla na základě zákona o občanských právech z roku 1964, se směla ve zjištěných případech diskriminace v zaměstnání obracet na federální soudy. Větší výkonné pravomoci jí však byly až do roku 1972 odpírány. OFCC měla v rukou poměrně účinnou zbraň v podobě zákazu či přerušení federálních dotací těm vládním dodavatelům a subdodavatelům, kteří odmítali přijmout alespoň jistý počet příslušníků z řad menšin. Podobně mohl o přerušení finanční podpory ze strany vlády za účelem dosažení desegregace veřejných škol rozhodovat i Úřad školství. Tyto úřady měly přesto jedno společné. Staly se permanentní součástí vládní struktury a nemohly být tudíž příliš ovlivněny střídáním vlád demokratů a republikánů. Při bližším zkoumání rozvoje jejich vlastních strategií můžeme vysledovat další společný trend. Všechny tyto úřady postupně, poněkud nečekaným způsobem, transformovaly své původní zamýšlené cíle.

Tento trend se dá nejlépe demonstrovat na rozvoji strategie EEOC v letech 1965-1972. Vzhledem k neúměrnému přetížení a nedostatku výkonných pravomocí byla tato komise nucena hledat vlastní účinné metody a donucovací prostředky. Postupně si vytvářela rozsáhlou databázi, která zahrnovala informace o rasové příslušnosti stále rostoucího počtu zaměstnanců. Vydáváním nových cílů a směrnic, které každým rokem zpřísnovala, začala přecházet od dohledu nad zajišťováním rovných příležitostí k monitorování rovných výsledků. Nová strategie postupně vedla k číselnému srovnávání příslušníků menšin v jednotlivých oblastech a oborech podle jejich zastoupení v populaci. Tento postup se ovšem pohyboval na hranici zákona. Uvalování jakýchkoli rasových kvót jím bylo jasně zakázáno. EEOC, podobně jako federální soudy, stavěla své argumenty na poměrně uznávané potřebě jisté kompenzační spravedlnosti.

Samotný Kongres neměl s tímto novým typem regulace zkušenosti. V podstatě od počátku zavádění pozitivní akce a s tím související jisté redistribuce byli mnozí konzervativní zastánci individuálních práv proti. Z těchto rozporů také nakonec vyplynula mnohdy protichůdná nařízení Kongresu pro komise a výbory odpovědné za zajišť-

ťování rovných příležitostí v zaměstnání. EEOC se ocitala pod stále větším tlakem nově zmobilizovaných menšin, které ji doslova zahlcovaly svými stížnostmi. EEOC byla přesto postupně donucena k upuštění od individuálního přístupu při posuzování jednotlivých případů a logicky směřovala k vytváření jednodušších, účinnějších a časově méně náročných pravidel hry. V její činnosti bylo možno záhy vysledovat odklon od tradice rovného zacházení směrem ke sledování rovných výsledků podle modelu proporčního zastoupení, který byl založen na teorii skupinových práv.

Vedle regulujících vládních úřadů sehrály významnou roli v procesu odstraňování diskriminace také federální soudy, které v přístupu k menšinám prodělaly v 50. a 60. letech zásadní změnu. Počátkem určitého skupinového přístupu byl případ *Brownová*, který se vztahoval na všechny černochoy. Federální soudy se postupně začaly stavět na stranu nových regulačních orgánů. Například v kauze *Asociace dodavatelů* z roku 1969 Nejvyšší soud uznal potřebu Filadelfského plánu vytvořeného OFCC. V kauze *Griggs* z roku 1971 tento soud ospravedlnil nové směrnice EEOC pro testování zaměstnanců. Dopad podobných případů zabývajících se diskriminací v zaměstnání byl dalekosáhlý. Znamenaly totiž vyjádření široké podpory nové, přísnější verzi pozitivní akce.

Rozšířená role soudů ve vytváření sociální politiky byla od samého počátku terčem kritiky, která je otevřeně obviňovala ze soudního aktivismu. Soudy ve svém počínání narážely zejména na dva problémy. Za prvé se v politickém procesu značně zviditelnily a sehrávaly nyní daleko aktivnější roli v řízení společnosti než kdykoli předtím. Za takové situace bylo těžké zachovat si svou nezávislost a prestiž jako neutrální třetí strana při rozsuzování sporů. Určitý rozpor se projevil také mezi přijímáním dočasných opatření a prosazováním permanentních principů. Federální soudy, které v rámci Filadelfského plánu v podstatě začaly souhlasit se zaváděním numerických kvót, tak činily s omluvnými argumenty o nutnosti kompenzace za minulou diskriminaci. Jedině tak se podle nich bylo možno přiblížit k ideálu „barvoslepé“ společnosti. Soudy, jakož i tvůrci pozitivní akce, tyto programy v té době obhajovali s tím, že se jedná o opatření dočasná

a nanejvýš několikaletá. V politickém procesu se však klienti pozitivní akce postupně začali organizovat jako zájmová skupina, podobně jako například farmáři a váleční veteráni. Z nové jednotné strategie pro zavádění programů pozitivní akce tak v praxi vplynuly protichůdné síly. Na jedné straně se jednalo o dočasné preference pro určité menšiny a na straně druhé byl do politického procesu zanesen nový model proporčního zastoupení a skupinových práv.

Ženy a černoši, dvě zdánlivě spojenecké síly, se začaly na své společné cestě ke konci 60. let rozcházet. Narozdíl od černochoů byly ženy od počátku zastoupeny ve všech vrstvách společnosti, existovaly mezi nimi tudíž třídní rozdíly. V polovině 60. let navíc nebyly ženy ve svém úsilí o dosažení rovnoprávnosti narozdíl od černochoů ještě sjednoceny. Po vzniku NOW a prosazení feministických požadavků v rámci EEOC se ženské hnutí začalo postupně upevňovat. Hnacím motorem, který ženy sjednotil, byla víra v rovné zacházení, které si chtěly vydobýt prostřednictvím navrhovaného dodatku o rovných právech každého jednotlivce (ERA). Úsilí černochoů, nyní reprezentované vládními úřady jako EEOC a OFCC, však směřovalo ke skupinové kompenzaci a preferencím. Černoši postupně upouštěli od prosazování individuálních práv a rovných příležitostí právě v okamžiku, kdy o ně začaly ženy společně usilovat. Ještě v průběhu 60. let vycházelo feministické vedení z pracující třídy a bylo jednoznačně na straně demokratů. V roce 1972, kdy byl ERA odeslán Kongresem jednotlivým státům k přijetí, však nová vlna feministek vycházela ze středních a vyšších tříd. Ženy se tak staly spíše zastánkyněmi klasické liberální teorie individuálních práv, jejichž obhajobu stavěly především na kapitole VII. zákona o občanských právech z roku 1964 o zákazu jakékoliv diskriminace na základě rasy a pohlaví. Černošské hnutí, které bylo v této druhé fázi chyceno do kontroverzní pasti rasových preferencí a doslova zmítáno výbuchy rasových nepokojů a výkřiky Černé moci, v té době zaznamenalo posun ke zdůrazňování rasové odlišnosti.

Programy pozitivní akce prodělaly v letech 1965 – 1972 některé nečekané a překvapivé změny. Jedním z nich byl uvedený posun v cílech černošského a feministického hnutí. Dalším paradoxním

momentem byl fakt, že právě za vlády republikánského prezidenta Nixona, který se netajil svým odporem k jakékoli podobě preferenčního zacházení, došlo k prosazení „tvrďší“ linie programů pozitivní akce. Nixonově éře dominovaly především rozpory kolem povinného převážení dětí autobusy do jiných školských distriktů za účelem integrace veřejných škol. Bodem zvratu ve vývoji programů pozitivní akce se stalo přijetí Filadelfského plánu, který poprvé přinášel závazné numerické kvóty pro zaměstnavatele. Z těchto důvodů byl také v roce 1968 Kongresem zamítnut. Kongres navíc odmítal udělit novým regulačním orgánům kvazisoudní pravomoci, o které již několik let žádaly. Tyto protichůdné tlaky vyústily v posílení role federálních soudů, které nakonec nejvíce přispěly k rozšíření programů pozitivní akce.

Existence stále početné skupiny nejchudších černochoů, žijících uprostřed mnoha amerických měst v bludném kruhu sociálních podpor, nezaměstnanosti a kriminality, je důkazem toho, že programy pozitivní akce nejsou a nikdy nebyly všelékem. Pozitivní akce nepochybně významnou měrou napomohla k vytvoření a rozšíření černošské střední a vyšší třídy. Zatímco však černošské střední třídy dokázaly dokonale využít všech výhod pozitivní akce, nejnižší vrstvy dále upadaly, a tento proces se dokonce jistým způsobem zrychloval. Podobně jako v roce 1968, kdy Kernerova komise přinesla zprávu o rozdělení Ameriky na dva světy – černý a bílý, se v této souvislosti zhruba od 80. let hovoří o dvou černých Amerikách. Právě kvůli problému početné černošské podtřídy (underclass) mnozí neokonzervativci v 80. letech kritizovali veškeré sociální programy započaté v 60. letech včetně programů pozitivní akce.

Vzhledem k přetrvávajícím problémům, zejména u černošské komunity, se v duchu Clintonovy strategie v současné době spíše uvažuje o reformě těchto programů než o jejich zrušení. Většina elitních vrstev americké společnosti (představitelé univerzit, ředitelé korporací a lídři náboženských komunit), si uvědomují, že úplné zrušení pozitivní akce by bylo stále nežádoucí. Veřejné mínění je však v otázce zvýhodňování menšin od počátku rozpolceno.

Seznam zkratek

- AFL-CIO** – American Federation of Labour – Congress of Industrial Organizations
Americká federace práce – Kongres průmyslových organizací
- BSU** – Black Student Union – Unie černošských studentů
- CAP** – Community Action Programs – Programy místní akce
- CORE** – Congress of Racial Equality – Kongres za rasovou rovnost
- CRA** – Civil Rights Act – Zákon o občanských právech
- CRC** – Civil Rights Commission – Komise pro občanská práva
- CSC** – Civil Service Commission – Komise pro státní službu
- EEA** – Emergency Employment Act – Zákon o nouzovém zaměstnání
- EEOC** – Equal Employment Opportunity Commission – Komise pro rovnou příležitost v zaměstnání
- ERA** – Equal Rights Amendment – Dodatek o rovných právech
- ESEA** – Elementary and Secondary Education Act – Zákon o základním a středoškolském vzdělání
- FAP** – Family Assistance Plan – Plán pro pomoc rodinám
- FBI** – Federal Bureau of Investigation – Federální úřad pro vyšetřování
- FEPC** – Fair Employment Practice Committee – Výbor pro spravedlivé praktiky v zaměstnání
- FHA** – Federal Housing Administration – Správa federálních bytů
- GAO** – General Accounting Office – Hlavní finanční úřad
- GCCC** – Government Contract Compliance Committee – Výbor pro dodržování vládních smluv
- HEW** – Department of Health, Education and Welfare – Ministerstvo zdravotnictví, školství a sociálních věcí
- HUD** – Department of Housing and Urban Development – Ministerstvo bydlení a městského rozvoje
- NACCD** – National Advisory Commission for Civil Disorders – Národní poradní komise pro občanské nepokoje
- NAACP** – National Association for the Advancement of Coloured People
Národní asociace pro povznesení barevného obyvatelstva

- NLRB** – National Labour Relations Board – Národní rada pro zaměstnanecké vztahy
- NOW** – National Organization for Women – Národní organizace žen
- NUL** – National Urban League – Národní liga pro problémy měst
- OE** – Office of Education – Úřad školství na HEW
- OFCC** – Office of Federal Contract Compliance – Program Úřadu pro dohled nad plněním federálních smluv
- OFCCP** – Office of Federal Contract Compliance Program – Úřad pro nad plněním federálních smluv
- PEEC** – President's Equal Employment Opportunity Committee – Prezidentův výbor pro rovné příležitosti v zaměstnání
- PCGEP** – President's Committee on Government Employment Policy – Prezidentův výbor pro politiku zaměstnání ve vládě
- SAT** – Scholastic Aptitude Test – Test způsobilosti pro studium
- SCLC** – Southern Christian Leadership Conference – Konference křesťanského vedení Jihu
- SDS** – Students for Democratic Society – Studenti za demokratickou společnost
- SBA** – Small Business Act – Zákon o drobném podnikání
- SNCC** – Student Nonviolent Coordinating Committee – Studentský koordinační výbor nenásilného odporu
- VA** – Veterans' Administration – Správa pro záležitosti veteránů
- VISTA** – Volunteers in Service to America – Dobrovolníci ve službě Americe

Summary

Affirmative Action: An Inspiring Way of Getting to the Same Starting Line

The development of the concept of affirmative action in the United States has been closely connected to the intent to eliminate and prevent discrimination that had been part of the society structure for decades. The roots of the affirmative action programs are to be found in the new phase of civil rights movement with its turning points of Linda Brown case and the passage of the Civil Rights Act in 1964. The legislative ban on discrimination on the basis of color, sex and national origin, however, could not fully change the discriminating practices that were deeply rooted in the system. In the second half of the 1960s the situation of the black community, in particular, remained critical and urgently required further action. It was the concept of affirmative action that was supposed to bring the blacks and some other groups in the society to the same starting line and thus ensure equal opportunity for all its citizens. The aim of the affirmative action was to include the formerly disadvantaged minorities and women to the economic, political and cultural institutions of society.

The early period of affirmative action development (1965–1975) was dominated by blacks and women. Shortly after the affirmative action was introduced, these two groups started to formulate similar claims. They were based on very different arguments, however. The concept of affirmative action partly stemmed from the claims of some civil rights organizations that believed the government should do more than just legally ban discrimination. Women wanted to gain equal opportunity through consistent implementation of the non-discrimination law and thus later necessarily took a slightly different road than blacks. At the government level these claims met with a wider approval especially after the publication of the Moynihan report that concerned the desperate situation of the black families and called for national action. Based on this report, president

Johnson issued an executive order in which he asked employers in the state sector and the federal contractors and subcontractors to take an affirmative action towards certain minorities and women. At the same time, elementary and high schools were forced by the government to finish the process of desegregation. More independent American colleges and universities gradually began to create their own affirmative action programs. They were to be changed from predominantly white male to open multiethnic and multiracial institutions of higher education.

The key institutions responsible for implementing the idea of affirmative action were Equal Employment Opportunity Commission, Office of Federal Contract Compliance and Office of Education at the Ministry of Health, Education and Welfare. These committees and offices were required to develop their own strategies in two main areas – employment and education. At the beginning, they were struggling with the lack of effective means to eliminate discrimination, particularly with the lack of executive powers and the lack of personnel and finances. Soon it became obvious that they could not be colorblind but needed race- and sex-based records of employees or students in order to be efficient in their work. This was one of the reasons why they gradually developed such strategies and gained such powers that had been unimaginable before. Overloaded with individual cases of discrimination, they started to solve them en bloc and attack discrimination at the group level. The concept of individual rights and colorblindness was transferred to the concept of group rights and color-consciousness. This trend became even more evident at the time of Richard Nixon's administration, although he and his Republican government generally opposed the affirmative action.

The period of the early developments of the affirmative action programs appears to be crucial for their future form and content. At a later stage, the key role in terms of their limits and possibilities was played by the courts. It was up to them to determine the limits of legality as these programs became quite frequently attacked for discriminating against the white majority. These arguments have con-

sequently led to the abolition of affirmative action in the states of Texas and California in the 1990s.

Recent studies evaluating the effects and consequences of affirmative action prove that it has been a success despite all the side effects, paradoxes and unexpected changes that have arisen during more than thirty years of its existence. Its preservation is highly debated at the present time. There are voices that call for its reform and voices that call for its abolition. President Clinton supported the former by labeling his strategy in his own words as: „Mend it, don't end it“. It is quite clear that especially the black middle and upper class greatly benefited from these programs. The situation of the so-called black underclass, on the contrary, in many aspects deteriorated. Their situation perhaps requires different action. Nevertheless, it is highly questionable whether these deprived groups would be better off if the affirmative action had not been implemented or if it were now abolished. At the same time, the gap between the blacks and whites in the USA is still quite deep in spite of the progress made in the last thirty years.